JULES VERNE

Yirminci Yüzyılda Paris

POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

Yirminci Yüzyılda Paris

Jules Verne

POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 148

Yirminci Yüzyılda Paris - Paris au XXe siècle
Jules Verne
Çeviri: İsmet Birkan

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları'nın seçimi ve değerlendirilmesi TÜBİTAK Yayın Komisyonu tarafından yapılmaktadır.

ISBN 975 - 403 - 215 - 7

1. Basım Temmuz 2001 (5000 adet)

Genel Yayın Yönetmeni: Sedat Sezgen
Yayıma Hazırlayan: Kurtuluş Dinçer
Grafik Tasarım: Cemal Töngür
Teknik Hazırlık: Yılmaz Özben
Uygulama: Seval Özgül

TÜBİTAK
Atatürk Bulvarı No: 221 Kavaklıdere 06100 Ankara
Tel: (312) 427 33 21 Faks: (312) 427 13 36
e-posta: kitap@tubitak.gov.tr
İnternet: kitap.tubitak.gov.tr

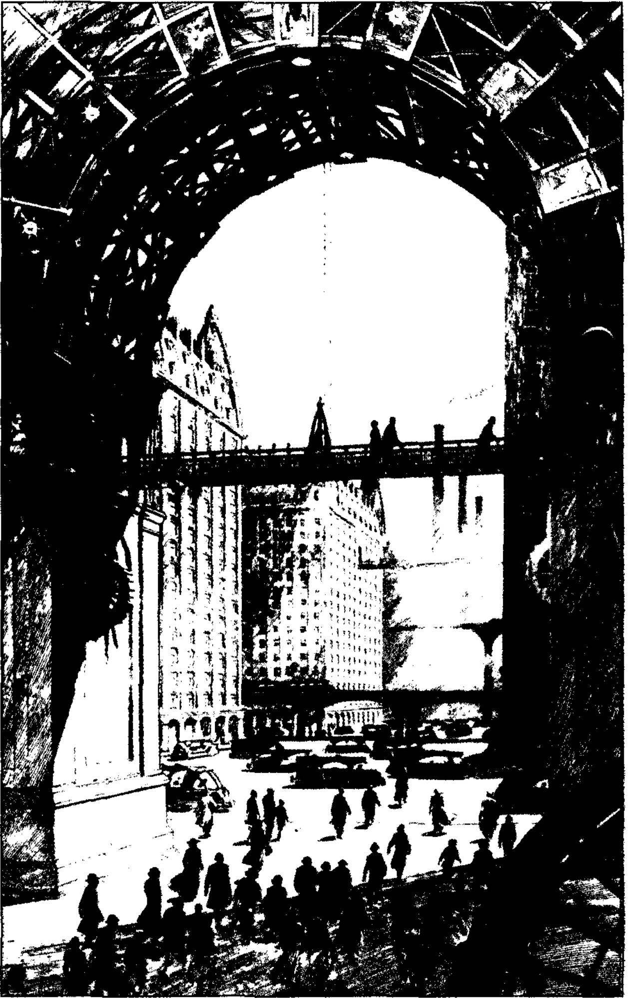
Kılıçaslan Matbaacılık - Ankara

Yirminci Yüzyılda Paris

Jules Verne

Çeviri
İsmet Birkan

TÜBİTAK POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

İçindekiler

Yayıncıdan Ön Açıklama I

Önsöz V

I. Bölüm 1
Genel Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu

II. Bölüm 15
Paris Sokaklarının Genel Görünümü

III. Bölüm 27
Ayakları Yerde
-Hem de Nasıl!- Bir Aile

IV. Bölüm 37
On Dokuzuncu Yüzyılın Bazı Yazarlarına
ve Onları Bulmanın Güçlüğüne Dair

V. Bölüm 49
Bu Bölümde Hesap Makineleri ve
Kendilerini Savunabilen Kasalar
Söz Konusu Edilmektedir

VI. Bölüm 61
Bu Bölümde Quinsonnas Büyük Defterin
Yüksek Doruklarında Ortaya Çıkar

VII. Bölüm 73
Topluma Yararsız Üç Boğaz

VIII. Bölüm 87
Bu Bölümde Eski ve Çağdaş
Müzikten ve Bazı Enstrümanların
Pratik Kullanımından Söz Edilecektir

IX. Bölüm 101
Huguenin Dayıya Bir Ziyaret

X. Bölüm 109
15 Nisan 1961 Pazar Günü
Fransız Yazarlarının Huguenin Dayı
Tarafından Törenle Teftiş Edilişi

XI. Bölüm 125
Grenelle Limanında Bir Gezinti

XII. Bölüm 139
Quinsonnas'ın Kadınlar Hakkındaki
Düşünceleri

XIII. Bölüm 153
Bu Bölüm XX. Yüzyılda Bir Sanatçı
Ne Denli Kolaylıkla Açlıktan Ölebilir,
Onu Anlatır

XIV. Bölüm 173
Büyük Dramatik Kırkambar

XV. Bölüm 187
Sefalet Günleri

XVI. Bölüm 201
Elektrik İfriti

XVII. Bölüm 213
Et in Pulverem Reverteris...

Kendi Çağında Jules Verne 221

Yayıncıdan Ön Açıklama

Jules Verne'in eserleri hiçbir zaman kolaylıkla belli bir sınıfa sokulamamıştır. Özü bakımından daha çok gençlerden oluşan bir okur kitlesine mi, yoksa erişkinlere mi seslenmek istiyordu? Yaşlanmayla gelen buruklluk ve düş kırıklıkları son eserlerinin genel havasını karartıncaya dek, içtenlikle iyimser ve ilerlemeye güvenle inanmış biri miydi? Geleceğin teknolojik buluşlarından herhangi birini icat etmiş sayılabilir mi? Hatta, yayıncısı tarafından sık sık terslenen ve yazdıkları düzeltilen biri olarak, gerçek bir yazar sayılabilir mi?

Günümüzde Jules Verne'i Okumak

Bugün Jules Verne anlamı pek açık olmayan bir yeniden doğuşa konu oluyor, [farklı gerekçelerle de olsa] tekrar gündeme geliyor. Kimi eleştirmenlere göre, *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah*'ın şair-yazarı, *Karpatlar Şatosu*'nun romantik öykücüsü, bazan bilimsel ilerlemenin tanığı Jules Verne'i geri plana itiyor. Ama neden ikisi arasında seçim yapmak gereksin ki? *Yirminci Yüzyılda Paris*'in işte bu kısır tartışmayı aşmamıza olanak vereceği düşünülebilir.

Henüz tiyatro diyalogunun etkisinden kurtulamamış genç bir yazarın önemsiz bazı anlatım acemiliklerinin ardında, terimin en doğru, en işlevsel ve en çağdaş anlamıyla bir bilimsel önceleyicinin (*anticipateur*) diri ve güçlü kişiliği kendini ortaya koyuyor. Gücü neden mi ileri geliyor? Asla kafadan uydurmayıp, aksine gerçekliği yoğun, nerdeyse hipnotik bir dikkatle gözlemekten; ta ki gerçeklik ona sırlarını açsın, olabilirliklerini ve olasılıklarını önüne sersin! "Arzın merkezine" giden yolcuların yanlarına aldıkları Ruhmkorff aygıtının betim ve işleyişini büyük bir zevkle okuyup aklında tutmuş olan biri, ne zaman metroya binse, *Yirminci Yüzyılda Paris*'te anlatılan raylı taşıma sistemini sessizce ve sarsıntısızca yürüten elektro-pnömatik tüplerin hışırtısını gizli gizli işitmeden edemeyecektir.

1863'te Jules Verne'in elindeki bilimsel veri ve bilgiler doğru ve dakik, eskimemiş ve tamamen sindirilmiştir. Gazlı taksilerin itici aygıtı belirsiz ve gizemli, uydurma bir düzenek değildir; Lenoir'ın 1859'da icat ettiği, fakat otomobile ancak 1889'da Daimler tarafından uygulanacak olan patlamalı motordur. "Fac-simile" sihirle gönderilmez, 1859'da icat edilen Caselli Pantelegrafı ile gönderilir. Ve, yüz otuz yıl sonra bile kimi kâğıt fabrikalarında hâlâ uygulandığı gibi, bir ağaç gövdesini birkaç saat içinde bir top kâğıt haline getiren de 1851'de geliştirilmiş olan Watt ve Burgess yöntemidir.

Bu sağlam zeminde elbette makineler de hayal kurmağa başlayabilir; *Leviathan IV*'ün kıç güvertesi ağaçlar ve çiçeklerle kaplanabilir, atlılar da onun çimenlerini çiğneyebilirler...

Fakat Jules Verne *Yirminci Yüzyılda Paris*'te sadece makineleri sorgulamaz; kendi zamanının tüm toplumunu, parası, siyaseti ve kültürüyle birlikte geleceğe fırlatır, izdüşürür. Hiçbir konuda bu kadar çağcıl ve yüksek amaçlı olmayacaktır: 1960'ta Michel'le arkadaşlarını elektrik ifriti kadar, yazarın hoşgörüsüzce gözleyip incelediği İkinci İmparatorluk dönęminin [para odaklı] devlet çıkarcılığı da yiyip bitirir. Doğrusu, zamanın Jules Verne'i pek de yalancı çıkardığını söyleyemeyiz.

Yirminci Yüzyılda Paris'i okumalı, Jules Verne'i de yeniden okumalıyız. Okumalıyız ki, geleceğin kapılarını akılla şiirin birlikte açtığını hatırlayalım...

Çağının Akıl Süzgecinden Geçmiş Bir Envanteri

Tam anlamıyla bir bilimsel önceleme (*anticipation*) romanı olmakla birlikte kendi çağının usa vurulmuş bir envanteri de olan *Yirminci Yüzyılda Paris* gerçekten de XIX. yüzyıl üzerine son derece hoş ve ilginç bilgilerle doludur. Bu bilgiler, bu kısa notlar, bu yargılar açıklanmaya değer şeylerdi. Biz metni dipnotlar altında boğmamak için, gerekli açıklamaları kitabın sonunda "Kendi çağında Jules Verne" başlığı altında topladık. Bunlar meraklı

okura daha ileri gitmenin de yolunu açacaktır. Romanın asıl metnine gelince, bunun -böyle metinlerde hep görülen bütün kusurlarla birlikte- bir “ilk müsvedde” olduğu açıkça belli olmasına karşın, ne de olsa bitirilip noktalanmış bir metin olduğundan, gerek noktalamada (Jules Verne’in noktalı virgüle zaafı vardır; koyduğu bu işaret cümleleri arada soluklanılacak şekilde bölümlemeye yarar), gerek genel görünümünde bu metne elimizden geldiğince saygı gösterdik.

Véronique Bedin

Önsöz

Romanın Elyazmasının Tarihi

Yirminci Yüzyılda Paris: Jules Verne araştırmacıları için nerdeyse mitselleşmiş bir kitap başlığı... Jules Verne'in çok çekici konulu, basılmamış bir gençlik romanı... Elde ne bir yazma ne de içeriğine dair bir ipucu bulunduğundan, varlığından kuşkuya düşmek ve bunu bir Jules Verne bibliyoğrafyasına eklemek riskli olurdu... eğer yazarın oğlu babasının basılmamış eserlerinin listesini yayımlamak gibi bir önlem almış olmasaydı...

Gerçekten de Jules Verne'in 24 Mart 1905'te ölümünden sonra, büyük olasılıkla oğul Hetzel'in tavsiyesi üzerine, Michel Verne'in ilk yaptığı işlerden biri babasının yayımlamadan bıraktığı eserlerinin bir listesini olabildiğince çabuk yayımlamak oldu. Bunu, daha sonra ünlü yazarın imzasıyla yayımlanacak olan metinleri olduğu gibi kendisi yazmakla suçlanmaktan kaçınmak için yapıyordu. Bu amaçla, Jules Verne'le de tanışık olan gazeteci Émile Berr'e 30 Nisan 1905 tarihli bir mektup yazdı. Yazarın yayımlanmamış eserlerinin ayrıntılı bir listesini de içeren bu mektup 2 Mayıs tarihli *Le Fi-*

garo'da, 3 Mayıs'ta *Le Temps*'da, 4 Mayıs'ta *Le Mémorial d'Amiens*'de, 7 Mayıs'ta (Nice'te) *Le Monde élégant*'da, 10 Mayıs'ta (Gand'da) *Le Bien Public'te,* 12 Mayıs'ta (Tours'da) *Le Courrier Républicain*'de, 14 Mayıs'ta (Nantes'ta) *Le Populaire*'de -ve belki de bu uzun listede yer almayan birkaç gazetede daha!- çıktı.

Michel Verne'in mektubundaki, burada bizi de ilgilendiren bölüm şöyledir: "[...] Babamın ölürken bıraktığı eserler üç kısma ayrılıyor: [...] İkinci kısım, aynı şekilde büyük olasılıkla *Olağanüstü Yolculuklar* dizisinden önce yazılmış, fakat onlara giriş niteliğinde olmaları dolayısıyla son derece ilgi çekici iki çalışmadan oluşuyor. Bunlardan birinin başlığı *Voyage en Angleterre et en Écosse*[1], ötekininki ise *Paris au vingtième siècle*'dir [...]".

Jules Verne'in yaşamöyküsünü yazanlar, doğrudan doğruya bilmeseler de, bu ikinci başlığı sık sık zikretmişlerdir. Örneğin yazarın Amiensli dostu Charles Lemire'in, yazdığı önemli Jules Verne yaşamöyküsünde[2] derlediği Jules Verne'in bıraktığı eserler listesinde, *Beş Hafta Balonla Seyahat*'ten önceki basılmamış eserler arasında *Yirminci Yüzyılda Paris'e* de rastlanmaktadır. Aynı şekilde, büyük bir Jules Verne uzmanı olan Cornelis Helling, *Bulletin de la Société de Jules Verne*'in ilk sayısında (Kasım 1935), Jules Verne'in yayımlanmamış eserleri arasında *Paris au vingtième siècle*'i de zikreder.

Konu bu kadarla kapanmış olacaktı... eğer ben 1986'da, yayıncı Hetzel'in varislerinin özel arşivlerini karıştırırken, Hetzel'in Jules Verne'e *Yirminci Yüzyılda Paris*'i yayımlamayı reddettiğini bildiren mektubunun müsveddesini bulacak kadar şanslı olmasaydım... Söz konusu mektup bir şeyi kesinlikle kanıtlıyordu: Böyle bir roman, gerçi sonradan kaybolmuş ve 1980'de Verne ailesi tarafından Nantes şehrine armağan edilen elyazmaları arasına girmemişse de, gerçekten vardı.

İşte şimdi de, Michel Verne'in boş sanılan ve anahtarı da kayıp olan kasasında bulunup ortaya çıkarılıyor ve yazarının edebi üretiminin tümünü yepyeni bir ışıkla aydınlatıyor.

Hetzel Eseri Reddediyor

Başyapıtların kokusunu alma yeteneği tartışılmaz olan Pierre-Jules Hetzel (Jules Verne'in başvurduğu bütün Parisli yayıncılar arasından *Beş Hafta Balonla Seyahat*'i yayımlamayı kabul eden sadece o olmuştu) *Yirminci Yüzyılda Paris*'i reddetti. Eleştirileri, dikkat çekişleri ve bunları dayandırdığı kanıtlar elyazmasının kenar boşluklarındaki kurşunkalem notlarda ve ya 1863 sonlarında ya da ertesi yılın başlarında Jules Verne'e yazdığı (bakış açısını anlamak açısından son derece önemli) mektupta yer almaktadır. Mektupta kesin bir red ifadesi bulunmakla birlikte, kenarlardaki notların bazıları metni, ilerde yayımlanmak üzere dü-

zeltmek ve iyileştirmek amacına yönelik gibi görünüyor; bazıları ise kesin bir yayımlamama kararını dile getiriyor. Hetzel'in görüşlerini ayrıntılı biçimde buraya almayıp, aralarından en anlamlı olanlarına işaret etmekle yetineceğim.

Hetzel daha ilk satırlardan itibaren düzeltmeye başlıyor: Jules Verne'in uydurduğu yeni terimleri beğenmiyor. İlk bölümün başlığı (*Société générale de Crédit instructionnel* - Genel Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu), *instructionnel* sözcüğüyle ilgili olarak şöyle bir yoruma konu oluyor: "hoşa gitmeyen bir sözcük -kötü kurulmuş- özellikle başlangıç için [uygun değil]. Orada bir engel gibi duruyor. Fourier'nin uydurduğu bir sözcüğe benziyor. Başlarda uydurma sözcüklerden kaçınmalı."

Yayıncının gözlemleri çoğu kez Jules Verne'in metninin kendi gözünde merak ve ilgi uyandırmayışına ilişkin oluyor: "Birinci bölüm hiç sürükleyici değil; işime gelmez"; "bana göre bütün bunlar eğlendirici değil"; "bu numaralar hiç olmamış"; "bütün bu dergiyi çocukça buluyorum"; "bütün bunlar sakillik kokuyor; ölçü yok, beğeni de yok". Bir yerde Hetzel'in tepkisi daha şiddetli olmuş. "Büyük Dramatik Kırkambar" memurlarının geliştirmekte oldukları bir piyese Jules Verne'in verdiği ad ("Pantalonunun önünü iliklesene") karşısında afallayan yayıncı sayfanın kenarına "Siz keçileri mi kaçırdınız kuzum!" diye yazmış. Hetzel ayrıca Verne'in "il dit - dedi" yerine ikide bir "il fit - yaptı" de-

yişini kullandığına işaret ediyor ve öykünün kahramanı Michel'den söz ederken, "o hiç demiyor, hep yapıyor!" diyor.

Buraya kadar yayıncının, aslında genç yazarın elyazmasını düzeltme ve iyileştirme niyetinde olduğunu düşündürecek uyarılardan başka bir şey yok. Fakat bunların yanı sıra reddetme anlamına çekilebilecek başka notlar da var: "Aziz dostum, o uzun diyaloglar sizin zannettiğiniz şeyler değil. Yapay olarak oraya konmuş gözüküyorlar. Öyküdeki durum ve koşullar onları doğal olarak içermiyor. Bu usul Dumas gibi birinin kaleminde, serüven dolu bir kitapta işe yarayabilir, ama burada bıktırıyor"; "Bütün bunlar en ucuzundan gazetecilik; kafanızdaki fikirlerin bile çok altında kalıyor." Dahası: "Kahramanınız Michel, dizelerine bakılırsa, kaz kafalının biri. Paket taşıyarak da olsa şair kalamaz mıydı?"; "Ne yaparsam yapayım, bütün bu eleştirilerin, bu varsayımların ilginç olduğuna bir türlü inanamıyorum"; "Hayır, hayır hayır! Başarılı olmamış! Bu kitabı yazmak için yirminci yaşınızı bekleyin. Siz ve Michel'iniz daha on dokuz yaşında evlenmek istiyorsunuz". Bu sonuncu cümle zaten bir fal gibi doğru çıktı, zira Jules Verne'in *Yirminci Yüzyılda Paris*'in kahramanı gibi Michel adını taşıyan oğlu, bir aktrisle evlenebilmek için, on dokuz yaşında iken rüştüne ermiş olduğunu resmen onaylattı, [baba otoritesinden yasal olarak çıktı]! Hetzel'in bir başka uyarısı ise daha da ke-

sinkesti: "Sizin bu kehanetlerinize kimse inanmayacak" ve, bir yayıncı için daha beteri, "bunlarla kimse ilgilenmeyecek"...

Elyazmasının kenar boşluklarında ayrıca Jules Verne'in "genişletilip geliştirilecek" ya da "ayrıntılandırılacak" türünden notları da bulunuyor ki bu nokta, bir ara, yayımlanabilir umuduyla, müsveddenin üzerinde değişiklik yapılmasının söz konusu olduğunu akla getiriyor.

Fakat red yanıtı o denli net ve kesin oldu ki, Jules Verne bir daha bu romanı Hetzel'e önermeye kalkışmadı. Söz konusu yanıt Hetzel'in 1863 sonlarında ya da 1864 başlarında yazmış olabileceği tarihsiz bir mektupta[3] dile getirildi. Bundan bazı pasajları buraya alıyoruz:

> "Azizim Verne, bugün size yazmak zorunda kalmamak için pek çok şey verirdim. Olanaksız bir işe girişmişsiniz ve -buna benzer işlerde sizden önce güçlerini deneyenler gibiçabanızı başarıya ulaştıramamışsınız. Romanınız *Beş Hafta Balonla Seyahat*'in yüz kadem altında. Bunu bir yıl sonra tekrar okursanız benim fikrime katılacaksınız. Magazin gazeteciliği bu, üstelik hiç de iyi seçilmemiş bir konuda...
>
> Kusursuz bir şey bekliyor değildim. Yine söylüyorum, yapılamayacak bir şeyi denediğinizi biliyordum; ama doğrusu daha iyi bir

sonuç bekliyordum. Romanınızda hiçbir ciddi gelecek sorununun çözüldüğü görülmüyor; daha önce defalarca yapılmış bir suçlamaya benzemeyen hiçbir eleştiri yok. Beni asıl şaşırtan, bu kadar heves ve coşkuyla, adeta bir tanrısal itilişle, bu kadar bıktırıcı, bu kadar cansız bir şey meydana getirmiş olmanız...

[...] Üzülerek söylüyorum, burada gerçekten üzülerek size yazmak zorundayım ki, çalışmanızın yayımlanmasını sizin kendi adınız için bir felaket olarak görürüm. Bunu yayımlarsak herkes *Balon*'un mutlu bir raslantı eseri olduğunu sanacaktır. Şu an elinde *Kaptan Hatteras* olan ben tam tersine burada talih kuşunun kaçırılan şey olduğunu biliyorum, ama okurlar bunu bilemez ki [...]!

Kendimi az çok bilgili ve yeterli saydığım konulardan -edebi konulardan demek istiyorum, yeni bir şey sanmayın- bunlara birazcık bulaşmış bir salon adamı, bir sosyete kişiliği gibi söz ediyorsunuz. Sanki ilk temsillere gidip o herkesin bildiği basmakalıp olay ve durumları yeni keşfeden ve bundan kendine doygunluk payı çıkaran biri gibi... Ne övgü ne de yergi olarak söylüyorum bunu... Söylenmeye değer, onun için...

Bu kitap için yeterince olgunlaşmış değilsiniz, belki yirmi yıl sonra yeniden yazarsınız

[...]. Doğrusu içinde benim fikirlerimi ve duygularımı yaralayan bir şey yok. Beni yaralayan yalnız ve yalnız edebi nitelik. Kitap bu açıdan, nerdeyse satır satır, sizin kendi yeteneğinizin de altında.

Michel'iniz çok toy ve saf, ötekiler hiç komik değil, çoğu kez de insana itici geliyor [...].

Sevgili çocuğum, sizin için iyi olanı istiyorum derken size karşı biraz zalimce, oğlummuşsunuz gibi, davranmakla doğru mu yapıyorum acaba?

Bu tutum, duygularınızı size bu kadar sert uyarılarda bulunan kişinin aleyhine çevirecek mi?

Umarım böyle olmaz, ama yine de ben insanların doğru bir uyarı veya öğüdü kabul edebilme güçleri hakkında birçok kez yanılmışımdır [...].

Bu mektubun elyazılı metni yayıncı Hetzel'in özel arşivinde saklanmış bir müsvedde olduğundan, Jules Verne'e gönderilmeden önce üzerinde değişiklik yapılıp yapılmadığını kimse bilemez. Zaten Jules Verne'in yanıtı da -tabii yanıt verdiyse- kaybolmuştur ve yazarın tepkisini öğrenmek artık mümkün değildir. Ben 1863-1870 döneminde Hetzel'in uyarılarını[4] genel olarak nasıl karşıladığına bakarak, bu reddedilişi de ister istemez fazla sızlanmaksızın sineye çektiğini düşünüyorum.

Yayıncının bu tutumu bugün nasıl yorumlanmalı? Buna kesinkes yanıt vermek kolay değildir, çünkü bizim elimizde romanın lehine çalışan iki öğe var ki bunlar yayıncının elinde değildi. Birincisi, biz Jules Verne'in *Beş Hafta Balonla Seyahat*'in yayımlanmasından sonra NE -nasıl ünlü bir kişilik- olduğunu biliyoruz (dolayısıyla, daha *Yirminci Yüzyılda Paris*'te karşımıza çıkan, Verne dünyasının bütün öğeleri en yüksek derecede ilgimizi çekiyor ve bizi büyülüyor); öte yandan, XX. yüzyıl Parisini de tanıyoruz; bu sayede genç Verne'in olağanüstü seziş ve öngörülerinin gerçeklikle karşılaştırılması da bizi şaşırtmamazlık edemez. Ama ne olursa olsun, Hetzel de seslendiği okur kitlesini pek iyi tanıyordu, ayrıca aynı alanda Jules Verne'den önce başka yazarların yaptığı benzer denemelerden de haberdardı (bu konuda mektubunda şöyle demiyor muydu: "Olmayacak bir işe girişmişsiniz ve, daha önce böyle işlere kalkışanlar gibi, siz de başarıya ulaşamamışsınız?"). Unutmamak gerek ki, *Yirminci Yüzyılda Paris* erişkin okur kitlesine sesleniyor ve kendini topluma Albert Robida'nın birkaç yıl sonra çıkaracağı *Yirminci Yüzyıl, Elektrikli Yaşam*, vb. gibi kitaplar türünden komik bir mizah eseri olarak sunmuyordu. Bu anlatıda çoğu kez Jules Verne'in çizdiği kişiliklerin inanılırlıkları eksiktir (bu kusur, bazı kişiliklerde, yazarın tüm edebiyat kariyeri boyunca tekrarlanacaktır). Olasılıkla Hetzel de burada kendini gerçekçi, cid-

di, hatta trajik olmak iddiasında bulunan, ama yazarı -bir defalık da olsa- yetenekten yoksun görünen ve her halükârda yayıncının genç yazar için tasarladığı edebi geleceğin normlarına uymayan bir kitapla karşı karşıya bulmuştu.

Yazılış Tarihi

Yukarda gördüğümüz gibi, Michel Verne *Yirminci Yüzyılda Paris*'in yazılış tarihini babasının Hetzel'le tanışmasından önceye yerleştiriyordu. Demek ki buna göre Jules Verne, *Beş Hafta Balonla Seyahat*'in yayımlanmasından (17 Ocak 1863) sonra, yayıncıya ondan daha önce yazılmış bir metni önermiş oluyordu. Oysa Hetzel'in red mektubundaki bir pasaj dikkatle okunursa, *Yirminci Yüzyılda Paris*'in, Verne'in Hetzel'le tanışmasından önceye ait bir metin olamayacağı daha akla yakın gelir. Bu mektup ancak *Beş Hafta...*'nın yayımlanışıyla ("...*Beş Hafta Balonla Seyahat*'in yüz kadem altında. [...] *Balon*'un bir şans eseri olduğu sanılacaktır [...]"), 20 mart 1864'te yine Hetzel'in *Magasin d'Éducation et de Récréation* adlı dergisinin birinci sayısında bölüm bölüm çıkmağa başlayan *Kaptan Hatteras'ın Yolculuk ve Serüvenleri*'nin ("...elinde *Kaptan Hatteras* olan ben [...]") yayımlanışı arasında yazılmış olabilir. Bir de şu pasaja bakalım: "Beni şaşırtan, bu kadar heves ve coşkuyla, adeta tanrısal bir esinin itişiyle, bu kadar bıktırıcı, bu kadar cansız bir şey meydana getirmiş

olmanızdır." Hetzel'in "heves ve coşku, tanrısal esin" gibi şeylerden söz edebilmesi için, Jules Verne'in bu eserin yazımına ayırdığı zaman ve emekten haberdar olması gerekir. Yazar olasılıkla birkaç ay önce, (*Beş Hafta...*'nın çıkışından sonra), yeni romanını tasarı olarak önermiş, projesi ilke olarak kabul edilince de, çok kısa bir süre sonra elyazmasını -Hetzel'e göre fazla aceleye gelmiş olan metnini- yayıncıya sunmuştu.

Her halükârda elyazması, yazılışının 1863'ten önceye konmasına izin vermeyen bazı tarihsel öğeler (olay tarihleri, siyasal durum gibi) içermektedir. Kaldı ki 1863 tarihi, Amerikan İç Savaşıyla ilgili olarak, metnin içinde de geçmektedir.

Verne Dünyasına Giriş

Jules Verne'in 1863'ten sonra çıkan bütün eserleri arasında, *Yirminci Yüzyılda Paris*'e en çok benzerlik gösteren, kuşkusuz *Une Ville İdéale* ("İdeal Şehir")5 adlı şaka-öyküdür (iki anlatı arasında derin bir fark olmakla birlikte). Gerçekten de birincisi, 1960'larda geçen ve geleceğin bir tablosunu içeren bir romandır. İkincisi ise bir rüyanın anlatımıdır; yazar burada, 2000 yılında kendi yaşadığı kent olan Amiens'de yaptığı bir gezinti vesilesiyle, bu şehrin 1875'teki kusurlarını gösterip vurgular. Öyküde geleceğin belediye meclisi üyesi hem kendisi eğlenir, hem de dinleyenlerini eğlendirir. Böyle olmakla birlikte, Jules Verne buradaki bazı

fikirleri, reddedilen -ve başka türlü kullanamayacağından emin olduğu- *Yirminci Yüzyılda Paris*'ten almış gibi görünüyor. İşte benzerliğe bazı örnekler:

XX. YÜZYILDA PARİS	İDEAL ŞEHİR
"1962 öğretim yılı için fakültelerde edebiyat kürsülerinin [...] kaldırılacağına dair söylentiler dolaşıyor [...]. Kim takar Latin ve Yunan yazarlarını! Onların dilleri olsa olsa çağdaş bilim terimleri için birkaç kök veya ek sağlamağa yarar [...].	"En az yüz yıl var ki liselerde ne Latince ne de Yunanca okutuluyor! Öğretim sadece bilimsel, ticari ve sınai alanlarla sınırlanmış!
Daha dün! Daha dün, *horresco referens,* ne oldu biliyor musunuz? Tahmin edin bakalım, bir başkası Georgica'nın dördüncü şanosundan şu dizeyi nasıl çevirdi:	Bakaloryanın çeviri bölümünde adayların en kuvvetlisinin şu dizeyi nasıl çevirdiğini biliyor musunuz:
Immanis pecoris custos ?	*Immanis pecoris custos*?
[...] *Gardien d'une épouvantable pécore.*	-Hayır. -Şöyle: *Gardien d'une immense pécore.*

Ayrıca, Jules Verne'in gençliğinde yazdığı ve uzun zaman yayımlanmayan, *M. Anselme des Tilleuls'ün Evlenmesi*[6] başlıklı bir öykü de, genç markinin eğitmeni Naso Paraclet'le konuşmalarının içinde, Vergilius'un dizelerinden çok sayıda alıntılar içerir.

Öte yandan, "immanis pecoris custos, immanior ipse" dizesi Jules Verne'in pek hoşuna gidiyor olmalıymış ki, onu, *Arzın Merkezine Seyahat*'in (1867 tarihli genişletilmiş basımı) XXXIX. bölümünde, yerin derinliklerinde araştırma yapan kahramanların, devasa dört ayaklı hayvanlardan oluşan bir sürünün ortasında onlardan daha da kocaman bir canlı yaratık görür gibi oldukları sırada, bir kez daha metnine koyar.

Şimdi tekrar *İdeal Şehir*'e dönelim. *Yirminci Yüzyılda Paris*'in XVI. bölümünde yer alan elektrikli konser temasına burada da rastlanıyor, ancak bir farkla: İki anlatıdan birincisinde bir piyanist Paris'te konser verirken, "kullandığı enstrümanla Londra, Viyana, Roma, Saint-Petersbourg, Pekin ve -elbette- Amiens'deki piyanolar arasında elektrik telleriyle bağlantı kuruluyor"; ikincisindeyse "bir elektrik akımıyla aralarında bağlantı kurulmuş iki yüz piyano tek bir sanatçının parmakları altında hep birlikte çalıyor!" Ve bu iş on bin kişinin önünde, kulakları sağır edici, korkunç bir gürültü içinde yapılıyordu. Demek ki birinci durumda müziği uzak mesafelere ulaştırmak, ikincisindeyse enstrümanın ses hacmini arttırmak söz konusuydu.

Yirminci Yüzyılda Paris'le *İdeal Şehir* arasında bağlantı oluşturan iki müzik teması daha vardır: geleneksel müziğin yerini alan kakofonik müzik ile bilimlerden esinlenmiş müzik parçaları (birincisinde: *La Thilorienne-Karbonik Asidin Sıvılaşması*

Üzerine Büyük Fantezi; ikincisinde: *Hipotenüsün Karesi Üzerine La minör Düşkurma*).

Jules Verne'in yarattığı, Paris'in betimlenmesiyle karşılaştırılabilecek diğer iki gelecek şehrinden biri *L'Ile à hélice* ("Pervaneli Ada") (1895) adlı romandaki Milliard-City ("Milyar-Kent"), öteki de *In the year 2897* adlı öyküdeki Centropolis (ya da, kimi basımlardaki adıyla, Universal-City) dir. Bu öykü -babasının oluruyla- Michel Verne tarafından yazılmış ve daha sonra Jules Verne tarafından gözden geçirilip düzeltilmiştir.

Pervaneli Ada'daki olaylar belirtilmeyen bir devirde geçer ("O yıl içinde - hangi yıl olduğunu otuz yıl hatayla bile söyleyemeyiz-", I. Bölüm). Milyarderlerin yapay adası Standard Island'ın başkenti olan Milliard-City, yirminci yüzyılın Paris'iyle bazı benzerlikler taşır (örneğin, sokakları ışığa boğan "yapay aylar", VII. Bölüm). Fakat, önemli bir ayrıntı, bu roman *Yirminci Yüzyılda Paris*'ten yaklaşık otuz yıl sonra yazılmıştır.

2889 (ya da 2890) yılının Amerikan anakenti Centropolis (ya da Universal-City) de bazı ayrıntılarla yirminci yüzyıl Paris'ini hatırlatır; fakat o kadar uzak bir geleceğe yerleştirilmiştir ki yazar bu kez 1960'lar için kendisine pek inandırıcı gelmeyen durum ve buluşlar (gökte binlerce hava-otomobili ve hava-otobüsünün cirit atması, Büyük Britanya'nın ABD'nin sömürgesi olması) da uydurma cesaretini gösterir. Öte yandan, Jules (ve Michel)

Verne'in bize sundukları XXIX. yüzyıl tablosu, 1960'ların Paris'inin aksine, karamsar değildir.

Jules Verne *Yirminci Yüzyılda Paris*'in elyazmasını tamamen unutmuş olmasa gerektir. Zira bazı vesilelerle, örneğin 1899'da *Bourses de Voyage* ("Yolculuk Bursları") adlı romanı yazarken (çıkışı 1903) onu hatırladığı anlaşılıyor. Birinci bölümde , *Yirminci Yüzyıl...*'ın ilk bölümünde de yer alan bir bilimsel eğretileme tekrar karşımıza çıkıyor: "Ve böylece ilk hamle yapılınca, alınan hız sayesinde bravolar dinmek bilmedi" (*Yolculuk Bursları*); "Hatibin telaşlı konuşması tam hızla dönmeye başlamış bir volanı andırıyordu; bu yüksek basınçlı belâgat akımını durdurmanın imkânı yoktu" (*Yirminci Yüzyılda Paris*). Her iki durumda da bir ödül dağıtım töreni söz konusudur.

*
* *

Yirminci Yüzyılda Paris sadece içindeki şu ya da bu pasaj bir başka romanın herhangi bir pasajına benzediği için Jules Verne'in tüm eserlerine bir tür giriş, prelüd, sayılmaz. Orada yazarın kendine özgü üslubunun belirmeye başladığını da hissederiz: kusur ve acemiliklerle dolu elbette, ama aynı zamanda övgüye değer nitelikleri de bulunan Jules Verne üslubunun... Daha orada yazarın, ilerdeki eserlerinde karşımıza çıkacak olan balık, böcek, bitki, vb. listelerinin habercisi olan o ünlü sayıp

dökme (kamu kurumları, yazarlar, şairler, bilginler, müzisyenler) tutkusuyla karşılaşırız. *Olağanüstü Yolculuklar* dizisinin genç okurları bazan bunları okumadan atlayıp geçmek dürtüsüne kapılırlarsa da, başkaları şiirsel nitelikleri nedeniyle beğenirler. Mizah duygusu her yerde hissedilir. Bu üslupta her şeyden önce çağının gerçeklerini açıp içlerindeki düş kurma olanaklarını fark ettirebilme yeteneği kendini gösterir.

Yirminci Yüzyılda Paris'in bana göre en ilginç yönü, "Jules Verne düşüncesi" kavramı daha yokken, bu düşüncenin -eleştirmenlerin birçok değerlendirmesini sorgulamamıza da olanak veren- bir tür ansiklopedisi niteliğini taşımasıdır. Örneğin, insanın yazgısı ve bilimin kaydettiği ilerlemeler konusunda yaradılıştan iyimser olan Jules Verne'in çeşitli durum ve olaylar, 1870 savaşı, ailevi durumu (özellikle 1877-1887 döneminde pek mutlu olmayan bir evlilik yaşamı ve son derece problemli, güç eğitilir bir oğul) yüzünden bu iyimserliğini yitirdiği savunulmuştur. Aynı şekilde, bu görüşü tutanlara göre, 1886'daki suikast, Hetzel'in ve ardından esrarengiz bir metresin ölümleri de Jules Verne'i yaşamının sonlarına doğru, son eserlerinde yankısını bulacak olan bir karamsarlığa itmiştir.

Tam anlamıyla özyaşamöyküsü niteliğinde bir gençlik eseri olan *Yirminci Yüzyılda Paris* okununca bunun tersi kanıtlanmaktadır. Romanın kahramanı Michel'in kılığına bürünüp şiir yazan ve ya-

yıncı arayan genç Verne, insanın birkaç dost dışında yapyalnız olduğu bir toplumdaki insan ilişkileri hakkında trajik bir vizyona sahiptir (XVI. bölümdeki çiçekçi olayı bana bunun iyi bir simgesi gibi görünüyor). Demek ki karamsarlık Jules Verne'in eserinde ta baştan beri mevcuttur. Aslında burada Jules Verne düşüncesinin, yazarın bütün edebi kariyeri boyunca zaman zaman, şu ya da bu eserinde ortaya çıkan bir değişmez teması söz konusudur. Ancak bu karamsarlık *Yirminci Yüzyılda Paris*'te hem yıkıcı hem de sürekli olarak moral verici bir mizah öğesi tarafından zangır zangır sallanmaktadır. Okurunu da çevresindeki dünyaya kabukları kaldırıcı bir bakış fırlatmağa çağırır.

Piero Gondolo della Riva

NOTLAR

1. 1989'da Paris'te, Cherche-Midi yayınevi tarafından *Voyage à reculons en Angleterre et en Écosse* adıyla yayımlanmıştır.

2. Charles Lemire, Jules Verne. 1828-1905. *L'Homme. L'Écrivain. Le Voyageur. Le Citoyen. Son Oeuvre. Sa Mémoire. Ses Monuments*, Paris, Berger-Levrault & Cie, 1908.

3. Gondolo della Riva kolleksiyonu, Torino. Mektup şu eserde yayımlanmıştır: *Un Éditeur et son Siècle.* Pierre-Jules Hetzel (1814-1886), kollektif eser, Saint-Sébastien, ACL Édition, 1988, ss. 118-119.

4. Bu konuda bak. Jules Verne'in Hetzel'e "Cumartesi akşamı" diye tarihlenmiş mektubu (1864 başları): "Vay, aziz üstadım, kanımı kamçılamak için gerçekten sizin mektubunuza ihtiyacım vardı! [...] Tamam, kabul, ben çizdiği roman kahramanlarının ağzından kendine övgüler yağdıran hayvanın biriyim. Şimdi burada hepsinin gagasını bir güzel kapatacağım." (Bibliothèque Nationale, Verne-Hetzel mektuplaşması, cilt I, ss. 7-8).

5. Jules Verne tarafından 12 Aralık 1875'te Amiens Akademisi'nde yapılan ve aynı Akademi'nin *Mémoire*larında (1875 yılının 2. cildinde) yayımlanan bir konuşma söz konusudur. Ayrıca aynı yıl Amiens'de, T. Jeunet yayınevinde, ayrıbasım (broşür) şeklinde de çıkmıştır. Bu metin sık sık 2000 yılında Amiens başlığıyla zikredilir; oysa bu başlık sadece bir 1973 baskısında yer almıştır.

6. *Manuscrits Nantais*, cilt 3, Cherche-Midi éditeur./Nantes Belediye Kütüphanesi, 1991'de yayımlanmıştır (geçici yayın). Yine 1991'de Porrentruy'de Éditions de l'Olifant'da yeniden yayımlanmıştır.

7. Michel Verne tarafından yazılan, ama babası tarafından imzalanan öykü *In the year 2889* önce İngilizce olarak New York'ta *Forum* dergisinde (Şubat 1889) çıkmıştır. Büyük olasılıkla Jules Verne tarafından gözden geçirilmiş olan bu metin, *Mémoires de l'Académie d'Amiens*'de (1890 yılı) ve *Le Petit Journal*'in *Resimli Ek*'inde (29 Ağustos 1891), *La journée d'un journaliste américain en 2890* ("2890 yılında bir Amerikalı gazetecinin bir günü") başlığı altında tekrar yayımlanmıştır. Son olarak, Michel Verne'in babasının ölümünden sonra çıkardığı, *Hier et Demain. Contes et Nouvelles* (Paris, Hetzel,1910) adlı Jules Verne öyküleri derlemesinde, *Au XXIX. siècle: La journée d'un journaliste américain en 2889* başlığıyla bir kez daha yayımlanmıştır.

Mon cher Verne — Je donnerais
je ne sais quoi pour n'avoir pas à
vous écrire aujourd'hui — Vous avez
entrepris une tâche impossible — et
pas plus que vos devanciers dans des choses
analogues vous n'êtes parvenu à la mener
à bien —

C'est à cent pieds au dessous de
Cinq semaines en ballon — Si vous vous
relisiez dans un an vous seriez d'accord
avec moi — C'est de petit journal
et sur un sujet qui n'est pas heureux —

Je n'attendais pas une chose parfaite,
je vous redis que je savais que vous
~~...~~ essayiez l'impossible, mais
j'attendais mieux — Il n'y a pas là
une seule question d'avenir sérieusement
résolue, pas une critique qui ne ressemble
à une charge déjà faite et refaite —
et si je m'étonne c'est que vous
ayez fait d'entrain et comme poussé
par un dieu une chose si pénible, si

Hetzel'in red mektubunun birinci sayfasının tıpkıbasımı
(P. Gondolo della Riva kolleksiyonu)

ACADÉMIE D'AMIENS

UNE VILLE
IDÉALE

Lecture faite dans la Séance publique annuelle du 12 Décembre 1875

PAR

M. JULES VERNE

DIRECTEUR DE L'ACADÉMIE

M DCCC L XXV

AMIENS

IMPRIMERIE DE T. JEUNET

RUE DES CAPUCINS, 47

İdeal Şehir adlı kitapçığın orijinal baskısının kapak sayfası
(P. Gondolo della Riva kolleksiyonu)

Ah, kendini dünya bilimlerine, aşağılık mekanik zanaatlara vermiş, ne tanrıya ne de krala kulluk eden o yıkıcı soyun korkunç etkisi! Ne netameli, ne uğursuz bir canlı türüdür o! Neler yapmazdı neler, eğer o öldürücü bilmek, bulmak ve yetkinleştirmek tutkusu içinde kendi haline bırakılsaydı!

Paul-Louis Courier

ACADÉMIE D'AMIENS

UNE VILLE
IDÉALE

Lecture faite dans la Séance publique annuelle du 12 Décembre 1875

PAR

M. JULES VERNE

DIRECTEUR DE L'ACADÉMIE

M DCCC L XXV

AMIENS

IMPRIMERIE DE T. JEUNET

RUE DES CAPUCINS, 47

İdeal Şehir adlı kitapçığın orijinal baskısının kapak sayfası
(P. Gondolo della Riva kolleksiyonu)

Ah, kendini dünya bilimlerine, aşağılık mekanik zanaatlara vermiş, ne tanrıya ne de krala kulluk eden o yıkıcı soyun korkunç etkisi! Ne netameli, ne uğursuz bir canlı türüdür o! Neler yapmazdı neler, eğer o öldürücü bilmek, bulmak ve yetkinleştirmek tutkusu içinde kendi haline bırakılsaydı!

Paul-Louis Courier

I. Bölüm

Genel Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu*

13 Ağustos 1960 günü Paris halkının bir bölümü kent-içi demiryolu ağının** sayısız istasyonlarına gidiyor ve oradan ayrılan yan hatlar yoluyla eski Champ-de-Mars alanının*** bulunduğu yere akın ediyordu.

* *Société générale de crédit*. Jules Verne zamanında (kapitalizmin şaha kalktığı dönem) finans kurumları için daha çok bu ad kullanılırdı. Bugün de Fransa'nın en büyük bankalarından olan ve sadece Société générale adıyla bilinen kuruluş tam bu romanın yazıldığı yıllarda, 1864'te kurulmuştur. (ç.n.)

** *Chemin-de-fer métropolitain* → Métropolitain → *Métro*. Paris metrosunun ilk hattı 1900 yılında açılmıştır. Demek ki roman yazılırken metro yokmuş, ama yazar geleceği doğru görmüş. (ç.n.)

*** Askeri birliklerin eğitim ve manevra alanı. Avrupa ve Latin Amerika'da birçok kentte vardır. Paris'teki hâlâ aynı adı taşır, ama şimdi bir parktır ve bir ucunda Eiffel kulesi yükselir. (ç.n.)

Büyük ulusal eğitim-öğretim holdingi *Genel Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu*nda ödül dağıtımı vardı. Bu önemli törene Ekselansları Paris'i Güzelleştirme Bakanı başkanlık edecekti.

Genel Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu yüzyılın sanayi ağırlıklı eğilimlerine biçilmiş kaftan gibi denk düşüyordu, zira yüz yıl önce İlerleme diye söz edilen süreç akıl almaz bir gelişme göstermişti. Kusursuzluğun *nec plus ultra* (daha ötesi olamaz) ifadesi olan Tekel bütün ülkeyi pençelerinde tutuyordu. Şirket üstüne şirket kuruluyor, bunlar örgütleniyor, gelişiyor ve atalarımızın ağzını açık bırakacak beklenmedik sonuçlar doğuruyordu.

Para eksik değildi; fakat bir ara, demiryolları özel kişilerin elinden devletin eline geçtiği zaman, kullanım alanı bulamaz gibi göründü. Kısaca, bol bol sermaye ile finans operasyonları ya da sanayi yatırımları peşinde daha da bol sermayedar vardı.

Durum böyle olunca, bir on dokuzuncu yüzyıl Parislisini şaşırtacak şeylerin olmasına ve çeşitli başka harikalar arasında özellikle şu *Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu*nun kurulmasına hiç şaşmayalım. Bu şirket baron de Vercampin'in finansal yönetimi altında otuz yıldan beri başarıyla işlerini yürütüyordu.

Üniversite'nin şubelerini, liseleri, ortaokulları, ilkokulları, Hıristiyanlık eğitimi veren yatılı okulları, hazırlık okullarını, rahip okullarını, konferansları, çeşitli yurtları, yetimhaneleri çoğalta çoğalta, eğitim-öğretim şöyle ya da böyle toplumsal yapının

en alt katlarına dek nüfuz etmişti. Artık kimse okumuyorduysa bile, en azından herkes okumayı, hatta yazmayı bile biliyordu. Hırslı esnaf çocuklarından tutun da en alt tabakadan köylü çocuklarına kadar kamu yönetimlerinde yer kapmak iddiasında bulunmayan kimse yoktu. Devlet memurluğu mesleği, alabileceği bütün biçimlerle, olağanüstü bir gelişme göstermişti. İlerde devletin nasıl bir memurlar ordusunu, hem de askeri bir disiplin altında, uygun adım yürüttüğünü göreceğiz.

Burada sadece, eğitilecek insanlarla birlikte eğitim-öğretim olanaklarının da nasıl artmak zorunda kaldığını açıklamak istiyoruz. On dokuzuncu yüzyılda, yeni bir Fransa ve yeni bir Paris yaratmak istendiği zaman, gayrimenkul şirketleri, yüklenici sandıkları, Crédit Foncier* gibi kurumlar icat edilmemiş miydi?

İmdi, iş adamları için inşaatla irşad, ya da eğitim-öğrętim, hemen hemen aynı şeydir, daha doğrusu eğitmek de bir tür yapı kurmaktır, yalnız ötekinden biraz daha az sağlam bir yapı! Geniş finansal girişimleriyle ünlü baron de Vercampin de 1937'de işte böyle düşündü. İçinde eğitim-öğretim ağacının serbestçe dal budak salabileceği dev bir kolej kurmayı akıl etti. Bu ağacı istediği gibi bakmak, budamak, börtü-böceğini ayıklamak görevini ise devlete bırakacaktı.

* [Société générale de] Crédit Foncier, başka deyişle "Emlâk Bankası". (ç.n.)

Baron, Paris ve taşra liselerini, Sainte-Barbe ve Rollin kolejlerini ve çeşitli özel eğitim kurumlarını tek bir kurum halinde kaynaştırdı ve bütün Fransa'nın eğitim-öğretim hizmetlerini burada merkezileştirdi. Sermaye onun çağrısına kulak verdi, çünkü işi bir sanayi girişimi gibi topluma sunmuştu. Mali konularda baronun işbilirlik ve becerisi en büyük garantiydi. Para sel gibi aktı ve Kurum kuruldu.

Baron bu işi 1937'de, V. Napoléon'un saltanatında, başlattı. Şirketin tanıtım kitapçığı kırk milyon adet basıldı. Başlığı şöyleydi:

Genel
Eğitim-Öğretim
Kredi Kurumu

Anonim şirket. 6 Nisan 1937'de Paris'te
noter Me Mocquart ve meslektaşının onayladıkları
sözleşmeyle kurulmuş ve 19 Mayıs 1937 tarihli
İmparatorluk kararnamesiyle resmiyet kazanmıştır.
Sermayesi: Yüz milyon franktır.
Her biri 1000 franklık 100 000 hisse senedine bölünmüştür.

Yönetim Kurulu:

Başkan: Baron de Vercampin, C. ❋
Başk. Yardımcısı: De Montaut, O. ❋, Orléans Demiryolu İşl. Md.
Üyeler: Grassu, banker ; Marki d'Amphictyon, G.O. ❋, senatör ; Roquamon, Jandarma albayı, G.C. ❋. ; Dermangent, milletvekili ; Frappeloup, ❋, Eğ.-Öğ. Kredi Kurumu'nun genel müdürü.

Ardından, finans dünyasında kullanılan dilde özenle yazılmış Şirket tüzüğü geliyordu. Görüldü-

ğü gibi, yönetim kurulunda bir tek bilim adamı veya profesör yoktu. Ticari bir girişim için böylesi daha güven vericiydi elbette.

Hükümetin görevlendirdiği bir müfettiş şirketin işlemlerini denetliyor ve raporunu, Paris'i Güzelleştirme Bakanına veriyordu.

Baronun fikri iyi bir fikirdi ve uygulanması son derece kolaydı; bu nedenle umulanın üstünde başarılı oldu. 1960'ta Kurumun öğrenci sayısı 157 342'yi bulmuştu. Bu öğrencilere bilim, mekanik yol ve yöntemlerle aşılanıyordu.

İtiraf etmek zorundayız ki o sıralar yazma sanatı, edebiyat ve eski diller (Fransızca dahil) hemen hemen programlardan kovulmuş bulunuyordu. Latince ve Yunanca sadece ölü diller olmakla kalmayıp gömülmüşlerdi bile. Yine de, âdet yerini bulsun diye edebiyat dalından birkaç ders bırakılmıştı: tek tük birkaç kişinin devam ettiği, saat ve sayıca düşük, saygınlıkça daha da düşük birkaç ders... Sözlükler, dilbilgisi kitapları, seçilmiş tem ve versiyon metinleri, klasik yazarlar, De Virislerin, Quintus Curtiusların, Sallustiusların, Titus-Liviusların, tüm eserleri, yüzyıllık Hachette yayınevinin raflarında kendi hallerinde sessizce çürümeye terkedilmişlerdi. Ama matematik elkitapları, betimsel gökbilim, mekanik, fizik, kimya kitapları; pratik endüstri, ticaret, maliye, el sanatları dersleri, kısaca günün spekülatif eğilimlerine uygun düşen her şey binlerce nüsha basılıyor ve kapışılıyordu.

Uzun lafın kısası, Şirket'in hisse senetlerinin değeri yirmi iki yılda ona katlanmış olup, şimdi her biri 10 000 franktan işlem görüyordu.

*Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu*nun bu parlak mali durumu üzerinde daha fazla durmayacağız. Bir banker özdeyişinin dediği gibi, rakamlar her şeyi açıklar.

Geçen yüzyılın sonlarına doğru École Normale* gözle görünür biçimde saygınlığını yitirmekte, gözden düşmekteydi. Edebi bir kariyere eğilimli olan gençlerden pek azı oranın giriş sınavlarına başvuruyordu. Mezunlarından birçoğunun da, -hem de en iyilerinin- öğretmen cübbelerini çıkarıp yazarlık ve gazetecilik furyasına atıldıkları görülmüştü. Fakat bu iç burkucu manzara çoktan beri görülmüyordu, çünkü Okula girmek isteyen adaylar artık bilim bölümlerinin kapılarına yığılıyorlardı.

Son Latince ve Yunanca profesörleri boş sınıflarında yavaş yavaş sönüp gitmekteyken, bilim dallarında görevli sayın bayların yıldızı nasıl parlıyordu, bunlar nasıl ayrıcalıklı ücretler alıyorlardı, bilseniz!

Bilimler altı dala ayrılmıştı. Başta matematik bölümünü başkanı yer alıyordu, onun altında aritmetik, geometri ve cebir alt-bölümlerine bakan asbaşkanlar vardı; daha sonra sırasıyla gökbilim, mekanik ve kimya bölümlerinin başkanları, en sonra da

* Paris'teki École Normale Supérieure (Yüksek Öğretmen Okulu). Hâlâ Fransa'nın en başta gelen ve en saygın yüksek öğretim kurumlarından biridir. (ç.n.)

en önemlisi, Uygulamalı Bilimler Bölümünün başkanı geliyordu; bunun emri altında da metalurji, fabrika yapımı ve tekniğe uygulanmış kimya altbölümlerinin asbaşkanları vardı.

Yaşayan diller, Fransızca hariç, pek gözdeydi; bunların öğretilmesine özel bir önem veriliyordu. Konusuna tutkun bir filolog bu çerçevede dünyada konuşulan iki bin dille dört bin lehçe ve ağızı öğrenebilirdi. Cochinchine'in sömürgeleştirilmesinden* beri Çince alt-bölümüne de çok sayıda öğrenci toplanıyordu.

*Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu*nun, -Mars bütçeden pay alamaz olduğundan beri kullanımdan düşmüş olan- Champ de Mars'ta yükselen devasa binaları vardı. Burası semtleri, mahalleleri, sokakları, meydanları, sarayları, kiliseleri ve kışlaları ile eksiksiz bir site, gerçek bir şehir, öğretici ve öğrenicileri de içinde olmak üzere yüz seksen bin kişiyi barındıran, Nantes ya da Bordeaux ayarında bir yerleşim yeriydi.

Şeref avlusuna büyük ve anıtsal bir kemerin** altından geçerek giriliyordu. Buraya Eğitim-Öğretim Garı adı verilmişti; tüm çevresinde bilim peronları vardı. Yemekhaneler, yatakhaneler, rahat rahat

* Cochinchine, Çin Hindi yarımadasının -bugünkü Vietnam'ın- en güney ucudur. Bu kitabın yazıldığı yıllarda (1862-1864) Fransa tarafından işgal edilmiştir. Fransa daha sonra yavaş yavaş bütün yarımadaya -Laos, Kamboçya, Annam, Tonkin- sahip çıkmış ve 1884-1885'te bu sahipliği Çin'e resmen tanıtmıştır.

** Bunun üzerine iki kat çıkılsa, -adı Eiffel olmasa bile- aynı ayarda bir kule elde edilebilirdi! (ç.n.)

üç bin kişi alan büyük sınav salonu görülmeye değerdi doğrusu; ama elli yıldan beri böyle harikalara alışık olan insanlara hiç olağanüstü gelmiyordu.

Evet, ne diyorduk? Büyük bir kalabalık açgözlülükle, her zaman meraklı yanları olan ve gerek öğrenci velileri gerek eş-dost ve akraba olmak üzere beş yüz bin kişiyi ilgilendiren bu ödül dağıtım törenine üşüşüyordu. Halk kitleleri, o zaman Üniversite caddesinin ucunda bulunan Grenelle tren istasyonu yoluyla geliyordu.

Akın akın gelen kalabalığa karşın her şey düzen içinde yürüyordu. Eski şirketlerin adamlarına kıyasla daha az işgüzarlık eden, dolayısıyla daha az yaka silktiren hükümet görevlileri, bütün kapıları açık tutuyorlardı. Yüz elli yıllık bir uğraştan sonra şu basit gerçek nihayet tanınmış ve kabul edilmişti: Büyük kalabalıkların tepiştiği yerlerde çıkışları azaltmak yerine çoğaltmak daha sağlıklıdır.

Eğitim-Öğretim Garı tören için görkemli biçimde hazırlanıp donatılmıştı. Ama meydan ne kadar geniş olursa olsun mutlaka bir dolduran bulunur ilkesi uyarınca, şeref avlusu kısa zamanda hıncahınç doldu.

Saat üçte, Paris'i Güzelleştirme Bakanı, yanında Baron Vercampin'le yönetim kurulu üyeleri olduğu halde, alana resmi girişini yaptı. Ekselanslarının sağında Baron, solunda M. Frappeloup vardı. Kürsüyü taşıyan sahanlığın üzerinden, bakışlar bir kafalar okyanusunun ufkunda kayboluyordu. Der-

ken, Kurum'un çeşitli bando ve mızıkaları, her makamdan ve akla gelebilecek bütün -ve en uyumsuz-ritimlerde, gümbür gümbür çalınağa başladı. Bu kakofonik gürültü içlerine döküldüğü iki yüz elli bin çift kulakta hiç de öyle rahatsız edici bir etki yapmış gibi görünmedi.

Tören başladı. Meydanın üzerine hafif fısıltılı bir sessizlik çöktü. Nutuk çekme zamanı gelmişti.

Geçen yüzyılda, Karr adlı bir mizah yazarı böyle ödül dağıtımlarında çekilen ve Latinceden çok "resmiyetçe" denebilecek nutuklarla hak ettikleri gibi dalgasını geçmişti. Yaşadığımız devirde ise bu eğlenme konusunu bulamazdı, zira Latince belâgat örneği verme âdeti çoktan eskimiş, gözden düşmüştü. Kim anlardı Latince nutku? Retorik alt-bölümünün başkanı mı? Onun bile anlayacağı kuşkuluydu.

Bunun yerine daha iyisi bulunmuştu: Çince bir nutuk! Kimi bölümleri onaylayıcı bir uğultuyla karşılandı; hatta Sunda adaları uygarlıklarının karşılaştırılması konulu, "eh artık, olursa bu kadar olur!" dedirten revnaklı bir tıraş bis! çığlıklarıyla onurlandırıldı. Bu Latince sözcüğün anlamı* henüz unutulmamıştı demek..

Nihayet uygulamalı bilimler bölümünün yöneticisi ayağa kalktı.. En duygu yüklü andı bu. Onun konuşması törenin baş yemeği olacaktı.

* "İki kez" demektir. Bugün konser sonlarında, sanatçıyı tekrar sahneye çağırmak için kullanılır. (ç.n.)

Delice bir coşkuyla söylenen bu nutuk, çalışma halindeki bir buhar makinesinin çıkardığı ıslık, hışırtı, inilti, takırtı ve diğer bir sürü kulak tırmalayıcı gürültüyü şaşılacak derecede andırıyordu; hatibin kovalanıyormuş gibi acele ve telaşlı konuşması tam hızını almış dönen bir volana benziyordu; bu yüksek basınçlı belâgat akımı istense bile durdurulamazdı; gıcırtılı cümleler dişli çarklar gibi gacur gucur biribirine geçiyor, makine işliyordu. Benzerliği tamamlamak için konuşmacı da kazanın karşısındaymış gibi terliyor, çıkan buhardan oluşan bulut bütün vücudunu sarıyordu.

-Vay be! dedi bir ihtiyar gülerek. Temiz ve bakımlı yüzündeki ifade bu tür aptalca nutuklara ne kadar küçümseyerek baktığını açıkça anlatıyordu. Yanındakine döndü: -Sen ne dersin Richelot?

Mösyö Richelot yanıt olarak omuzlarını silkmekle yetindi.

-Makine fazla kızmış, diye devam etti ihtiyar, eğretilemesini sürdürerek. Şimdi sen bana bunun emniyet supapları vardır diyeceksin, ama bir uygulamalı bilimler müdürü patlayacak olursa ilerisi için ne kadar kötü bir örnek olur, düşündün mü?

-İyi dedin, Huguenin, diye yanıt verdi Mösyö Richelot.

İki dostun sohbeti kuvvetli "şşt, şşt!"larla kesildi; gülümseyerek bakıştılar.

Bu sırada konuşmacı daha da coşmuş, bütün varlığıyla geçmişi yerip günü övmeye koyulmuş-

tu. Modern çağın keşif ve buluşları nakaratını yinelemeye girişti; hatta sözünün gelişinden bu konuda geleceğe pek yapacak şey kalmadığı anlamı çıkıyordu. 1860'ın küçük Paris'inden ve on dokuzuncu yüzyılın küçük Fransa'sından bir tür babacan küçümsemeyle söz etti. İri iri sıfatlarla niteleyerek kendi çağının nimetlerini, başkentin çeşitli noktaları arasında hızlı ulaşımı, bulvarların asfaltı üzerinde gidip gelen lokomotifleri, evlere kadar ulaştırılan itici gücü, su buharını tahtından indiren karbonik asidi ve son olarak Okyanusu, dalgalarıyla Grenelle kıyılarını döven Okyanusun ta kendisini sıraladı. Sonuç olarak, ulvi, derin, lirik, dithyramb-vari, dayanılmaz ve özünde tamamen haksız bir konuşma yaptı, zira yirminci yüzyıldaki harikaların tohumlarının on dokuzuncu yüzyılın tasarılarında mevcut olduğunu hiç aklına getirmedi.

Yüz yetmiş yıl önce Federasyon Bayramının* coşkulu bravo! sesleriyle karşılandığı aynı alan bu kez, çılgın alkışlarla çınladı.

Fakat, bu dünyada her şeyin, hatta nutukların bile, bir sonu olduğundan, bir an geldi, makine durdu. Hatiplik gösterileri kazasız belasız sona ermişti; ödüllerin dağıtımına geçildi.

* Fransız devrimi sırasında Kurucu Meclisin, Fransa'nın bütünlüğünü göstermek ve perçinlemek için 14 Temmuz 1790'da, Champs-de-Mars'ta, "federasyonlar" denen devrim komitelerinin ülkenin her yanından gelen temsilcileriyle düzenlediği büyük ulusal bilinçlenme gösterisi. (ç.n.)

Yıl sonu yarışmasında adaylara verilen yüksek matematik sorusu şöyleydi:

"O ve O′ olmak üzere iki çember veriliyor; O üzerinde alınan bir A noktasından O′'ye iki teğet çiziliyor; bu iki teğetin değme noktaları bir doğruyla birleştiriliyor; O çemberinin A noktasından geçen teğeti de çiziliyor. Bu teğet doğrusunun, önceki iki teğetin değme noktalarını birleştiren kiriş doğrusuyla kesişme noktasının yerini bulunuz."

Böyle bir teoremin ne denli önemli olduğunu herkes anlıyordu. Bunun Briançonlu (Hautes-Alpes) öğrenci Gigoujeu (François Némorin) tarafından yeni bir yöntemle nasıl çözülmüş olduğu da biliniyordu. Bu ad açıklanınca bravo'lar ayyuka çıktı; bu unutulmaz gün boyunca bu ad tam yetmiş dört kez söylendi. Ödül kazanan öğrencinin onuruna sıralar kırılıyordu (bereket bu deyim, 1960'larda bile, henüz sadece coşkunun şiddetini ifade etmek için kullanılan bir iğretilemeydi.).

Gigoujeu (François Némorin) bu vesileyle üç bin ciltlik bir kitaplık kazandı. Doğrusu Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu yaptığını hakkıyla yapıyordu.

Bu eğitim-öğretim kışlasında öğrenilen bilimlerin uzun listesini burada tüketemeyiz. Bugünkü bir kazananlar listesi bu genç bilginlerin dedelerinin ağzını bir karış açık bırakırdı. Dağıtım bütün hızıyla sürüyor, ne zaman edebiyat bölümünden bir talihsiz delikanlı, adının okunmasından bile utanarak, ezile büzüle Latince temden bir birincilik ya da Yunanca

versiyondan bir başarı ödülü alacak olsa, kalabalıktan alaycı gülüş ve espriler yükseliyordu.

Fakat bir an geldi, bu gülüşler iki katına çıktı, alay en sivri ve yaralayıcı biçimlerine büründü. Bu, M. Frappeloup yüksek sesle şu sözleri söylediği zaman oldu:

-Latince şiir yazma dalında birincilik ödülü: Dufrénoy (Michel Jérôme), Vannes'lı (Morbihan).

Gülüşler her tarafa yayıldı; arada şöyle konuşmalar duyuluyordu:

-Latince şiir ödülü ha!

-Zaten bir tek o varmış o dalda!

-Bakın hele şu Pinduslu yazıcıya!

-Şu Helikon tepesinin tanıdık konuğuna!

-Parnassos dağının direğine!

-Ödülünü almağa gelecek mi, gelmeyecek mi? vb.

Ama Michel Jérôme Dufrénoy gidiyordu ödülünü almağa, hem de başı dimdik olarak. Gülüşlere bütün tavrıyla meydan okuyordu. Sarışın, sevimli yüzlü, zeki bakış[illegible] ne sakar ne acemi, sempatik bir genç adamdı; u[illegible]n sarı saçlarıyla biraz kıza benziyordu. Alnı p[illegible]ıl pırıl parlıyordu.

Kürsüye [illegible]dar ilerledi ve müdürün elinden ödülünü kopa[illegible]casına aldı. Tek ciltlik bir kitaptan ibaretti öd[illegible]yi torna ve tesviyecinin el kitabı.

Michel kitaba dudak bükerek baktı, sonra onu yere fırlatıp, Ekselanslarının resmi yanağına bir öpücük bile kondurmadan, alnında çelengiyle yerine döndü.

-Aferin, dedi Mösyö Richelot.

-Yiğit çocukmuş, dedi Mösyö Huguenin.

Her yandan ınırıltılar yükseldi. Michel bunları küçümseyici bir gülümsemeyle karşıladı ve arkadaşlarının alaylı ima ve gülüşleri arasında tekrar sıradaki yerini aldı.

Büyük tören akşamın yedisine doğru kazasız belasız sona erdi. On beş bin derece ödülü ve yirmi yedi bin başarı ödülü tüketilmişti bu unutulmaz günde. Bilim dallarında ilk dereceleri paylaşan öğrenciler aynı akşam, Kurumun yönetim kurulu üyeleri ile en büyük hisse senedi sahiplerinin arasında, baron Vercampin'in masasında yemek yediler.

Bu sonuncuların sevincini de rakamlar açıklayacaktır! 1960 mali yılı için kârpayı, hisse senedi başına 1169 frank 33 santim olarak saptanmıştı. Reel kâr senetlerin çıkış fiyatını geçmişti bile...

II. Bölüm

Paris Sokaklarının Genel Görünümü

Michel Dufrénoy, bir ırmağın içindeki bir damla su gibi, dağılmağa başlayan kalabalığa katılıp yürümüştü; ırmak barajların yıkılmasıyla birden sele dönüşmüştü. Yürüdükçe heyecanı yatışıyor, Latince şiir şampiyonu bu neşeli gürültü patırtının ortasında yine o önceki çekingen delikanlıya dönüşüyordu. Yapayalnız, yabancı ve adeta boşlukta soyutlanmış hissediyordu kendini. Sınıf arkadaşları hızlı hızlı yürürken o, etrafındaki halinden memnun ana-baba kalabalığı içinde kendini daha da öksüz hissederek, sanki adım atmakta tereddüt edermiş gibi,

ağır ağır ilerliyordu. Çalışmasından, okulundan, öğretmeninden, her şeyden pişmanlık duyar bir hali vardı.

Anasız babasız olduğundan, şimdi eve geri dönerken kendisini asla anlayamamayacak bir aileye dönmüş oluyordu; aldığı Latince şiir ödülüyle orada iyi karşılanmayacağından emindi.

-Ne olursa olsun, dedi içinden, cesur ol Michel! Bütün somurtu ve homurtularını hiç tınmadan karşıla onların! Eniştem pozitif kafalı bir adam, yengem pratik zekâlı bir kadın, kuzenim ise spekülasyona yatkın bir oğlan; ben ve fikirlerim, ağzımızla kuş tutsak bu evde göze giremeyiz. Ama n'aapalım, ölecek değiliz ya!"

Böyle düşünürken adımlarını da hiç sıklaştırmıyordu; halkların özgürlüğe koştuğu gibi tatile koşan okullulardan değildi Michel. Aynı zamanda velisi de olan eniştesi ödül törenine gelmeyi bile uygun bulmamıştı; yeğeninin nelere yetenekli -o "yeteneksiz" diyordu- olduğunu biliyordu tabii; onun Musalardan süt emmiş bir çocuk olarak taçlandırıldığını görürse utançtan ölürdü mutlaka.

Bu arada kalabalık talihsiz birinciyi sürükleyip götürüyordu; Michel kendini akıntıya kapılmış boğulmak üzere olan bir adam gibi hissediyordu.

-Karşılaştırma tamamiyle yerinde, diye düşündü; açık denize sürükleniyorum işte. Balık yeteneklerinin gerekli olduğu yere ben bir kuşun içgüdü ve sezgilerini getiriyorum. Geniş uzayda yaşa-

mayı seviyorum ben, artık gidilmez olan ideal diyarlarda, gidilince dönülemeyen hayal, rüya ülkelerinde!

Böyle düşüne düşüne, kalabalık içinde itilip kakılarak, kent-içi demiryolu sisteminin Grenelle istasyonuna vardı.

Bu demiryolu hattı, Orléans garından Kurumun binalarına kadar uzanan Saint-Germain bulvarı üzerinden, Seine'in sol kıyısına hizmet veriyordu. Orada Seine'e doğru kıvrılıyor, demiryolunu taşımak için üzerine bir tabliye ilave edilmiş olan Iéna köprüsünden nehri geçiyor ve sağ kıyı demiryoluna bağlanıyordu. Bu hat ise, Trocadéro tünelinden geçerek Champs-Élysées'ye çıkıyor, büyük bulvarlara ulaşıp o çizgi üzerinden Bastille meydanına kadar gidiyor, sonra Austerlitz köprüsü üzerinden tekrar sol kıyı sistemine bağlanıyordu.

Bu ilk demiryolu çemberi aşağı yukarı XV. Louis'nin eski Paris'ini kuşatıyor, bunu yaparken o devirde kenti çevreleyen ve hâlâ şu alliterasyonlu dizeyle anılan surların çizgisini izliyordu: Le mur murant Paris rend Paris murmurant*.

İkinci bir demiryolu çemberi Paris'in dış banliyölerini biribirine bağlıyor, vaktiyle dış bulvarların ötesinde yer alan mahalleleri otuz iki kilometrelik güzergâhı üzerine yayıyordu.

* "Paris'i hapseden duvar Paris[liler]in mırıldanmasına neden oluyor". Bu duvardaki giriş-çıkış noktalarının birer gümrük kapısı olduğunu hatırlatalım. Nasıl mırıldanmasınlar? (ç.n.)

Üçüncü bir demiryolu sistemi de, eski çevre demiryolu güzergâhını izleyerek, elli altı kilometre uzunluğunda bir çember oluşturuyordu.

Nihayet, dördüncü bir hat şehrin uzak çevresindeki istihkâmları biribirine bağlayarak, yüz kilometrelik bir alanı kapsıyordu.

Görüldüğü gibi Paris 1843'te çevresini saran kuşağı kırmış, Boulogne ormanına, Issy, Vanves, Billancourt, Montrouge, Ivry, Saint-Mandé, Bagnolet, Pantin, Saint-Denis, Clichy ve Saint-Ouen ovalarına doğru sere serpe yayılmıştı. Meudon, Sèvres ve Saint-Cloud tepeleri şehrin batı yönündeki istila sürecini durdurmuştu. Başkentin bugünkü sınırları Mont-Valérien, Saint-Denis, Aubervilliers, Romainville, Vincennes, Charenton, Vitry, Bicêtre, Montrouge, Vanves ve Issy kalelerini birleştiren çizgiyle belirleniyordu. Paris, çevresi yirmi yedi fersah çeken bir metropol olmuş, Seine ilini bütünüyle yutmuştu.

Böylece, eşmerkezli dört demiryolu çemberi, metropoliten ulaşım ağını oluşturuyordu. Bu çemberler bazı yan yollarla biribirine bağlıydı. Bu ara yollar sağ kıyıda, uzantılarıyla birlikte Magenta ve Malesherbes bulvarlarını, sol kıyıda ise Rennes ve Fossés-Saint-Victor caddelerini izliyordu. Paris'in bir ucundan öbür ucuna büyük bir hızla ulaşmak mümkündü.

Bu demiryolu sistemi 1913'ten beri çalışıyordu. Geçen yüzyılda mühendis Joanne'ın önerdiği bir sisteme göre, devlet hesabına inşa edilmişti.

O dönemde hükümete bu konuda birçok proje sunulmuştu. Hükümet bunları sivil mühendislerden oluşan bir kurula incelettirdi, zira Politeknik Okulunun kapatılma tarihi olan 1889'dan beri artık "Ponts et chaussées" mühendisleri yoktu*. Fakat bu baylar uzun süre bu konuda fikir birliğine varamadılar. Bazıları Paris'in ana caddeleri üzerinde, yolla aynı düzeyde bir demiryolu ağı kurmak istiyor, bazıları ise Londra demiryolunun benzeri bir yeraltı ağını savunuyorlardı. Fakat bu projelerin birincisi caddelerin kesişme noktalarında trenler geçerken kapanan geçitler yapılmasını gerektirecekti ki, bu durumda yaya, araba ve çeşitli araç trafiğinin düşeceği karmaşa kolayca tahmin edilebilirdi. İkincisi ise çok büyük uygulama güçlükleri içeriyordu, kaldı ki bitmek bilmeyen bir tünele tıkılma olasılığı da doğrusu yolculara hiç çekici gelmeyecekti. Vaktiyle bu koşullarda inşa edilmiş olan bütün yolları yeniden yapmak gerekmişti; örneğin, köprüleri ve tünelleriyle, yolcularını yirmi üç dakikalık bir yolculuk boyunca yirmi yedi kez gazetelerinden başlarını kaldırmak zorunda bırakan Boulogne demiryolu gibi.

Joanne sistemi hız, kolaylık ve rahatlık bakımından bütün olumlu nitelikleri taşır görünüyordu; nitekim elli yıldan beri metropoliten demiryolu ağı

* Hâlâ Fransa'nın en önemli yüksek öğretim kurumlarından olan École Polytechnique aslında orduya istihkâm subayı/mühendis yetiştirmek için kurulmuştu. "Ponts et chaussées"den kasıt ordunun geçeceği yol ve köprülerdi. Yazar mühendislik öğretiminin sivilleştirilmiş olduğunu böyle ifade ediyor. Yukarda da "Mars'ın artık bütçeden pay alamadığını" söylemişti. (ç.n.)

bu sisteme göre herkesi tatmin edecek şekilde işleyip duruyordu.

Sistem bir gidiş bir de geliş olmak üzere iki ayrı yoldan oluşuyordu; bu nedenle ters yönde giden trenlerin karşılaşıp çarpışması söz konusu olamazdı. Bu yolların her biri yaya kaldırımlarının üstünden, evlerin beş metre açığından geçerek bulvarın eksenini izliyordu. Rayların döşendiği tabliyeyi, kafesli armatürlerle biribirlerine bağlanmış, galvanizli bronzdan narin sütunlar tutuyordu. Bu sütunlar, belli aralıklarla yerleştirilmiş yola dikey kemerlerle, taşıdıkları ağırlığı bulvarın kenarındaki binalara da aktarıyorlardı.

Böylece, demiryolunu taşıyan bu uzun viyadük aynı zamanda gezintiye çıkanların yağmur veya güneşe karşı altına sığınabilecekleri üstü kapalı bir galeri de oluşturuyordu. Asıl cadde arabalara ayrılmıştı. Viyadük önüne çıkan başlıca yan sokakların üzerinden zarif bir köprüyle atlıyor, evlerin birinci katları hizasından giden demiryolu yerdeki trafiğe hiç engel olmuyordu.

Kenardaki evlerden bazıları bekleme salonuna dönüştürülmüş olup, istasyon olarak iş görüyorlardı. Bunlar geniş geçit köprüleriyle demiryoluna bağlanmıştı; altta da bekleme salonuna çıkmağa yarayan çifte merdivenler vardı.

Bulvarlar hattının istasyonları Trocadéro'da, Madeleine'de, Bonne-Nouvelle çarşısında, Temple sokağında ve Bastille meydanında bulunuyordu.

Caddeye bakan evler ne buhar ne de duman derdi çekiyorlardı; bunun nedeni basitti: sistemde lokomotif yoktu ki! Trenler William sistemi denen bir sisteme göre, sıkıştırılmış hava yardımıyla çalışıyordu. Bunu ortaya atan, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında çalışmış olan ünlü Belçikalı mühendis Jobard'dı.

Rayların arasına, bütün yol boyunca, yirmi santimetre çapında ve çeperi iki milimetre kalınlığında bir taşıyıcı boru döşenmişti; bunun içinde, *Société des Catacombes de Paris*'nin sağladığı birkaç atmosfer basınçlı sıkıştırılmış havanın itkisiyle gidip gelen, yumuşak demirden bir disk vardı. Borunun içinde, bir sarbakanın* mermisi gibi büyük bir hızla itilen bu disk, trenin ilk vagonunu sürükleyip götürüyordu. İyi de, borunun dışarıya tamamen kapalı olması gerektiğine göre, içindeki diskle trenin vagonu arasındaki bağlantı nasıl sağlanıyordu? Nasıl olacak, elektromanyetik güçle!

Şöyle ki, ilk vagon tekerleklerinin arasında, sağda ve solda, boruya çok yakın ama dokunmayacak şekilde yerleştirilmiş mıknatıslar taşıyordu. Bu mıknatıslar, boru çeperinin öbür tarafında (borunun içinde) bulunan yumuşak demirden diskle etkileşiyorlar**, kaçacak delik bulamayan sıkıştırılmış havanın itişiyle borunun içinde kayıp giden disk de üzerindeki vagonu peşinden sürüklüyordu.

* İçine -genellikle zehirli- bir "mermi" (diken, iğne, vb.) konularak bir ucundan kuvvetle üflenen bir borudan ibaret ilkel silah. (ç.n.)

** Bir elektro-mıknatıs dokunarak 1000 kg'lık bir ağırlık kaldırabiliyorsa, 5 mm uzaktan kaldırma kuvveti 100 kg'dır. (Yazarın notu).

Katar duracağı zaman, istasyondaki bir görevli bir musluğu çeviriyor, hava kaçıyor, disk hareketsiz kalıyordu. Musluk kapatılınca hava tekrar sıkışıp diski itiyor ve katar hemen aynı hızla tekrar yola koyuluyordu. Böylece, son derece basit ve bakımı kolay bu sistemle, ne duman ne de buhar derdi çekmeksizin bütün rampalar kolayca çıkılıyor ve insana sanki bu yollar hatırlanamayacak kadar eski çağlardan beri varmış gibi geliyordu.

Genç Dufrénoy Grenelle istasyonundan biletini aldı ve on dakika sonra Madeleine istasyonunda durup bulvara inerek Opera binasının ekseni doğrultusunda açılmış, Tuileries bahçesine kadar giden İmparatorluk caddesine doğru yürüdü.

Kalabalık sokakları dolduruyor, gece de yavaş yavaş kentin üzerine çöküyordu. Şaşaalı mağazalar parlak elektrik ışıklarını ta uzaklara kadar gönderiyordu. Way sistemine göre cıvadan yapılmış küçük bir tel kafesin elektriklenmesi ilkesine göre çalışan şamdanlar çevreye eşi bulunmaz bir aydınlık saçıyordu. Bunlar yeraltından geçen tellerle biribirlerine bağlıydı. Aynı anda Paris'in yüz bin sokak feneri de bir çırpıda yanıveriyordu.

Bununla birlikte karşın, geri kafalı bazı dükkânlar eski usul hidrokarbonlu gazlara sadık kalmıştı. Yeni taşkömürü yataklarının işletilmesiyle bu gazın metrekübünün on santime kadar düştüğünü de ekleyelim. Ama şirket asıl önemli kârını, gazı mekanik bir girdi olarak yaymak suretiyle elde ediyordu.

Gerçekten de bulvarların orta şeritlerini dolduran arabaların çoğu atsız yürüyordu. Bunlar, gazın patlamasıyla genleşen havayı kullanan bir motor yardımıyla, görünmez bir kuvvet tarafından hareket ettiriliyordu. Yer değiştirme hareketine uygulanmış Lenoir aygıtıydı bu. 1859'da icat edilen bu makinenin ilk avantajı, kazan, ocak ve yakıtı kaldırmasıydı. Biraz aydınlatma gazının havayla karıştırılıp pistonun altına getirilmesi ve elektrik kıvılcımıyla ateşlenmesi hareketi sağlıyordu. Çeşitli araba istasyonlarına yerleştirilmiş gaz pompalarından gerekli hidrojenin ikmali yapılıyordu. Yeni buluşlarla makine daha da geliştirilmiş, eskiden silindirin soğutulmasında kullanılan sudan da vazgeçmek olanağı doğmuştu.

Dolayısıyla makine basit, kolay kullanılır ve yönetilir bir araç olmuştu. Makinist oturduğu koltuktan bir direksiyon simidini döndürüyor, ayağının altındaki bir pedalla aracın gidişini anında değiştirebiliyordu. Bir beygir gücündeki arabaların günlük maliyeti gerçek bir beygirinkinin sekizde biri kadardı. Gayet dakik biçimde denetlenen gaz sarfiyatı her aracın ürettiği faydalı işin tam tamına hesaplanmasına imkân verdiğinden, arabaları işleten şirket eskiden olduğu gibi araba sürücüleri tarafından aldatılmak riskine de girmiyordu.*

* Jules Verne özel araba olayını öngörememiş! Gerçekten de otomobilin geliştirilmekte olduğu yıllarda bunun kişiye özel bir taşıt olarak da kullanılacağını pek az kimse düşünebilmişti. (ç.n.)

Bu gaz-cab'lar (gazlı taksiler) çok miktarda hidrojen tüketiyorlardı. Taş ve çeşitli ağır malzemeler taşıyan, yirmi otuz beygire eşit güç geliştiren devasa kasalı araçları saymıyoruz. Lenoir sisteminin bir üstünlüğü de araçların çalışmadıkları zaman hiçbir maliyetlerinin olmamasıydı. Oysa dururken bile yakıtlarını yutmayı sürdüren buhar makineleriyle böyle bir tasarruf olanaksızdı.

Dolayısıyla, Paris'te ulaşım araçları hızlı, sokaklar da eskiye göre daha az kalabalıktı, zira Kamu Düzeni bakanlığının bir kararnamesi her türlü ağır yük arabası, kamyon vb. gibi araçların, özel olarak ayrılmış bazı yollar dışında, sabah saat ondan sonra trafiğe çıkmalarını yasaklıyordu.

Bütün bu çeşitli ilerleme ve iyileştirmeler, işlerin çokluğunun insanlara dinlenecek zaman bile bırakmadığı ve hiçbir gecikmeye izin vermediği bu yüksek ateşli yüzyıla pek uygun düşüyordu.

Güneş'inkine eş parlaklıkta ışıklarla aydınlatılmış bu bulvarlar; sokakların gürültüyü yutan asfaltı üzerinde sessizce seyreden bu binlerce araba; bu saraylar kadar zengin ve görkemli mağazalar, ovalar kadar geniş meydanlar; içlerinde yirmi bin konuğun kırallar gibi yaşayıp ağırlandığı bu dev oteller; bu ince ve narin kemerler, uzun zarif galeriler, sokaktan sokağa atlayan köprüler; nihayet akıl almaz bir hızla havayı yarıyormuş gibi görünen bu ışıl ışıl trenler... Atalarımızdan biri bütün bunları görse ne derdi acaba?

Mutlaka çok şaşırırdı. Fakat 1960'ların insanları bu harikalara hayran olma aşamasını çoktan geçmişlerdi; bunlardan sakin sakin yararlanıyor, özel bir mutluluk da duymuyorlardı, zira telaşlı hallerine, aceleci yürüyüşlerine, Amerikanvari atılganlıklarına bakılırsa, servet edinme ifritinin onları önüne katmış durmadan ve acımadan koşturduğu hissediliyordu.

III. Bölüm

Ayakları Yerde -Hem de Nasıl!- Bir Aile

Delikanlı nihayet büyük eniştesi, Paris Katakombları Şirketi'nin müdürü, banker Mösyö Stanislas Boutardin'in evine vardı.

Bu hatırı sayılır kişi İmparatorluk caddesinde görkemli bir konakta oturuyordu. Göz alıcı bir zevksizlik örneği, cephesi bir sürü pencereyle delinmiş, adeta konuta dönüştürülmüş gerçek bir kışla olan bu koskoca bina etkileyici filan değil, sadece ağır ve kabaydı. Yönetim büroları zemin katı ve konağın ek yapılarını işgal ediyordu.

-İşte ömrümün geçeceği yer, cık cık cık! diye düşündü Michel kapıdan girerken. Bütün umutla-

rı dışarda bırakmak mı gerekecek acaba?

O zaman içinde dayanılmaz bir kaçıp gitme isteği uyandı, ama güçlükle kendini tuttu ve ana kapının üzerindeki elektrikli düğmeye bastı. Gizli bir yayla çalışan koca kapı gürültüsüzce açıldı ve konuğu içeri bıraktıktan sonra yine kendiliğinden kapandı.

Geniş bir avludan geçilerek, buzlu camdan bir çatının altına iki taraflı çember düzeninde dizilmiş bürolara ulaşılıyordu. Dipte geniş bir sundurma vardı; içinde birkaç gaz-cab ev sahibinin emrine hazır bekliyordu.

Michel iniş-çıkış hücresine gitti; bu, duvarları boyunca çepeçevre kapitone bir divan yerleştirilmiş bir tür odaydı; turuncu üniformalı bir uşak orada sürekli olarak nöbet tutardı.

-Mösyö Boutardin evde mi? diye sordu Michel.

-Mösyö Boutardin az önce sofraya oturdular, diye yanıtladı uşak.

-Lütfen kendisine yeğenleri Mösyö Dufrénoy'nın geldiğini haber verin, dedi Michel.

Uşak lambrili duvardaki bir düğmeye basınca, iniş-çıkış odası sessizce evin birinci katına kadar yükseldi; yemek salonu oradaydı. Uşak, Michel Dufrénoy'nın geldiğini haber verdi.

Mösyö Boutardin, Madam Boutardin ve oğulları sofradaydılar. Genç adamın girişiyle birlikte odaya derin bir sessizlik çöktü. Sofradaki yeri hazırdı, tabağı ve çatal-bıçağı masaya konmuştu. Za-

ten yemek daha başlamak üzereydi; eniştesinin işareti üzerine Michel de onlarla birlikte yemeğini yemeye koyuldu. Kimse ona bir şey söylemiyordu; besbelli başına gelen felaketten haberleri olmuştu. Michel yemeğini yiyemedi.

Yemek, bir cenaze yemeği havasındaydı. Uşaklar gürültüsüzce servis yapıyor, yemekler duvarın içinde oyulmuş kuyulardan sessizce sofraya geliyordu. Tabak ve çanaklar tepeleme dolu olmakla birlikte üstlerinden cimrilik akıyor, sofradakileri adeta istemeye istemeye doyuruyorlardı. Gülünç derecede yaldızlı bu salonda yemek bile alelacele, sanki baştan savılır gibi yeniyordu. Besbelli, önemli olan beslenmek değil, beslenilecek parayı kazanmaktı. Michel bu farkı hissediyor, boğulacak gibi oluyordu.

Tatlıda eniştesi ilk kez konuştu ve şöyle dedi:

-Yarın, mösyö, başka işlere geçmeden önce sizinle bazı şeyleri konuşacağız.

Michel yanıt vermedi, eğilerek kabul ettiğini belirtti; uşak onu odasına götürdü ve genç adam hemen yattı. Altıgen biçimindeki tavana baktıkça aklına sürü sürü geometri teoremleri geliyordu. Rüyasında bile üçgenlerle tepelerinden tabanlarına indirilen doğrular görmekten kaçınamadı. Rahatsız uykusunun arasında, "Ne biçim aile bu!" diye sayıklıyordu.

Bay Stanislas Boutardin yaşadığımız sanayi yüzyılının doğal ürünüydü; doğayla kucak kucağa bü-

yümemiş, bir serada yetiştirilmişti. Her şeyden önce ayakları yerde, yani "pratik" bir adam olduğundan, yararlı şeylerden başkasını yapmıyor, en küçük kaygısından en dayanılmaz arzusuna dek tüm varlığıyla yararlıyı amaç ediniyor, bu haliyle gerçekten ideal bir bencilliğe kapılıp gidiyor, Horatius'un dediği gibi "yararlıyı hoş ol[may]anla birleştiriyordu".

Boş gururu her sözünde, sözlerinden de çok jest ve davranışlarında, kendini açığa vuruyordu; gölgesinin bile önünden gitmesine izin veremezdi mübarek! Meramını hep gramlarla ve santimetrelerle anlatıyor, yanında her zaman metre gibi bölümlenmiş bir baston taşıyor, bu da onun bu dünyadaki her şeyi çok iyi bilmesini sağlıyordu. Sanatı ve sanatçıları tanıyormuş izlenimi vermek için, bunlar hakkında çok yüksekten, küçümseyerek konuşuyor, özellikle sanatçıları karınca gibi görüyordu. Bay Boutardin için resim sanatı sulandırılmış mürekkepte, çizim modelde, heykel alçı dökümde, müzik lokomotif düdüğünde, edebiyat da borsa bültenlerinde sona eriyordu.

Mekanik bir ortamda yetişmiş olan bu adam, yaşamı da dişli çarklar ve aktarma kayışları ile açıklıyordu. Her zaman, güzelce taşlanmış bir silindirin içindeki piston gibi, olabildiğince az sürtünmeyle deviniyor; bu düzgün hareketini karısına, oğluna, memurlarına, uşaklarına da olduğu gibi aktarıyor; güçlerini ana motor olarak kendisinden alan bu

ikincil makine-aygıtlardan dünyanın en iyi verimini alıyordu.

Özetle yaradılıştan niteliksizdi adam; iyi bir şey yapmaya -aslında kötü bir şey yapmaya da- yeteneksizdi. Ne iyi ne kötü, anılmaya değmez, çoğun iyi yağlanmamış ve gacır gucur, yaka silktirecek kadar sıradan bir insan...

Çok büyük bir servet kazanmıştı, tabii buna kazanmak denirse... Yüzyılın endüstriyel atılımı onu da alıp götürmüştü işte... Bu yüzden, bir tanrıça gibi taptığı endüstriye her zaman minnettarlığını ifade ederdi. 1934'e doğru piyasaya çıkan demir iplikten dokunmuş giysileri, kendisi ve şirketinin personeli için, ilk benimseyen o oldu. Bu tür kumaş ele kaşmir gibi yumuşacık geliyordu, pek sıcak tutmasa da; ama kışın bu kusuru iyi bir astarla pekâlâ giderilebiliyordu. Bu yıpranmaz giysiler paslanacak olursa tel fırçadan geçirtilip günün moda renklerine tekrar boyatılıyordu.

Bankerin resmi görevinin adı şöyleydi: *Paris Katakombları ve Evlere İtici Güç Şirketi*nin Müdürlüğü. Şirketin işi, Katakomblar denen ve çoktan beri bir işe yaratılamadan kalmış bu uzun ve geniş tünellere hava depolamaktı. Hava buraya kırk elli atmosfer basınç altında sıkıştırılıyor, sonra bu sürekli ve sabit güç borularla atelyelere, fabrikalara, iplik ve dokuma tezgâhlarına, değirmenlere, kısacası mekanik güce ihtiyaç duyulan her yere sevkediliyordu. Aynı güç, yukarda gördüğümüz gibi,

bulvarlardaki demiryollarında işleyen trenleri yürütmeye de yarıyordu. Havayı adı geçen dev depolara sıkıştırarak dolduran ise Montrouge ovasına kurulmuş bin sekiz yüz elli üç yeldeğirmeninin çalıştırdığı pompalardı.

Banker Boutardin doğa güçlerinin kullanılmasından ibaret ve kesinlikle çok pratik olan bu fikri hararetle savundu, böylelikle bu önemli şirketin müdürü oldu; bir yandan da on beş yirmi denetleme kurulundaki üyeliği, *Çekici Lokomotifler Şirket*indeki başkan yardımcılığı, *Kaynaşık Asfalt Alt-Birimi*ndeki yöneticiliği, vb. devam ediyordu.

Kırk yıl önce Michel'in halası Madmazel Athénaïs Dufrénoy ile evlenmişti. Tam bir bankere eş olacak, suratsız ve huysuzun biriydi bu hatun. Çirkin, şişman, defter tutuculuk ya da kasadarlığa uygun, ama kadınlıktan yana hiç nasibi olmayan bir tip. Muhasebeden bayağı iyi anlardı; iki taraflı muhasebeyle oyuncak gibi oynar, gerekirse üç taraflısını bile icat edebilirdi. Yani tam bir yönetici, erkek yöneticinin dişisiydi.

Boutardin'i sevmiş, onun tarafından sevilmiş miydi? Evet, bu iki endüstriyel kalp ne kadar sevebilirlerse o kadar... Bir benzetme her ikisini de daha iyi betimleyecektir: Kadın lokomotif, erkek de onun ateşçi-makinistiydi; onu çalışır durumda tutuyor, siliyor, yağlıyor, böylece lokomotif de yarım yüzyıldır bir Crampton makinesi kadar duygu ve düşgücüyle, tıkır tıkır çalışıyordu.

Hiç raydan çıkmadığını eklemeye bilmem hacet var mı!

Oğula gelince... Anayı babayla çarpın, Casmodage ve Ort. Bankasının en büyük ortağı Athanase Boutardin'in katsayısını elde edersiniz. Neşesini babasından zarafetini annesinden almış gayet sevimli bir oğlandı Athanase. Yanında sakın ola esprili bir söz söylenmesin, hemen alınır, kendisine saygıda kusur edilmiş havalarına girer, şaşkın şaşkın bakan gözlerinin üstündeki kaşları çatılıverirdi. Büyük yarışmanın bankacılık dalında birincilik ödülünü almıştı. Denebilir ki, parayı çalıştırınakla kalmıyor, eze eze suyunu çıkarıyordu. Her yanından tefeci kokuyordu. Drahoması çirkinliğini bol bol ödünleyecek, yüzüne bakılmaz bir kız bulup evlenmeyi kuruyordu. Daha yirmi yaşındaydı ama alüminyum gözlük takıyordu. Rutine göre biçimlenmiş dar kafası, sansarca kuşkularıyla, adamlarına sözüm ona takılır, rahat vermezdi; kötü huylarından biri, kasası altın ve kâğıt parayla dolu olduğu halde, boşaltılmış olduğuna inanır görünmekti. Allahlık bir adamdı yani: gençlik desen yok, kalp desen yok, dost ve arkadaş desen yok... Tabii babası oğluna hayrandı.

Genç Dufrénoy'nın yardım isteyeceği, kanatları altına sığınacağı aile, bu kutsal üçlüydü işte. Madam Boutardin'in ağabeyi Mösyö Dufrénoy, kızkardeşinde ters olarak batıcı kusurlar şeklinde kendini gösteren bütün iyi özelliklere sahip, yumu-

şak huylu, duygulu ve zarif bir insandı. Daha iyi bir yüzyıl için doğmuş, yetenekli bir müzisyen olan bu sanatçı yaradılışlı adam genç yaşta zorluklara yenilmiş, oğluna da sadece kendi şairlik eğilimlerini, yeteneklerini ve özlemlerini miras bırakmıştı.

Galiba Michel'in bir yerlerde bir dayısı, Huguenin diye biri de olacaktı, ama ondan evde hiç söz edilmezdi. Zengin ailelerin kendilerinden sayınağa utandıkları türden eğitimli, bilgili, alçakgönüllü yoksul ve yazgısını kabullenmiş insanlardandı bu adam. Ama Michel'in onu görmesi yasaklanmıştı; çocuk adamı tanımıyordu bile; dolayısıyla, yardımcı olarak onu düşünmek söz konusu olamazdı.

Böylece, öksüzün dünyadaki yeri kesinlikle belirlenmiş oluyordu: Bir yanda kendisine yardım edemeyecek durumda bir dayı, öte yanda para gibi darphanede basılan niteliklerle ve tastamam kanı damarlara pompalayacak kadarcık da yürekle donanmış zengin bir aile...

Doğrusu, hiç de Yüce Adalete şükürler olsun dedirtecek bir durum değildi bu...

Ertesi sabah Michel eniştesinin çalışma odasına indi; duvarları iç karartıcı kumaşlarla kaplı, ciddi mi ciddi havalı bir odaydı burası. Banker, karısı ve oğlu, her üçü de, oradaydılar; toplantı bayağı resmi ve soğuk geçeceğe benziyordu.

Şöminenin yanında ayakta duran Mösyö Boutardin, elini yelek cebine sokup göğsünü ileri çıkararak, şöyle konuştu:

-Mösyö, şimdi işiteceğiniz sözleri hafızanıza iyice kazımanızı rica ederim. Babanız sanatkârın biriydi; bu söz her şeyi anlatıyor. Onun o kötü ve sapkın içgüdülerinin mirasçısı olmadığınızı ummak istiyorum. Ne var ki sizde öyle birtakım tohumlar keşfettim ki bunları mutlaka yok etmek gerekiyor. İdeallik âleminin kum çöllerinde yüzmeye her şeyden çok isteklisiniz; çabalarınızın bugüne dek verdiği en gözle görülür ürün de, dün kazanmak ayıbını işlediğiniz o Latince şiir ödülüdür. Durumu rakamlara dökelim: Servetiniz yok, ki bu bir beceriksizliktir; biraz daha şanssızlıkla ailesiz de kalabilirdiniz. İmdi, ben ailemde şair istemiyorum, tamam mı? Dediklerime mim koyun: İnsanların suratına ölçülü uyaklı tüküren o herifleri çevremde istemiyorum. Zengin bir aileye mensupsunuz, onun adını lekelemeyin. Şair dediğiniz, sindirimimi rahatlatsın diye önüne tezgâhımdan yüz metelik atıverdiğim yaltakçı soytarıdan pek de farklı biri değildir. Beni anlıyor musunuz? Yetenek metenek istemem. İşe yatkınlık olacak; beceri olacak... Sizde hiçbir işe özel yatkınlık eseri göremediğim için, Casmodage ve Ort. bankasına girip kuzeninizin yüksek otoritesi altında çalışmanıza karar verdim. Onu örnek alın, ayakları yere basan, pratik bir insan olmağa gayret edin! Damarlarınızda bir miktar Boutardin kanı da dolaştığını hep aklınızda tutun ve, bu sözlerimi daha iyi hatırlamak için, bu noktayı hiç unutmayın!

Görüldüğü gibi, 1960'larda Prud'homme'ların*
nesli hâlâ tükenmemişti; o eski güzel geleneklerini de hâlâ koruyorlardı bunlar. Böyle bir tirada Michel ne yanıt verebilirdi? Hiç... O da sustu. Halasıyla kuzeni ise kafataslarıyla onaylıyorlardı.

-Tatiliniz, diye devam etti banker, bu sabah başlıyor ve bu akşam bitiyor. Yarından tezi yok, Casmodage ve Ort. bankasının başkanına takdim edileceksiniz. Şimdi gidin.

Genç adam eniştesinin bürosundan çıktı; gözlerinden yaşlar boşanıyordu. Fakat içinde yeşeren umutsuzluğa karşı direndi, istencini toplayıp karşı koydu.

-Bir günlüğüne özgürüm, dedi kendi kendine. Hiç olmazsa bu özgürlüğü istediğim gibi kullanabilirim. Cebimde birkaç kuruş para da var. Hadi bakalım, geçen yüzyılın büyük şairleri ve ünlü yazarlarının eserleriyle kitaplığımızı kurmağa başlayalım. Her akşam bunlar beni günün içime akıttığı can sıkıntısından arıtacak, avutacaktır nasıl olsa...

* Roman kahramanı Joseph Prudhomme'un adından: Dar kafalı, tutucu, bön, beylik şeyleri özgün buluşlarmış gibi söyleyen, kendini beğenmiş burjuva tipi. (ç.n.)

IV. Bölüm

On Dokuzuncu Yüzyılın Bazı Yazarlarına ve Onları Bulmanın Güçlüğüne Dair

Michel hızla caddeye indi ve Dünya'nın Beş Kıtası Kitabevine yöneldi. Burası Barış caddesinde, bir devlet memuru tarafından yönetilen, limandaki hangarlar gibi dev boyutlu bir binaydı. Genç adam kendi kendine "İnsan zekâsının bütün ürünleri buraya gömülmüş olmalı" dedi.

Geniş bir giriş holüne girdi; bunun ortasında bir telgraf bürosu mağazaların en ücra köşeleriyle sürekli iletişim halindeydi; bir alay memur aralıksız ortalıkta dönüp duruyordu. Duvarlara yerleştirilmiş karşı-ağırlıklarla çalışan bir sistem me-

murları en üst raflar hizasına kadar kaldırıyordu. Büronun çevresinde büyük bir kalabalık toplanmıştı; taşıyıcılar koca koca kitap paketleri altında iki büklümdü.

Michel şaşırmış, bir yandan duvarlara dizili binlerce kitabı boşuna sayınağa çalışıyor, bir yandan da bakışları bu dev imparatorluk kurumunun sonu gelmez galeri ve dehlizlerinde kayboluyordu.

-Hiçbir zaman bütün bunları okuyup bitiremeyeceğim, diye düşündü büronun önünde kuyruğa girerken. Bir süre bekledikten sonra nihayet gişeye ulaştı.

-Buyrun efendim, ne istiyorsunuz? dedi, Sipariş Bölümüne bakan memur.

-Victor Hugo'nun bütün eserlerini arıyordum, dedi Michel.

Memur gözlerini faltaşı gibi açtı.

-Victor Hugo mu, dedi, ne yapmış bu adam?

-On dokuzuncu yüzyılın en büyük şairlerindendir, hatta en büyüğüdür, dedi genç adam, yüzü kızararak.

-Bu adamı tanıyor musunuz? diye sordu memur, Araştırma Bölümünden bir başka memura.

-Hiç duymadım, dedi ikinci memur, sonra Michel'e döndü:

-Adının bu olduğundan emin misiniz?

-Kesinlikle eminim.

-Şey, diye tekrar söz aldı ilk memur, bizim burada edebiyat eserleri satışı pek sık olmaz da... Her

neyse, madem ki eminsiniz... Bakalım... Rhugo, Rhugo... dedi telgrafını çekerken.

-Hugo, diye tekrarladı Michel. Aynı zamanda Balzac, Musset ve Lamartine'i de sorun lütfen.

-Bilim adamı mı bunlar?

-Hayır! Yazar.

-Hayattalar mı?

-Yüz yıl önce öldüler.

-Mösyö, isteğinizi yerine getirmek için elimizden geleni yapacağız; ama korkarım araştırmalarımız uzun sürecek, hatta belki de boşa çıkacak..

-Olsun, beklerim, yanıtını verdi Michel.

Ve şaşkınlıktan başı dönerek bir köşeye çekildi. Demek o büyük ünler yüz yıl bile dayanmamıştı! *Les Orientales, Les Méditations, Les Premières Poésies, la Comédie Humaine,* bütün o başyapıtlar, hepsi unutulmuş, yitip gitmiş, gözden düşmüş, bilinmez olmuştu!

Ama öte yandan buharlı vinçlerle avluların ortasına indirilen koca koca kitap paketleri görülüyor, alıcılar sipariş bürolarına üşüşüyorlardı. Bunların kimisi yirmi ciltlik *Sürtünme Kuramı*'nı, kimisi *Elektrik Problemleri Derlemesi*'ni, bir başkası *Devindirici Tekerlekler için Pratik Yağlama Kılavuzu*'nu, ya da *Yeni Beyin Kanseri Monografisi*'ni istiyordu.

-Ne bu yahu? diyordu Michel kendi kendine. Hep Bilim! Hep Endüstri! Okulda olduğu gibi burada da Sanat namına hiçbir şey yok! Ben de tut-

muş edebiyat eseri arıyorum! Deli miyim ne! Herhalde bir kaçık gibi görünüyorumdur adamlara!

Michel böyle düşüncelere dalmış durumda tam bir saat bekledi. Araştırma sürüyor, telgraf aralıksız çalışıyor, yazar adları tekrar tekrar söylenip onaylatılıyor, mahzenler, tavanaraları aranıyordu. Ama boşunaydı. Aramaktan vazgeçildi. Nihayet bir memur, Yanıtlar Bölümünün başkanı, delikanlıya şöyle dedi:

-Bunlar bizde yok efendim. Bu yazarlar herhalde kendi zamanlarında pek tanınmayan kişilermiş. Yapıtları tükenince yeniden basılınamış herhalde...

-*Notre-Dame de Paris*, dedi Michel, beş yüz bin adet basılmıştı.

-Size inanmak isterim efendim, fakat günümüzde yeniden basılan eski yazar olarak bir Paul de Kock var; geçen yüzyılda yaşamış bir moralist; kitabı da bana sorarsanız hiç fena yazılmış değildir; eğer isterseniz...

-Kalsın! Başka yerde ararım, dedi Michel.

-Siz bilirsiniz, ama korkarım tüm Paris'i dolaşsanız da hiçbir şey bulamazsınız. Burada karşılaşmadığınız şeye başka hiçbir yerde rastlayamazsınız.

-Görürüz, dedi Michel ayrılırken.

-Peki efendim, diye devam etti bakkal çıraklığına layık bir gayretkeşlik gösteren memur, çağdaş edebiyat eserlerinden istemez miydiniz? Son zamanlarda oldukça ses getiren bazı ürünlerimiz var; şiir kitapları dalında satışlar pek fena olmadı...

-Ya! dedi Michel heyecanlanarak. Modern şiir kitaplarınız da mı var?

-Elbette. Örneğin, Martillac'ın *Elektrik Armonileri*, ki Académie Française tarafından övgüye layık görülmüştür; M. De Pulfasse'ın *Oksijen Üzerine Derin Düşünceler*'i, *Şiirsel Paralelkenar*, sonra *Karbonattan Arıtılmış Koşmalar*...

Michel daha fazla dinleyemedi, afallamış, yerin dibine geçmiş durumda kendini sokağa attı. Demek ki kenarda köşede kalmış azıcık sanat bile zamanın yozlaştırıcı etkisinden kaçamamıştı! Kimya, mekanik, kısaca Bilim şiirin alanını da istila ediyordu!

-Hem de bu şeyleri okuyor insanlar, diye tekrarlıyordu sokaklarda koştururken. Hatta satın bile alıyorlar nerdeyse! Hem de bu şeyler imzalı! Ve kitapçıların edebiyat reyonlarında yer tutuyorlar! Öte yandan Balzac'ı, Hugo'yu ara ki bulasın! Sahi, nerede bulurum acaba onları? Hah, buldum: Kütüphaneye gideyim!

Michel adımlarını hızlandırarak İmparatorluk Kütüphanesine gitti. Bu kurumun zamanla aşırı çoğalmış olan binaları, Yeni Petits-Champs sokağından Borsa sokağına kadar, Richelieu caddesinin büyük bir kesimi boyunca uzanıyordu. Yığıldıkça yığılan ciltler Nevers Konağı'nın eski duvarlarını yıkıp taşmıştı. Her yıl akıl almaz sayılarda bilimsel kitap basılıyordu. Özel yayıncılar yetersiz kaldığından devlet de kitap basınağa koyulmuştu. Şarl-

ken'in bıraktığı dokuz yüz cilt binle çarpılsa bile bugün Kütüphane'de saklanan kitap sayısına erişmezdi: bu sayı 1860'ta sekiz yüz bini bulurken şimdi iki milyonu geçiyordu*.

Michel edebiyata ayrılmış binayı sorup öğrendi, ustaların kazma darbeleriyle restore etmekte oldukları hiyeroglifler merdiveninden yukarı çıktı. Edebiyat salonuna varınca orayı bomboş ve eskiden kitaplara eğilmiş bir kalabalıkla dolu olduğu günlerdekinden daha garip buldu. Bazı yabancılar hâlâ, Büyük Sahra'yı görmeye gider gibi, burayı ziyaret ediyorlar, kendilerine 1875'te bir Arabın hayatı boyunca çalıştığı masada öldüğü yer gösteriliyordu.

Burada bir kitabı ödünç almak için gerekli formaliteler bayağı karmaşıktı: Başvuranın dolduracağı istek fişinde kitabın adı, forması, yayın tarihi, kaçıncı basım olduğu ve yazarının adı belirtilmek zorundaydı; yani önceden bilgin olmadıkça bilinemeyecek şeyler... Bundan başka, istekte bulunanın yaşını, ev adresini, mesleğini ve araştırma nedenini de fişe yazması gerekiyordu.

Michel yönetmeliğe uydu ve tamamen usulüne uygun olarak doldurduğu fişini uyumakta olan kütüphane sorumlusuna uzattı. Salondaki ayakçı memurlar da şeflerini taklit ederek duvar diplerine dizilmiş sandalyelerde korkunç bir gürültüyle horlayıp duruyorlardı. Görevleri, Odéon tiyatrosundaki

* 1960'larda Bibliothèque Nationale (Impériale değil!)'deki kitap sayısı altı milyonu geçiyordu. (ç.n.)

yer göstericilerinki gibi, gel keyfim gel bir sözde iş olmuştu.

Sarsılarak uyandırılan kütüphaneci bunu yapan cüretkâr genç adama merakla baktı. Fişi okuyunca şaşırmış göründü. Michel'i dehşet içinde bırakarak uzun uzun düşündükten sonra, onu penceresinin yanındaki küçük bir masada yalnız başına çalışan bir astına gönderdi.

Michel kendini yetmiş yaşlarında, güleç yüzlü, canlı bakışlı, hiçbir şey bilmediğini sanan bilgin görünüşlü bir ihtiyarın karşısında buldu. Bu mütevazı memur fişi aldı ve dikkatle okudu.

-Hmm, on dokuzuncu yüzyıl yazarlarını istiyorsunuz demek, dedi. Onlar için büyük onur doğrusu; bu vesileyle tozlarını almış oluruz. Ne diyorduk, Mösyö... Michel Dufrénoy?

Bu adı okur okumaz ihtiyar irkilerek başını kaldırdı.

-Siz Michel Dufrénoy'ymışsınız! diye haykırdı. Affedersiniz, yüzünüze bakmayı akıl etmemiştim!

-Beni tanıyor musunuz?

-Sizi tanıyor muyum? Tanımaz olur muyum hiç!

İhtiyar sözüne devam edemedi; güleç yüzünde derin bir heyecan okunuyordu. Elini Michel'e uzattı, delikanlı güvenle bu eli sıktı.

-Ben senin dayınım, dedi nihayet ihtiyar, ihtiyar dayın Huguenin, zavallı anneciğinin ağabeyi.

-Dayım mı? Siz ha! diye haykırdı duygulanan Michel.

-Sen beni tanımazsın, ama ben seni tanıyorum çocuğum! O muhteşem Latince şiir ödülünü aldığın zaman ben de oradaydım. Yüreğim davul gibi çarpıyordu, ama sen bunun farkında değildin tabii!

-Dayıcığım!

-Senin suçun değil, sevgili çocuğum, biliyorum! Halanın ailesinde senin için zararlı olmasın diye senden uzakta, kenarda duruyordum. Ama senin öğrenimini adım adım, gün gün izliyordum. Kendi kendime şöyle diyordum: "Kızkardeşimin çocuğu, o büyük sanatçının oğlu, babasının şiirsel duyarlık ve yeteneklerinden hiçbir şey almamış olamaz, bu mümkün değil! Yanılmamışım demek, buraya gelip Fransa'nın büyük şairlerini sorduğuna göre! Evet çocuğum, sana onları vereceğim! Onları birlikte okuyacağız! Hiç kimse gelip bizi rahatsız etmeden! Kimse bize bakmıyor! Gel seni ilk kez bir kucaklıyayım!

İhtiyar genç adamı göğsüne bastırıyor, o da bu kucaklayışta adeta yeniden doğduğunu hissediyordu. Yaşamında o ana kadar duyduğu en tatlı heyecandı bu.

-Peki ama dayı, dedi Michel, benim çocukluğumdan nasıl sürekli haberdar olabildiniz?

-Sevgili oğlum, bir dostum var, seni pek beğenen dürüst bir adam: öğretmenin Richelot. Onun sayesinde senin de bizden olduğunu öğrendim; ve seni iş başında gördüm. Latince şiir ödevini okudum; biraz zorca bir konuydu, özel adlar nedeniyle: Ma-

reşal Pelissier Malakoff Kulesinde. Ama n'aapalım, eski tarihsel konular hâlâ moda ve sen de doğrusu iyi çıkmışsın işin içinden!

-Oh! dedi Michel.

- Yo, yo! diye devam etti yaşlı bilgin. Pelissierus'u iki uzun iki kısa, Malacoff'u da bir kısa iki uzun ayak sayınakla doğru yapmışsın! Bak, şu iki güzel dizeyi aklımda tuttum:

Jam Pelissiero pendenti ex turre Malacoff
Sebastopolitam concedit Jupiter urbem...[1]

Ah çocuğum, beni küçümseyen ve senin eğitim masraflarını karşılayan şu aile olmasa, kaç kez teşvik edecektim senin güzel yeteneklerini, şiire yönelik eğilimlerini! Yapamadım. Ama şimdi beni ziyarete geleceksin, hem de sık sık.

-Her akşam dayıcığım, bütün serbest saatlerimde.

-Ama galiba tatilin...

-Tatil mi dediniz dayı! Yarın sabah kuzenimin bankasında işe başlıyorum!

-Sen mi! Bankada mı! diye haykırdı ihtiyar. Sen ha! İş hayatına atılıyorsun ha! Öyle ya, başka ne olabilirsin ki! Benim gibi zavallı bir adam senin hiçbir işine yaramaz. Ah çocuğum, bu fikirlerinle, bu yeteneklerinle çok geç doğmuşsun sen, çok erken diyemiyorum, çünkü dünyanın gidişatına bakılırsa artık gelecekten bir şeyler ummak bile boş!

-Ama reddedemez miyim? Özgür değil miyim?

[1] O zaman, [kaderi] Malakof kulesine asılı Pelissier'ye
Sebastopol şehrini teslim etti Jüpiter...

-Hayır, özgür değilsin! Ne yazık ki Mösyö Boutardin sadece enişten değil, daha fazlası: velin, vasin. Seni kötü sonuçlar doğuracak bir yola itmek istemem, hayır. Daha gençsin, çalış, bağımsızlığını kazan; o zaman fikir ve beğenilerin değişmemişse ve ben de hâlâ bu dünyada bulunuyorsam, gelir beni bulursun.

-Ama ben bu bankacılık mesleğinden iğreniyorum, dedi Michel hararetle.

-Biliyorum çocuğum; evimde iki kişilik yer olsa memnuniyetle sana "gel, birlikte mutlu olalım!" derdim. Ama böyle bir yaşam seni hiçbir yere götürmez, oysa bu dünyada ne olursa olsun mutlaka bir yere varmak gerekiyor. Hayır! Çalış, birkaç yıl için beni unut; bu durumda sana kötü öğütler verebilirim. Dayınla karşılaştığından da kimseye söz etme, ne olur ne olmaz belki sana zararı dokunur. Her gün gelip bu salonun raflarında kadim dostlarıyla buluşmak âdeti olmasaydı çoktan ölmüş olacak bu ihtiyarı bir süre aklından çıkar.

-Ama özgür olduğum zaman... dedi Michel.

-Evet, iki yıl sonra! Şimdi on altı yaşındasın, on sekizinde reşit olacaksın. Bekleyeceğiz. Ama unutma Michel, senin için her zaman sıkılacak dürüst bir elim, verilecek iyi bir öğüdüm ve sevgi dolu bir yüreğim olacak. Beni ziyarete geleceksin, değil mi? dedi ihtiyar, az önceki sözleriyle çelişkiye düşerek.

-Evet, tabii dayıcığım! Nerede oturuyorsunuz?

-Uzakta, çok uzakta, Saint-Denis düzlüğünde. Ama Malesherbes bulvarından ayrılan yan yol beni evimin iki adım ötesine kadar getiriyor. Orada bir göz odam var; küçücük ve oldukça soğuk... Ama sen gelince genişleyecek, ellerini avuçlarıma aldığım zaman da sıcacık olacak.

Dayı ile yeğenin sohbeti bu minval üzere uzayıp gidiyordu. İhtiyar bilgin genç adamda görüp hayran olduğu güzel eğilimleri bastırmağa çalışıyor, ama sözleri ikide bir düşüncesine ihanet ediyordu. Sanatçı yaşamının ne denli aldatıcı, alçaltıcı ve dayanılmaz olduğunu iyi biliyordu çünkü.

Böylece hemen her konuyu konuştular. Adamcağız kendini, delikanlının ara sıra gelip sayfalarını çevireceği ve ona olsa olsa geçmiş zaman öyküleri anlatmağa yarayacak eski bir kitap olarak gösterdi. Michel kütüphaneye geliş nedeninden söz etti ve dayısını edebiyatta yaşanan yozlaşma ve çöküş hakkında sorguya çekti.

-Edebiyat öldü çocuğum, dedi dayısı. Şu bomboş salonlara, şu toza gömülmüş kitaplara bak! Artık kitap okuyan kalmadı; ben de burada mezarlık bekçiliği yapıyorum, ölüler mezarlarından çıkarılmasın diye...

Konuşma sırasında zamanı unutmuşlardı.

-Saat dört olmuş, diye haykırdı dayı, ayrılma zamanı geldi!

-Sizi tekrar görmeye geleceğim, dedi Michel.

-Evet! Hayır, çocuğum! Bundan böyle edebiyattan, sanattan bahsetmeyelim! Durumu olduğu gibi kabul et. Dayın Huguenin'in yeğeni olmaktan önce Mösyö Boutardin'in vesayeti altındaki bir akrabasısın sen.

-İzin verin sizi evinize kadar geçireyim, dedi genç Dufrénoy.

-Olmaz. Bir gören olur. Ben yalnız giderim.

-Öyleyse, gelecek pazara, dayıcığım.

-Pazara, sevgili yavrum.

Binadan önce Michel çıktı, ama uzaklaşmayıp sokakta bekledi. İhtiyarın hâlâ diri adımlarla bulvara doğru yürüdüğünü gördü. Madeleine istasyonuna kadar uzaktan izledi.

-Nihayet, dedi kendi kendine, artık dünyada yapyalnız değilim!

Konağa döndü. Mutlu bir raslantı eseri, Boutardin ailesi akşam yemeğini şehirde yiyordu; bu sayede Michel tatilinin ilk ve son akşamını huzur içinde odasında geçirebildi.

V. Bölüm

Bu Bölümde Hesap Makineleri ve Kendilerini Savunabilen Kasalar Söz Konusu Edilmektedir

Ertesi sabah saat sekizde Michel Dufrénoy, Casmodage ve Ort. bankasının yolunu tuttu. Bankanın büroları Yeni-Drouot sokağında, eski opera binasının yerine inşa edilmiş o büyük evlerden birini işgal ediyordu. Genç adam tuhaf biçim ve görünüşlü birtakım aygıtlarla dolu geniş paralelkenar bir mekâna alındı; çok büyük ve güçlü piyanoları andıran bu nesnelerin önce pek farkına varmamıştı.

Bitişikteki büroya göz atınca kalelere benzeyen, yalnızca mazgalları eksik, devasa sandıklar gördü; her birinin içine yirmi kişilik bir garnizon kolayca

sığabilirdi. Michel bu berkitilmiş ve zırhlanmış kasalar karşısında titremekten kendini alamadı.

-Bunlara bomba bile işlemez herhalde, dedi kendi kendine.

Elli yaşlarında bir adam, kaz tüyü kalemini erkenden kulağına takmış, bu anıtların arasında ciddi ciddi dolaşıyordu. Michel hemen bunun Rakamcılar ailesinden, Kasadarlar loncasına mensup biri olduğunu anladı. Bu kuralcı, şaşmaz, homurtkan, somurtkan ve hemen parlayıveren tip, parayı güle oynaya kasaya koyar, ama ancak ağlaya sızlaya ödeme yapardı. Yaptığı ödemeleri kasasından para çalınması, gelen hasılatı da çalınan paranın yerine konması olarak görürdü. Yüksek yetkesi altında altmış kadar sıradan memur, ayakçısıyla, kopyacısıyla kâğıtlara bir şeyler karalıyor, hesaplar yapıyorlardı.

Michel de bunların arasında yer alacaktı; bir büro memuru onu, kendisini bekleyen önemli kişinin huzuruna çıkardı.

-Mösyö, dedi Kasadar, buraya girerken en önce Boutardin ailesine mensup olduğunuzu unutacaksınız. Bu bir emirdir.

-Canıma minnet, diye yanıtladı Michel.

-Eğitiminize başlangıç olmak üzere, 4 numaralı makinede görev alacaksınız.

Michel dönüp etrafına baktı ve 4 numaralı makineyi gördü. Bu bir hesaplama makinesiydi.

Pascal'in, çağdaşlarına harika gibi görünen bu tür bir alet yaptığı zamanlar çok geride kalmıştı. O

devirden beri mimar Perrault, kont Stanhope, Thomas de Colmar, Mauret ve Jayet bu tür aygıtlara önemli değişiklikler ve iyileştirmeler getirmişlerdi.

Casmodage firması da bu alanda başyapıtlara sahipti. Aygıtları sahiden de koskoca piyanolara benziyordu. Bir klavyenin tuşlarına basılınca anında toplamlar, çarpımlar, bölümler, kalanlar, kesir ve orantılar, sonsuz dönemler için ve akla gelebilecek her kurdan amortisman hesapları ve bileşik faizler elde edilebiliyordu. Yüzde yüz elliye kadar çalabilen tiz tuşlar vardı! Mondeuxleri ve [...]'leri[2] bile rahatça yenebilecek bu makineler gerçekten harikaydı, eşsizdi.

Ne var ki, bu piyanoların nasıl çalındığını bilmek gerekiyordu; Michel de parmak eğitimi dersleri almak zorunda kaldı. Görüldüğü gibi, mekaniğin bütün olanaklarını yardıma çağırmaktan ve benimsemekten çekinmeyen bir bankada işe girmiş bulunuyordu.

Zaten bu devirde iş hayatının yoğunluğu, yazışma hacim ve gereksiniminin artması basit büro gereçlerine olağanüstü bir önem kazandırıyordu. Örneğin Casmodage firmasının günlük postası dünyanın dört bucağına gönderilen üç bin mektuptan az değildi. On beş beygir gücünde bir Lenoir makinesi, beş yüz memurun aralıksız gönderdiği bu yazıları kopyalamak için durmak dinlenmek bilmeksizin çalışıyordu.

[2] Yazma metinde eksik bir özel ad.

Oysa elektrikli telgrafın mektup sayısını önemli ölçüde azaltınası beklenirdi, zira yapılan bazı yeni değişiklikler sayesinde bu aygıt artık göndericiyle alıcının aracısız yazışma yapabilmesine olanak sağlıyordu. Böylece iletişimin gizliliği de sağlanmış oluyor, en önemli iş görüşmeleri bile uzaktan uzağa yapılabiliyordu. Her şirketin, İngiltere'de çoktan beri uygulanmakta olan Wheatstone sistemine göre, özel telgraf hatları vardı. Serbest piyasada işlem gören sayısız menkul değerin kurları, Paris, Londra, Frankfurt, Amsterdam, Torino, Berlin, Viyana, Saint-Petersburg, İstanbul, New York, Valparaiso, Kalküta, Sydney, Pekin, Nuka-Hiva borsalarında salonun ortasına yerleştirilmiş ekranlara kendiliğinden gelip yansıyordu.

Bundan başka, geçen yüzyılda Floransalı profesör Giovanni Caselli tarafından icat edilmiş olan fotoğraflı telgraf da her türlü yazının, elyazısı ve çizimler de dahil, fac-simile'sini (tıpkıbasımını) uzaklara göndermeyi, çek, senet ve sözleşmeleri ta beş bin mil uzaktan imzalamayı mümkün kılıyordu.

Telgraf ağı o zaman tüm kıtaların yüzeyini ve denizlerin dibini sarmış bulunuyordu. Amerika Avrupa'dan bir saniye uzakta bile değildi. 1903'te Londra'da yapılan gösteri-deneyde iki kişi, sözlerine dünya turu attırarak, aralarında iletişim kurabilmişlerdi.

Bu iş çağında kâğıt tüketiminin beklenmedik oranlarda artması da yadırganacak bir şey değildir.

Yüz yıl önce yılda altmış milyon kilo kâğıt üreten Fransa, şimdi üç yüz milyon kilo kâğıt tüketiyordu. Paçavra kıtlığı korkusu da kalmamıştı; bunun yerine, daha düşük maliyetle, alfa otu, günlük, tatlı patates, acı bakla ve daha bir sürü ucuz bitki kullanılabiliyordu. Watt ve Burgess yöntemleriyle on iki saatte bir odun parçası pırıl pırıl bir kâğıda dönüştürülebiliyordu. Ormanlar artık ısınmaya değil basımcılığa yarıyordu.

Casmodage firması bu odun kâğıdını ilk benimseyenlerden biri oldu. Bu kâğıt çek, senet, banknot, hisse senedi olarak kullanılacağı zaman, Lemfelder'in gallik asit işleminden geçirilerek kalpazanların kimyasal maddelerinden etkilenmez hale getiriliyordu. Hırsızların sayısı iş hacmine koşut olarak arttığından, ne olur ne olmaz, uyanık bulunmak gerekiyordu.

Çok büyük işlerin çevrildiği söz konusu firma işte böyle bir yerdi. Genç Dufrénoy ise burada en alt düzeydeki rollerden birini oynayacak, makinesinin baş hizmetçisi olacaktı. Hemen o gün görevine başladı.

Bu mekanik çalışma delikanlıya son derece zor geldi; içinde bu işin kutsal ateşi yanmadığından, makine onun parmakları altında oldukça kötü çalışıyordu. Ne kadar uğraştıysa olmadı, bir ay sonra hâlâ ilk günkü kadar yanlış yapıyordu; oysa işi öğreneceğim diye çırpınırken delireyazmıştı.

Zaten içindeki en küçük bağımsızlık heveslerini ve sanatçı içgüdülerini kırmak için kendisini sıkı bir

gözetim ve denetim altında tutuyorlardı. Çalıştığı süre içinde dayısına ayıracak ne bir pazar günü, hatta ne de bir akşam bulabildi; tek avuntusu, ona gizlice mektup yazabilmesiydi. Çok geçmeden moral bozukluğu ve tiksintisi dayanılmaz oldu. Kasım sonunda Mösyö Casmodage, oğul Boutardin ve Kasadar arasında, Michel konusunda şu konuşma yapıldı:

-Bu oğlan birinci dereceden geri zekâlı, diyordu banker.

-Hakikate saygım beni de size katılmak mecburiyetinde bırakıyor, dedi Kasadar.

-Vaktiyle sanatçı denilenlerden biri, dedi Athanase, biz şimdi bunlara uçuk ya da kaçık diyoruz.

-Makine onun elinde tehlikeli bir araç oluyor, diye devam etti banker; çıkarma yerine toplama getiriyor, şimdiye kadar yüzde on beşlik bir faiz hesabını bile doğru yapıp getirdiği görülmedi!

-Acınacak biri, dedi kuzen.

-İyi de, nerede kullansak onu acaba? diye söze karıştı Kasadar.

-Okuma biliyor mu? diye sordu Mösyö Casmodage.

-Biliyordur herhalde, diye yanıtladı Athanase kuşku belirten bir tonla.

-Büyük Defter'de kullanabiliriz; zaten yardımcı isteyen Quinsonnas'a verileri dikte eder.

-Doğru söylüyorsunuz, diye onayladı kuzen; yapabileceği tek şey yazdırmak, çünkü kendi yazısı korkunç derecede kötü.

-Hem de herkesin çok güzel yazdığı bu devirde, diye ekledi Kasadar.

-Bu yeni görevinde de başarılı olamazsa, büroları temizlemekten başka işe yaramayacak demektir.

-O bile kuşkulu, dedi kuzen.

-Öyleyse çağıralım, gelsin, dedi banker.

Ve Michel bu ürküntü verici üçlünün huzuruna çıktı. Şirketin başkanı, dudaklarına en küçümseyici gülümsemesini yerleştirerek, şöyle konuştu:

-Mösyö, artık herkesçe bilinen beceriksizliğiniz yüzünden sizi 4 numaralı makinenin başından almak zorunda kalıyoruz. Elde ettiğiniz sonuçlar yazı ve hesaplarımızda ardı arkası kesilmeyen hatalara sebep oluyor. Bu böyle sürüp gidemez.

-Affedersiniz mösyö, üzgünüm, diye soğukça yanıt verdi Michel.

-Üzüntünüz bizi alakadar etmez, diye sertçe devam etti banker; bundan böyle Büyük Defter'e bağlı olarak çalışacaksınız. Bana okuma bildiğiniz söylendi. Dikte yaptıracaksınız.

Michel karşılık vermedi. Ha Büyük Defter olmuş ha Makine, umurunda bile değildi! Al birinden vur ötekine! Çekilirken, görevinin ne zaman değişeceğini sordu sadece.

-Yarın, dedi Athanase; Mösyö Quinsonnas'a da durum bildirilecek.

Genç adam bürodan çıkarken yeni işini değil, Quinsonnas denilen adamı düşünüyordu. Ne ürkütücü bir adı vardı adamın. Ne biçim bir adamdı

acaba? Saçlarını Büyük Defter'in maddelerini kopyalamakta ağartmış, altmış yıldır cari hesapla yatıp cari hesapla kalkan, bakiyeler hummasına ve hesap düzeltme çılgınlığına tutulmuş garip bir tip mi? Michel'in asıl şaştığı, defter tutma memurunun yerine de şimdiye dek bir makinenin konmamış olmasıydı.

Yine de hesap makinesinden ayrılırken büyük bir sevinç duydu. Onu doğru dürüst çalıştıramamış olmaktan gurur duyuyordu. Bu aygıtta sahtekârca bir piyano görünümü vardı ki Michel'e itici geliyordu.

Odasına kapanan delikanlı, bu düşünceleri arasında gecenin hızla bastırmakta olduğunu fark etti. Yattı, ama uyuyamadı. Dalar dalmaz bir tür karabasan beynini ele geçiriyordu. Büyük Defter'i fantastik boyutlarda görüyor; bazan o uçsuz bucaksız beyaz sayfaların arasında bir bitki koleksiyoncusunun koyduğu kuru bitkiler gibi ezildiğini, bazan da Defter'in arka kısmında, formalarla cilt kapağının sırtını berkiten bakır armatürler arasında hapis kaldığını hissediyordu.

Huzursuz ve sıkıntılı bir ruh hali içinde uyandı, kalktı; bu etkileyici nesneyi inceleyip tanımak için dayanılmaz bir istek duymaktaydı.

-Çocukça bir şey bu, diye söylendi, ama ne olursa olsun öğrenmeden içim rahat etmeyecek.

Yatağından yere atladı, sessizce odasının kapısını açtı ve, kollarını öne doğru uzatıp elleriyle çev-

resini yoklayarak, ikide bir tökezleyerek, uykulu gözlerini kırpıştırarak, büro bölümüne girdi.

Gündüz gümüş şıngırtılarının, altın tıngırtılarının, banknot hışırtılarının ve kâğıt üstünde koşan kalem cızırtılarının bankalara özgü o ilginç gürültüyle doldurduğu geniş odalar karanlık ve sessizdi. Michel bu labirentin içinde kaybolmuş, el yordamıyla rasgele yürüyordu. Büyük Defter'in tam yerini kesin olarak bilmiyor, fakat ilerliyordu; makinelerin bulunduğu salonu geçmesi gerekecekti galiba; karanlıkta bunların siluetlerini seçti.

-Uyuyorlar, dedi içinden, hesap yapmıyorlar şimdi...

Ve, dev sandıkların bulunduğu salona saparak ve her adımda bir şeye çarparak, keşif seyahatine devam etti.

Birdenbire ayaklarının altından zeminin yok olduğunu hissetti ve korkunç bir gürültü işitti. Salonların kapıları gümbür gümbür kapandı; kol demirleri, mandallar ve kilitlerin dilleri hızla yuvalarına girdiler; kornişlerden sağır edici düdük sesleri çıktı; ani bir ışık tüm büroları aydınlattı. Bu sırada Michel, sanki dipsiz bir uçurumda kaybolacakmış gibi, hâlâ aşağıya doğru iniyordu.

Korkmuş, aklı başından gitmiş durumda, ayağının altında zeminin tekrar sağlamlaştığını hisseder etmez tabanları yağlamak istedi, ama olmadı, zira bir demir kafes içinde mahpus kalmış olduğunu gördü.

Yarı giyinik birtakım insanlar ona doğru koşuşuyorlardı.

-Hırsız, bu bir hırsız! diye bağırıyordu biri.

-Yakalanmış! diyordu bir başkası.

-Gidip polis çağırsanıza!

Michel başına gelen felaketin tanıkları arasında Mösyö Casmodage'la kuzen Athanase'ı tanımakta gecikmedi.

-Siz ha! diye haykırdı biri.

-Oymuş! diye bağırdı öteki.

-Kasamı kırmağa mı çalışıyordunuz?

-Bir bu eksikti!

-Uyurgezer bu! dedi nihayet birisi.

Bereket pijamalı, gece gömlekli insanların çoğu bu fikre katıldı da genç Dufrénoy'nın onuru kurtulmuş oldu. Yetkinleştirilip kendini savunabilir hale getirilmiş Kasaların masum kurbanı olan mahpusu kafesten çıkardılar.

Michel karanlıkta kollarını uzatırken, bir genç kız gibi duyarlı ve utangaç olan menkul değerler Kasasına dokunuvermiş, bunun üzerine bir güvenlik makinesi hemen harekete geçmişti. Açılır kapanır döşeme düzeneğinin çalışmasıyla bastığı zemin kaymış, kapıların şiddetle çarpmasıyla da bürolar elektrik ışığıyla gündüz gibi aydınlanmıştı. Kuvvetli zil ve düdük seslerinin uyandırdığı memurlar, bu arada bodruma kadar inen kafese koşmuşlardı.

-Sanırım bu olay size, işinizin olmadığı yerlerde gezmenin ne olduğunu öğretecektir! dedi banker.

Çok utanmış olan Michel söyleyecek söz bulamadı.

-Gördün değil mi? Ne harika, ne akıllı bir aygıt! diye coşuyordu Athanase.

-Ama eksiği var, dedi Mösyö Casmodage. Ancak kendiliğinden hırsızı bir zırhlı arabaya koyup yaylı bir mekanizmayla doğrudan karakola gönderebildiği zaman tamam olacak...

-O da yetmez, diye düşündü Michel, ceza yasasının hırsızlık suçuna ilişkin maddesini de kendiliğinden uyguladığı zaman, belki!

Fakat bu düşüncesini kendisine sakladı ve gülüşler arasında oradan kaçmaya baktı.

VI. Bölüm

Bu Bölümde Quinsonnas Büyük Defterin Yüksek Doruklarında Ortaya Çıkar

Ertesi gün Michel, memurların alaylı fısıldaşmaları arasında, muhasebe bölümüne gitti. Geceki serüveni ağızdan ağıza dolaşıyor, duyanlar da gülüşmekte kusur etmiyorlardı.

Michel tavanı buzlu camdan bir kubbe olan geniş bir salona girdi. Ortada, mekanik şaheseri tek bir ayağın üzerinde, bankanın Büyük Defteri duruyordu. Bu sıfatı XIV. Louis'den bile çok hak ettiği söylenebilirdi, zira tam yirmi kadem yüksekliğindeydi; akıllı bir mekanizma bir teleskop gibi yönetilmesini, her yöne döndürülebilmesini sağlıyor, yine akıllıca biribirleriyle ilişkilendirilmiş hafif bir

iskeleler sistemi de yazanın ihtiyacına göre alçalıp yükselebilmesine olanak veriyordu.

Üç metre genişliğindeki beyaz yaprakların üzerinde, şirketin günlük operasyonları üç kadem boyunda harflerle yazılı olarak gözler önüne seriliyordu. Kasa Hesapları, Müteferrik Hesaplar, Ticari İşlemler, vb. gibi büyük bölümler, yaldızlı harflerle belirtilmiş olarak, bu tür şeylerden hoşlananlar için bir görsel şölen oluşturuyorlardı. Devredilen tutarlar ve sayfa düzenleri de, daha başka renkli mürekkeplerle, göz okşayıcı bir biçimde vurgulanmıştı. Toplama sütunlarında kusursuz bir istiflenme içinde üst üste dizilmiş rakamlara gelince, franklar canlı kırmızıyla ön plana çıkarılırken, üçüncü ondalık haneye dek hesaplanmış santimler koyu yeşil renkleriyle göze çarpıyordu.

Bu anıtın karşısında Michel'in ağzı bir karış açık kaldı. Mösyö Quinsonnas'ın nerede olduğunu sordu. İskelenin en üst basamağındaki genç bir adamı gösterdiler. Michel dönen merdiveni tırmanarak çabucak Büyük Defter'in doruğuna ulaştı.

Mösyö Quinsonnas eşine kolay rastlanmaz bir el becerisiyle, üç kadem boyunda bir büyük F harfini biçimlendirmekteydi.

-Mösyö Quinsonnas, diye seslendi Michel.

-Lütfen girin, zahmet olmazsa, dedi defteri tutan adam. Kiminle konuşmak şerefine nail oluyorum?

-Mösyö Dufrénoy ile.

-Ya! Hani şu... anlatılan öykünün kahramanı siz misiniz?

-O öykünün kahramanı benim, dedi Michel yiğitçe.

-Bu olayda sizi kınamak değil övmek gerek, diye devam etti Quinsonnas; siz dürüst bir adamsınız; bir hırsız kendini böyle enselettirmezdi. Benim fikrim bu.

Michel bir şey söylemeden bir süre karşısındaki adama baktı. Dalga mı geçiyordu yoksa? Defter tutucunun yüzündeki taş gibi ciddiyet böyle bir varsayımı geçersiz kılıyordu.

-Emrinize amadeyim, dedi Michel.

-Ben de sizin, diye yanıtladı öteki.

-İşim ne olacak burada?

-Şöyle: Günlük defterlerdeki maddeleri açık seçik bir şekilde ağır ağır okuyacaksınız, ben de Büyük Deftere geçireceğim. Şaşırmak yok! Sözcükleri kuvvetle vurgulayın! Göğüs sesiyle okuyun. Hata yapmayın! Bir sözcüğü çizersem hemen kapı dışarı edilirim.

Girizgâh daha fazla uzamadan, çalışma hemen başladı.

Quinsonnas otuz yaşında bir gençti, ama ciddi ve ağırbaşlı bir adam rolü oynaya oynaya yaşlanmıştı; kırkında gösteriyor denebilirdi. Fakat yine de yüzünü çok dikkatli incelememek gerekiyordu, zira o korkunç ciddiyetin altında ket vurulmuş pek şen bir tabiat, gayet pervasız esprili bir yaradılış seçmek mümkün olabilirdi. Üçüncü günün sonun-

da Michel de adamda bu özelliklerden bir şeyler sezinlediğine inanmıştı.

Oysa defter tutucunun şapşallık, hatta aptallık konusundaki ünü bütün bürolarda adamakıllı yaygındı; hakkında zamanın Calinolarını silik bırakacak öyküler anlatılıyordu. Fakat işindeki dakikliği ve güzel yazısı gibi iki tartışılmaz niteliği vardı. *Grande Bâtarde*'da eşi benzeri olmadığı gibi *Anglaise Retournée*'de de rakip kabul etmiyordu*.

Dakiklik konusunda onunkinden daha kusursuzu kimseden istenemezdi; zira dillere destan dakikliği ve de safdilliği sayesinde bir büro memuru için çok sıkıcı olabilecek iki angaryadan, mahkeme jürilerinden ve Ulusal Muhafızlardan yakayı kurtarmıştı. Bu iki büyük ve saygın kurum mutlu 1960 yılında hâlâ çalışıyordu**.

Quinsonnas'ın, bunlardan birinin listelerinden, ötekinin kadrolarından çıkarılması şöyle olmuştu:

Yaklaşık bir yıl kadar önce talihi onu jüri masasına getirmişti; çok ağır, ayrıca da çok uzun ağırcezalık bir dava söz konusuydu; sekiz günden beri sürüyor ve o gün kısmetse bitirileceği umuluyordu. Son tanıklar dinlenmekteydi. Ama Quinsonnas hesaba katılmamıştı. Mahkeme sürüp giderken bir-

* "Büyük Piç" ve "Dönük İngiliz" anlamlarına gelen bu terimler yazı türlerini gösteriyor. (ç.n.)

** Ulusal Muhafızlar (*Garde Nationale*) büyük devrim sırasında oluşturulan, sivil yurttaşlardan kurulu milis örgütüdür. Bugün yerini daha çok törenlerde görev alan Cumhuriyet Muhafızları (*Garde Républicaine*) kurumu almıştır. Mahkemelerde jüri uygulaması ise devam etmektedir. (ç.n.)

den kalktı ve başkandan sanığa bir soru sormasını istedi. Başkan soruyu sordu, sanık da jüri üyesinden gelen bu soruyu yanıtladı. O zaman Quinsonnas yüksek sesle:

-Bu durumda, dedi, sanığın suçlu olmadığı apaçık ortaya çıkmıştır.

Salondaki şaşkınlığı düşünün! Yargılama sırasında jüri üyelerinin fikir beyan etmeleri yasaktır, yoksa tüm süreç geçersiz olur! Dolayısıyla, Quinsonnas'ın acemiliği yüzünden dava başka bir oturuma ertelendi. Her şey yeni baştan başlayacaktı. Bir türlü ıslah olmayan jüri üyesi sonraki oturumlarda da, istemeyerek ya da belki saflığından, aynı hatayı yapınca, davalar görülemez oldu!

Zavallı Quinsonnas'a ne denebilirdi ki? Belliydi ki tartışmaların heyecanı içinde, elinde olmadan konuşuveriyordu; düşünceleri denetiminden kaçıyordu adamcağızın. Bu kasıt değil bir tür özürdü sadece. Ama öte yandan adaletin de yürümesi gerekiyordu. Quinsonnas jüri listelerinden kesin olarak silindi.

Ulusal Muhafızlarla ilgili olay daha başka şekilde cereyan etti.

İlk kez belediye binasının kapısına nöbetçi olarak dikildiği zaman, Quinsonnas bu görevini son derece ciddiye aldı. Kulübesinin önünde askerce hazırola geçti; tüfeği dolu, eli tetikte, düşman yan sokaktan çıkıp gelecekmiş gibi ateş etmeye hazır bekledi. Doğal olarak bu kadar gayretkeş bir nö-

betçi herkesin dikkatini çekti, etrafına kalabalık toplandı, yoldan geçen bazı zararsız vatandaşlar gülümsemek gafletinde bulundular. Quinsonnas önce bir, sonra iki, daha sonra da üç kişiyi tutukladı. İki saatlik nöbeti sonunda kulübeyi tutuklularla doldurmuştu. Halk nerdeyse ayaklanıyordu.

Ne denebilirdi ki? İşin doğrusu, bu onun hakkıydı, kendini silah altında ve görev başındayken hakarete uğramış hissediyordu adam! Bayrak sevgisi onun diniydi! Aynı şey sonraki nöbette de tekrarlandı. Ne gayretkeşliği ne de alınganlığı -ki bunlar özünde onurlandırılacak şeylerdi- bir türlü yumuşatılamadığı için, birliğin kadrosundan çıkarıldı.

Quinsonnas bu yüzden salağın biri olarak değerlendirildiyse de, böylelikle ne jürilere ne de milislere katılmama ayrıcalığını elde etti. Bu iki büyük sosyal angaryadan kurtulunca, gitti örnek bir defter tutucu oldu.

Bir ay boyunca Michel düzenli olarak dikte etti, Quinsonnas da yazdı. İşi kolaydı, ama ona bir anlık özgürlük bile tanımıyordu. Büyük Defterin maddelerini esinlenmiş bir edayla şiir gibi okumağa başladığında, Quinsonnas genç Dufrénoy'ya şaşılacak kadar esprili bakışlar fırlatarak, duyduklarını deftere geçiriyordu.

-Amma da tuhaf çocuk! diyordu içinden; yaptığı işin çok üstünde görünüyor. Boutardin'in yeğeniymiş... Neden böyle bir işe verdiler acaba? Benim

yerimi almak üzere olmasın sakın! Olamaz! Yazısı kedi tırmalamasına benziyor! Sahiden salağın biri mi yoksa? Bu konuda mutlaka gerçeği öğrenmem lazım!

Öte yandan Michel de kafasında benzer düşünceleri evirip çeviriyordu.

-Bu Quinsonnas elini gizliyor, diyordu içinden; besbelli sonsuza dek süslü F veya M harfleri çiziktirmek için yaratılmış biri değil! Bazı anlar oluyor, adeta adamın kahkahalarla güldüğünü duyuyorum kendi kendine! Neler düşünüyor acaba?

Büyük Defterin hizmetindeki iki arkadaş işte böyle biribirlerini gözlüyorlardı. Ara sıra içlerini açığa vuran duru gözlerle bakıştıkları da oluyor, o zaman bu gözlerden iletişim kurucu kıvılcımlar fışkırıyordu. Bu böyle sürüp gidemezdi; Quinsonnas soru sormak, Michel de yanıt vermek arzusuyla yanıyordu. Derken bir gün Michel, neden olduğunu bilmeksizin, belki de içini dökme ihtiyacıyla, hayatını anlatmak durumunda kaldı ve bunu içinden gele gele, uzun zamandır baskı altında tutulmuş duyguları dışa vurarak yaptı. Büyük olasılıkla Quinsonnas da duygulanmıştı, çünkü genç arkadaşının elini hararetle sıktı.

-Peki, ya babanız? diye sordu.

-Müzisyendi.

-Ne? Bizlere müziğin gurur duyacağı son sayfaları bırakmış olan şu Dufrénoy o muydu yoksa?

-Ta kendisi.

-Bir dâhiydi o, dedi Quinsonnas coşkuyla; yoksul ve değeri bilinmemiş bir dâhi, sevgili çocuğum! Hem de benim hocam oldu!

-Sizin hocanız mı? diye haykırdı afallayan Michel.

-Hocam ya! diye bağırdı Quinsonnas kalemini havada sallayarak; gizliye saklıya boş verelim artık! *Io son pictor*! Ben müzisyenim!

-Bir sanatçı ha! dedi Michel.

-Evet! Ama bu kadar yüksek sesle söyleme! Duyarlarsa beni kapının önüne koyarlar, dedi Quinsonnas delikanlının şaşkınlığını bastırmağa çalışarak.

-Peki ama...

-Burada defter tutucuyum; yazıcı müzisyeni besliyor yani... Ne zaman ki...

Durdu, gözlerini Michel'e dikti.

-Eee? diye devam etmesini istedi delikanlı.

-Ee'si, ne zaman ki aklıma pratik bir fikir gelecek, o zaman...

-Yani endüstri alanında! Michel düşkırıklığına uğramıştı.

-Hayır oğlum! dedi Quinsonnas babaca bir tavırla. Müzik alanında!

-Müzik alanında mı?

-Sus! Soru sorma! Bu bir sırdır; ama ben yüzyılımı şaşırtmak istiyorum! Gülmeyelim lütfen! Üstünden ciddilik akan şu yüzyılımızda gülmek ölümle cezalandırılıyor!

-Yüzyılını şaşırtmak... diye tekrarlayıp duruyordu genç adam farkında olmadan.

-İşte benim sloganım: Şaşırtmak! Madem ki onu büyüleyemiyoruz, öyleyse şaşırtalım bari! Ben de sizin gibi, yüz yıl geç doğmuşum dostum. Beni taklit edin, çalışın, ekmeğinizi kazanın, çünkü eninde sonunda o iğrenç olaya, karın doyurmaya, çıkıyor yolumuz! İsterseniz size hayatı başınız dik yaşamayı öğretirim. Tam on beş yıldır bu nazik bedenimi yetersiz besliyorum; kaderin ağzıma tıktığı kemiği kırmak için çok güçlü dişlerim olması gerekti. Ama çenesi sağlam olunca işin içinden çıkabiliyor insan! Bereket bir çeşit mesleğin içine kıçüstü düştüm; dedikleri gibi elim becerikli, yani yazım güzel... Tanrı saklasın, ya çolak olursam? Ne yaparım o zaman? Ne piyano, ne Büyük Defter! Boş ver canım! Zaman gelecek, ayaklarla da piyano çalınacak! Hmm, sahi yahu! Düşünüyorum da... İşte yüzyılımı şaşırtmanın yolu!

Michel kendini tutamayıp güldü.

-Gülmeyin, bahtsız kişi! diye devam etti Quinsonnas, Casmodage şirketinde gülmek yasaktır! Bakın, bende taşları çatlatacak bir surat var, hal ve tavrım ise Temmuz ayında Tuileries bahçesindeki havuzları dondurabilir! Herhalde biliyorsunuzdur, Amerikalı insanseverler, mahkûmlarını yuvarlak zindanlara atmayı düşünmüşler, zavallılara köşelerle oyalanma fırsatı bile bırakmamak için. İşte oğlum, bizim toplumumuz da o zindanlar gibi yu-

varlak! Bu yüzden içinde keyfimizce, doyasıya sıkılıyoruz!

-Ama, dedi Michel, bana öyle geliyor ki doğanızın derinliklerinde bir neşe kaynağı da yok değil...

-Burada, yoo! Ama evde durum başka! Bana konuk gelin! Size güzel müzik yaparım! Eski zaman müziğinden!

-Ne zaman isterseniz, dedi Michel sevinçle; ama serbest kalmam lazım...

-Pekâlâ! Dikte dersi alınağa ihtiyacınız olduğunu söylerim. Ama burada artık böyle yıkıcı konuşmalar yapmak yok! Ben bir çarkım, sen de bir çarksın! Dönelim, döndürelim ve Kutsal Muhasebenin ilâhilerine yeniden başlıyalım!

-Müteferrik Hesap, diye okudu Michel.

-Müteferrik Hesap, diye tekrarladı Quinsonnas.

Ve çalışma tekrar başladı. O günden sonra genç Dufrénoy'nın yaşamı hissedilir derecede değişti, renklendi. Artık bir dostu vardı; konuşabiliyor, meramını ve derdini anlatabiliyordu; dili çözülmüş bir dilsiz gibi mutluydu. Büyük Defterin dorukları artık ona ıssız tepeler gibi görünmüyor, orada rahat nefes alabiliyordu. Çok geçmeden iki arkadaş biribirine senli benli hitap etme onurunu da bahşettiler.

Quinsonnas Michel'e yaşadığı deneyimlerden elde ettiği bütün kazanımları anlatıyor, o da uykusuz gecelerinde bu dünyanın insanlara hazırladığı düş kırıklıklarını düşünüyordu. Sabah büroya geceki

düşünceleriyle ateşlenmiş olarak geliyor, hemen müzisyenle konuşmağa girişiyor, adam bir türlü onu susturamıyordu.

Çok geçmeden Büyük Defter işlemlere göre geri kalmağa başladı.

-Bu gidişle bize esaslı bir hata yaptıracaksın, diye tekrarlayıp duruyordu Quinsonnas ve ikimizi de kapı dışarı edecekler!

-Ama... ama... ben konuşmak zorundayım, diye yanıtlıyordu Michel.

-Pekâlâ, dedi bir gün Quinsonnas, bu akşam bana yemeğe geleceksin, dostum Jacques Aubanet'yle birlikte...

-Senin evine mi? Ama ya izin?

-İzni aldım. Nerede kalmıştık?

-Tasfiye Hesabı, diye devam etti Michel.

-Tasfiye Hesabı, diye tekrarladı Quinsonnas.

VII. Bölüm

Topluma Yararsız Üç Boğaz

Mesai saatinin bitiminden sonra iki arkadaş Quinsonnas'ın Grange-aux-Belles sokağındaki evinin yolunu tuttular. Kol kola yürüyorlar, özgürlüğünün mutluluğunu yaşayan Michel adımlarını bir cihangir gibi atıyordu.

Bankadan Grange-aux-Belles sokağı oldukça uzaktı; ama ne çare, artık beş milyonluk nüfusuna dar gelen başkentte barınacak yer bulmak kolay değildi. Meydanları genişletelim, yeni gezinti yolları açalım, bulvarları çoğaltalım derken kentte özel konutlara yer kalmamağa başlıyordu. Durum dil-

lerde dolaşan bir deyişi de doğrulamaktaydı: Paris'te ev değil sadece sokaklar var!

Bazı mahalleler başkent sakinlerine tek bir konut bile sunmaz olmuşlardı; örneğin Cité adası bunlardandı. Burada yalnızca Ticaret Mahkemesi, Adliye Sarayı, Emniyet Müdürlüğü, katedral ve morg yer alıyordu; yani bir insanın iflas etmesi, mahkûm olması, hapsedilmesi, gömülmesi, hatta ölüsünün sudan çıkarılması için gerekli kurumlar... Resmi binalar evleri kovmuştu.

Bugünkü kiralardaki aşırı yüksekliğin nedeni buydu. İmparatorluk Genel Emlâk Şirketi, Crédit Foncier ile yarı yarıya olmak üzere, hemen hemen tüm Paris'in sahibiydi ve çok cömert kârpayları dağıtıyordu. On dokuzuncu yüzyılda yaşamış iki işbilir kardeşin, Pereire kardeşlerin, eseri olan bu şirket aynı zamanda, Lyon, Marsilya, Bordeaux, Nantes, Strasbourg, Lille gibi Fransa'nın başlıca kentlerinin de -onları yavaş yavaş yeniden inşa ettikten sonra- sahibi olmuştu. Değerleri beş kez ikiye katlanmış olan hisse senetleri borsada hâlâ 4 450 franktan işlem görüyordu.

Dolayısıyla, hali vakti pek yerinde olmayan ve iş merkezlerinden ayrılmak da istemeyen kimselerin yüksekte oturmaları gerekiyordu. Bu durumda yakınlıktan kazandıklarını, zaman değilse de yorgunluk olarak, yükseklikten kaybediyorlardı.

Quinsonnas eski bir merdivenli evin on ikinci katında oturuyordu (merdivenin yerinde bir iniş-

çıkış odası olsaydı tabii daha iyi olurdu...); ama müzisyenin, bir kez evine varınca, bundan pek rahatsızlık gösterdiği de söylenemezdi.

Grange-aux-Belles sokağına varır varmaz hemen döner merdivene atıldı.

-Sonsuza dek tırmanman gerekecek diye korkma, diyordu ardından gelen Michel'e; bu dünyada hiçbir şey sonsuz değildir, merdivenler bile! İşte geldik! Ve soluk kesici bir tırmanıştan sonra evinin kapısını eliyle açtı. Genç adamı iterek "dairesine" soktu; on altı metre karelik bir odaydı burası.

-Giriş holü yok! dedi; böyle yerler konuklarını bekletenler içindir; bizim on ikinci katımıza sürü sürü ziyaretçi düşmeyeceğine göre -nedeni basit ve fiziksel: aşağıdan yukarıya doğru düşülmez!- bu lüzumsuz parçayı kaldırdım. Ayrıca salonu da kaldırdım, çünkü yemek odasının yokluğunu çok fazla göze batırıyordu.

-Ama burada pekâlâ rahat görünüyorsun, dedi Michel.

-Paris çamurundaki amonyağın izin verdiği kadar temiz havası var en azından.

-İlk bakışta küçük görünüyor, dedi Michel.

-İkincisinde de ve sonrakilerde de; ama bana yetiyor.

-Ayrıca her şey yerli yerinde, dedi Michel gülerek.

-Hey, anacık, dedi Quinsonnas o sırada içeri girmekte olan yaşlı bir kadına. Akşam yemeği ne

âlemde? Oluyor mu? Kurtlar gibi aç üç kişi olacak sofrada.

-Oluyor Mösyö Quinsonnas, dedi kadın, ama masa olmadığından sofrayı kuramadım.

-Masasız da olur! diye haykırdı Michel. Yere çöküp dizlerinin üzerinde yemek yemek fikrini pek çekici bulmuştu.

-Ne demek masasız da olur? diye parladı Quinsonnas; dostlarımı yemeğe davet edip de önlerine bir masa koyamayacağımı mı düşünüyorsun yoksa?

-Şey, etrafta masa filan göremiyorum da... diye yanıtladı Michel, bakışlarını odada gezdirerek.

Gerçekten de odada ne masa, ne yatak, ne dolap, ne komodin, ne de sandalye vardı; oldukça büyük bir piyanodan başka hiçbir mobilya görünmüyordu.

-Görmüyorsun, öyle mi? dedi Quinsonnas; peki ya endüstri, o iyi kalpli anamız, sonra mekanik, onun iyiliksever kızı, ne oluyor? Bunları unutuyor musun? Masa mı istiyorsun, al sana masa!

Bunu söylerken piyanoya yaklaşıp bir düğmeye bastı; anında bir masa, üç kişiyi rahatça alabilecek sediriyle birlikte, sözcüğün tam anlamıyla piyanodan fışkırıverdi.

-Zekice bir buluş, dedi Michel.

-İster istemez bu çareye başvurduk, dedi piyanist; daireler böyle bakla oda nohut sofa olunca her işe göre ayrı mobilya koymak mümkün olmuyor ki! Şu karmaşık aygıt-mobilyayı görüyor musun?

Birleşik Erard ve Jeanselme Firması yapımıdır; hem her işe yarıyor hem de hiç yer tutmuyor. Bu nedenle piyanonun kalitesinde hiçbir bozulma olmadığına da inanmanı rica ederim.

Bu sırada kapının zili çaldı; Quinsonnas açtı ve *Genel Deniz Madenleri Şirket*inde memur olan dostu Jacques Aubanet'nin geldiğini haber verdi. Michel'le Jacques hiç resmiyete kaçmadan biribirine tanıştırıldılar.

Yirmi beş yaşlarında yakışıklı bir genç olan Jacques Aubanet Quinsonnas'ın çok samimi dostuydu ve onun gibi dışlanıktı. Michel *Genel Deniz Madenleri Şirket*inin, memurlarını ne gibi işlerde çalıştırdığını bilmiyordu; ama bu işler her ne idiyse, Jacques'ın oradan, kıtlıktan çıkmış birinin iştahıyla geldiğini görüyordu.

Bereket yemek hazırdı; üç genç adam her şeyi hapır hupur gövdeye indirdiler. Yiyecek içecekle yapılan kavganın ilk anlarından sonra, artık pek acele tıkıştırılmayan lokmaların arasından, ağızlardan birkaç sözcük de çıkabildi.

-Azizim Jacques, dedi Quinsonnas, sana Michel Dufrénoy'yı tanıştırmakla, Toplumun, yeteneklerine uygun bir uğraş sağlamayı reddettiği bahtsız ve yoksul bir insanı, beslememek için kilit altında tutulan gereksiz boğazlardan birini, her yönüyle bizden olan genç bir dostu tanımanı istedim.

-Ya, demek Mösyö Dufrénoy da bir hayalperest, öyle mi?

-Bir şair, dostum! Sorarım sana, her insanın ilk ödevinin para kazanmak olduğu şu dünyaya ne yapmağa gelmiş olabilir?

-Besbelli bir şey, dedi Jacques, yanlış gezegene düşmüş.

-Dostlarım, dedi Michel, hiç de cesaret verici değilsiniz. Ama ben sözlerinizdeki abartma payını hesaba katıyorum.

-Bu sevgili çocuk, dedi Quinsonnas, umuyor, çalışıyor, iyi kitaplar için deli oluyor ve Hugo, Lamartine, Musset okunmaz olmuşken hâlâ kendi yazdıklarını okutmaktan ümidini kesmiyor! Be allahın bahtsız kulu, faydacı bir şiir, su buharının ya da ani frenin yerini alacak bir edebiyat türü mü icat ettin ki inat ediyorsun? Hayır, değil mi? Öyleyse bir kenarda için içini yiyerek dudaklarını kemireceksin oğlum! Şaşırtıcı bir şeyler anlatmazsan kim dinler seni? Sanat ancak hüner gösterme noktasına gelince varlık gösterebiliyor! Hugo çağımızda yaşasaydı *Orientales*lerini sirk atlarının üzerinde perende atarak okur, Lamartine de *Harmonies*lerini bir trapezden baş aşağı sarkarak pazarlardı!

-Yoo, o kadar da değil! diye haykırdı Michel yerinden fırlayarak.

-Sakin ol çocuk, dedi piyanist; Jacques'a sor bakalım, haklı mıyım değil miyim...

-Yüz defa, dedi Jacques; bu dünya sadece bir pazar, koskoca bir panayır olmuş artık; cambaz, soytarı şaklabanlıklarıyla eğlendirilmesi gerek.

-Vah zavallı Michel, dedi Quinsonnas içini çekerek; aldığı Latince şiir ödülü başını döndürmüş olsa gerek!

-Neyi kanıtlamak istiyorsun? diye sordu delikanlı.

-Hiçbir şeyi oğlum! Altı üstü, kendi yazgını izliyorsun! Büyük bir şairsin! Yapıtlarını gördüm; izninle söyleyeyim, bu yüzyılın beğenisine uygun değiller.

-Nasıl yani?

-Değiller ya! Sen şiirsel konuları işliyorsun, oysa şimdi şiirde bu tutum yanlış sayılıyor! Çayırların, vadilerin, bulutların, yıldızların, sevginin, bütün bu eskiyip yıpranmış ve artık istenmeyen şeylerin şarkısını söylüyorsun!

-Peki, ne söyleyeceğiz öyleyse? dedi Michel.

-Dizelerinde endüstrinin harikalarını kutlayıp yüceltmen gerek.

-Asla! diye haykırdı Michel.

-Bunu iyi söyledi, diye söze karıştı Jacques.

-Dur bakalım, diye devam etti Quinsonnas; Akademiyi dolduran kırk De Broglie'nin* bir ay önce ödüllendirdikleri güzellemeyi biliyor musun?

-Hayır.

* Académie Française'in kırk üyesi büyük çoğunlukla edebiyat alanından kişilerdir. De Broglie adında iki ünlü Fransız fizikçi kardeş (Maurice ve Louis) vardır, ama ikisi de buluşlarını Jules Verne'in ölümünden sonra yapmış olup bu kitap yazılırken (1860'larda) daha doğmamışlardı bile. İkisi de gerçekten XX. yüzyılda (1934 ve 1944) Akademiye seçilmişlerdir. İlginç bir durum... (ç.n.)

-Öyleyse dinle ve yararlan! İşte son iki kıtası:

O zaman fırlatır yakıcı alevini kömür
Kızgın borularına o devasa kazanın!
Rakip tanımaz gittikçe kızışan canavar!
Titreyen kabuğunun altında kükrer makine,
Ve yayarak buharını yaratır büyük bir güç,
Tam seksen beygire denk.
Ama ateşçi gelip ağır kaldıracıyla
Açılmaya zorlar kapakları ve kalın silindirde
Gidip gelir çifte itenek, hızla ve inleyerek!
Tekerlek rayda kaydı! Sürat yükseliyor!
Düdük de öttü işte! Selamlar olsun
Crampton sistemi lokomotife!

-İğrenç! diye haykırdı Michel.

-Ölçüsü uyağı yerinde, dedi Jacques.

-İşte böyle oğlum, dedi acımasız Quinsonnas. Dilerim tanrıdan, yeteneğinle kendine yetmek zorunda kalmayasın ve bizi örnek alasın! Biz apaçık görüneni kabul ederek gelecek güzel günleri bekliyoruz.

-Mösyö Jacques da o itici mesleklerden birini icra etmek zorunda mı bulunuyor? diye sordu Michel.

-Jacques bir endüstri şirketinde "seferi" bir görevde çalışıyor, dedi Quinsonnas; ama kendisi çok üzülse de, bu onun bir sefere katılması anlamına gelmiyor.

-Ne demek istiyor? diye sordu Michel.

-Demek istiyor ki, dedi Jacques, ben asker olmak isterdim.

-Asker mi? dedi genç adam, şaşırarak.

-Evet, asker! Gayet güzel bir meslektir askerlik! Daha elli yıl önce insan bu yolla onurlu bir biçimde hayatını kazanabilirdi.

-Tabii onu daha da onurlu bir biçimde kaybetmediği takdirde! dedi Quinsonnas. Her neyse, bu artık bitmiş bir kariyer, çünkü ortada ordu kalmadı, meğer ki gidip jandarma yazılasın! Başka bir devirde yaşasaydı Jacques ya bir askeri okula girer ya da orduya gönüllü yazılırdı. Sonra orada, yene yenile ya Turenne gibi general ya da Bonaparte gibi imparator olurdu. Ama ne yazık ki, benim yiğit subay dostum, şimdi bunlardan vazgeçmek gerek.

-Hah, belli mi olur? diye karşıladı Jacques bu değerlendirmeyi. Fransa, İngiltere, Rusya, İtalya askerlerini evlerine gönderdiler, bu doğru; geçen yüzyılda savaş araç-gereçlerindeki gelişme ve yetkinleşme öyle bir noktaya ulaşmış, savaş o kadar gülünç hale gelmişti ki Fransa da kendini tutamayıp güldü...

-Ve gülmesiyle birlikte bir de baktı ki silahsız kalıvermiş! dedi Quinsonnas.

-Evet, dalgacı dostum! İhtiyar Avusturya dışında Avrupalı ulusların askerlik mesleğini kaldırdıklarını kabul ediyorum. Ama insanın doğasında var olan

döğüşme içgüdüsünü ve hükümetlerin doğasındaki fetih dürtüsünü de kaldırabildiler mi acaba?

-Elbette, dedi müzisyen.

-Nedenmiş o?

-Neden olacak, bu içgüdülerin en sağlam varlık nedeni, doyurulma imkânlarının bulunmasıydı da ondan! İnsanları hiçbir şey -eski devirlerin deyişiyle- silahlı barış kadar döğüşmeye kışkırtmaz da ondan! Ressamları kaldırırsan resim sanatı, yontucuları kaldırırsan yontu sanatı, müzisyenleri kaldırırsan müzik sanatı da olmaz, değil mi? Askerler de böyle sanatçılardır işte!

-Evet! Tabii! diye haykırdı Michel; ben de şimdiki iğrenç mesleğimi yapmaktansa gidip orduya yazılırdım.

-Bak hele, acemi çaylak, sen de varsın demek bu işlerde! Döğüşmekten hoşlanıyor musun yoksa?

-Döğüşmek ruhu yüceltir, dedi Michel, geçen yüzyılın büyük düşünürlerinden Stendhal'den alıntı yaparak.

-Evet, tabii, dedi piyanist ve ekledi: Ama kılıç çalmak için ne kadar zekâ gerek, hiç düşündün mü?

-İyi çalmak için bayağı çok zekâ gerektiği kesin, dedi Jacques.

-Kılıcı doğru yemek içinse daha da çoğu gerek! dedi Quinsonnas. Vallaa dostlarım, belli bir açıdan haklı olabilirsiniz; belki de sizi asker olmağa teşvik ederdim, eğer ortada bir ordu olsaydı; biraz filo-

zofluk katılırsa hiç de kötü bir meslek değildir askerlik! Ama n'aapalım, Champ de Mars okula dönüştürüldüğüne göre, döğüşmekten vazgeçmek zorundayız.

-Ama eminim, oraya dönülecek, dedi Jacques; günün birinde mutlaka beklenmedik bir anlaşmazlık çıkacak ve...

-Hiç sanmam yiğit dostum, çünkü savaşkanlık fikirlerinin modası geçiyor, hatta onurlu fikirlerin bile. Eskiden Fransa'da gülünç olmaktan korkulurdu; şimdi ise onuruna düşkünlük ne düzeyde, biliyorsun. Artık insanlar düello yapmıyor, modası geçmiş; onun yerine pazarlık edip uzlaşıyor ya da mahkemeye gidiyorlar. İmdi, onur uğruna döğüşülmeyen yerde politika gereği döğüşülür mü? Bireyler ellerini kılıçlarına atmıyorlarsa neden hükümetler kılıçlarını çeksinler? Savaşlar hiçbir dönemde düello dönemlerindeki kadar çok olmamıştır; bir yerde düellocu kalmamışsa asker de kalmamış demektir vesselam!

-Yeniden doğar onlar, dedi Jacques.

-Hangi vesileyle olacak bu? Ticaret ilişkileri halkları biribirlerine sımsıkı bağlıyor. İngilizlerin, Rusların, Amerikalıların bizim şirketlerimize yatırılmış banknotları, rubleleri, dolarları yok mu? Akça kurşunun düşmanı değil mi, pamuk balyası da top mermisinin yerini almadı mı? Düşünsene Jacques! İngilizler, bize tanımadıkları bir haktan kendileri yararlanarak yavaş yavaş Fransa'nın en bü-

yük toprak sahipleri haline gelmiyorlar mı? Ülkemizde uçsuz bucaksız toprakları, adeta illeri var, fetihle değil parayla alınmış! Böylesi daha güvenli tabii. Kimse aldırış etmemiş, bırakmışlar adamları ülkeyi satın alsınlar diye! Öyle ki bu gidişle toprağımızın tümüne sahip çıkacaklar, böylelikle Fatih Guillaume'un* rövanşı da alınmış olacak!

-Azizim, dedi Jacques, şunu aklına koy; ve sen de genç dostum, iyi dinle, zira yüzyılın inancının fındık kabuğuna sığdırılmış ifadesidir bu. Montaigne zamanında, ya da Rabelais, "Ne biliyorum?" deniyordu; on dokuzuncu yüzyılda formül "Bundan bana ne?" oldu; şimdi ise şöyle deniyor: "Bunun getirisi ne?" Demek istediğim, savaşın bir getirisi olduğu gün, örneğin bir endüstri girişimi gibi, işte o gün savaş geri gelecektir.

-Tamam, pekâlâ. Ama savaş hiçbir zaman hiçbir şey getirmemiştir ki... Hele Fransa'da..

-Para için değil onur uğruna dövüşülüyordu da ondan, dedi Jacques.

-Yani sen kahraman tüccarlardan oluşan bir orduya inanıyorsun, öyle mi?

-Elbette. Bak Amerikalılara! O korkunç 1863 savaşında neler yaptılar!

-Sana bir şey diyeyim mi dostum, dediğin gibi para dürtüsüyle savaşa giren bir ordu askerlerden değil iğrenç yağmacılardan oluşabilir ancak.

* On birinci yüzyılda Britanya'yı fethedip oranın kralı olan ve İngiltere'de Anglo-Normand dönemini başlatan Normandiya dükü Guillaume (William). Normandiya Fransa tacına bağlıydı. (ç.n.)

-Öyle de olsa yiğitçe kılıç çalacaklardır mutlaka, harikalar bile yaratırlar, dedi Jacques.

-Çalarlar çalmasına da, herhalde sadece kılıç değil, diye direndi Quinsonnas.

Gülüştüler.

-Sözü bağlayalım, diye devam etti piyanist. İşte Michel, bir şair; Jacques, bir asker; ve Quinsonnas, bir müzisyen! Ama bunlar öyle bir zamanda yaşıyorlar ki ortada ne şiir var, ne müzik, ne de ordu! Yahu, düpedüz kafadan kontağız biz! Her neyse, işte yemek bitti; gayet doyurucuydu, en azından konuşma açısından... Şimdi başka hareketlere geçelim.

Sofra kaldırıldı, üzeri temizlenen masa piyanodaki yuvasına girdi ve piyano yine şeref mevkiinde yerini aldı.

VIII. Bölüm

Bu Bölümde Eski ve Çağdaş Müzikten ve Bazı Enstrümanların Pratik Kullanımından Söz Edilecektir

Nihayet, diye haykırdı Michel, biraz müzik yapabileceğiz!

-Sakın çağdaş müzik olmasın, dedi Jacques; çok zor bir şeydir bu...

-Anlaması zordur, evet, dedi Quinsonnas, ama yapması değil.

-Nasıl yani? diye sordu Michel.

-Açıklayayım, dedi Quinsonnas; söylediklerimi çarpıcı bir örnekle de destekleyeceğim. Michel, zahmet olmazsa piyanonun kapağını açar mısın?

Delikanlı söyleneni yaptı.

-Tamam. Şimdi de klavyenin üzerine otur bakalım.

-Efendim? Yani sahiden şey mi yap...

-Otur dedik ya! Basbayağı oturacaksın işte!

Michel tuşların üzerine kendini bırakınca piyano iç parçalayıcı bir armoni çıkardı.

-Şimdi sen ne yaptığını biliyor musun? diye sordu piyanist.

-Mmm, hayır; aklıma hiçbir şey gelmiyor.

-Çok cahil kalmışsın! Modern armoni yapıyorsun, masum çocuk!

-Doğru söylüyor, dedi Jacques.

-İşte günümüzde akor tam böyle bir şey oluyor! İşin korkuncu, bilim adamlarımız bunu bilimsel olarak açıklamayı da üstleniyorlar! Eskiden yalnız bazı notalar aralarında anlaşıp birleşebilirmiş; ama o zamandan bu yana hepsini barıştırmışlar, artık yan yana veya üst üste dururken hiçbiri öbürüne ters bakmıyormuş! Çok görgülü ve terbiyeli olmuşlar!

-Öyle de olsa, çıkan şey berbat, dedi Jacques.

-N'aapalım dostum, bu noktaya gidişatın zorlamasıyla geldik. Geçen yüzyılda Richard Wagner diye biri, çarmıha gerile gerile bitirilemeyen bir tür Mesih, geleceğin müziğini kurdu; şimdi biz işte onun çilesini çekiyoruz. Daha onun zamanında melodi kaldırılmıştı zaten; Wagner armoniyi de kapı dışarı etmeyi uygun gördü ve böylece ev boş kaldı.

-Ama, dedi Michel, desensiz ve renksiz resim yapmak gibi bir şey bu...

-Tastamam öyle, dedi Quinsonnas. Resimden söz ediyorsun, ama resim bir Fransız sanatı değildir; bize İtalya'dan ve Almanya'dan gelmiştir. Onun alçaltıldığını görmek bana daha az acı verirdi. Oysa müzik, kendi bağrımızdan doğmuş bu sanat...

-Ben müziğin İtalya'dan geldiğini sanıyordum, dedi Jacques.

-Yanılıyorsun oğlum; on altıncı yüzyıl ortasına kadar Fransız müziği bütün Avrupa'ya hakim olmuştur. Bizim Protestanlardan Goudimel, Palestrina'nın hocası oldu; en eski ve en saf melodiler de hep Galya kaynaklıdır.

-Ve oralardan bu noktaya gelmişiz ha! dedi Michel.

-Evet oğlum, yeni formüller uygulamak bahanesiyle müziği o hale getirdiler ki, bugün bir partisyon çektikçe uzayan, sonu gelmez tek bir cümleden oluşuyor. Operada seanslar akşamın sekizinde başlayıp geceyarısına on kala sona eriyor; beş dakika fazla sürdü mü, müdürlüğe hem para cezasına hem de nöbet masraflarının iki misline çıkmasına maloluyor!

-Peki kimse itiraz etmiyor mu bunlara?

-Oğlum, artık müzik tadını çıkara çıkara tüketilmiyor, çiğnenmeden yutuluyor! Bununla mücadele eden bazı sanatçılar oldu, baban da aralarınday-

dı. Ama onun ölümünden sonra nota denmeye layık tek bir nota bile yazılmadı. Ya o mide bulandırıcı, belirsiz ve kılçıklı *balta girmemiş orman melodisine* maruz ve mahkûm kalıyoruz, ya da demin piyanonun üzerine oturarak güzel bir örneğini verdiğin o ahenkli gümbürtüleri dinliyoruz.

-Üzüntü verici! dedi Michel.

-Ne üzüntüsü, dehşet verici! diye karşılık verdi Jacques.

-Ayrıca, dostlarım, diye devam etti Quinsonnas, bu yüzden kulaklarımızın ne kadar büyük olduğunu da fark etmişsinizdir.

-Yoo, dedi Jacques.

-Öyleyse onları antik çağın, orta çağın kulaklarıyla karşılaştır; tabloları ve heykelleri incele, gördüklerinden dehşete düşeceksin! İnsanın boyu kısaldıkça kulakları büyüyor! Günün birinde tam kuşa benzeyeceğiz! Doğa bilimcileri bu yozlaşmanın nedenini aramak için pek uzaklara gidiyorlar, oysa bu iri eklentilerimiz bize müziğin armağanıdır! Buruşmuş kulak zarları ve çarpılmış işitme duyuları yüzyılında yaşıyoruz. Siz de anlıyorsunuzdur ki, insan yüz yıl boyunca kulaklarına sürekli olarak Verdi ya da Wagner doldurursa işitme organı bundan etkilenmemezlik edemez.

-Bu Quinsonnas denilen herif insanı ürkütüyor, dedi Jacques.

-Ama yine de Opera'da eski başyapıtlar oynanıyor, dedi Michel.

-Biliyorum. Hatta Offenbach'ın *Orphée aux Enfers*'inin, Gounod tarafından eklenen resitatiflerle birlikte, yeniden sahneye konulacağını da duydum; bunun biraz para getirmesi bile mümkün, tabii içerdiği bale nedeniyle! Bizim bu aydın seyirci kitlesine ne lazım, biliyor musunuz dostlarım? Dans! Özellikle zıplayan kızlar içinde rahatça manevra yapabilsinler diye yirmi milyonluk bir anıt inşa edildiğini düşününce, insan o garip yaratıklardan biri olarak doğmadığına yanıyor! *Les Huguenots* bir perdeye indirilmiş; bu kısacık perde açılışı da zaten günün modasına uygun bir baleye eşlik etmek için! Mayolar doğallıktan ayırt edilemeyen bir yetkinlikle saydamlaştırılmış, bu da bizim para babalarının keyfine keyif katıyor! Zaten Opera da Borsanın şubesi olmuş; orada da Borsadaki kadar bağırıp çağırılıyor, işler yüksek sesle görülüyor, müziğe ise kimsenin aldırdığı yok! Laf aramızda, belirtmek gerek ki icra da öyle ahım şahım değil...

-Hiç mi hiç değil, dedi Jacques. Şarkıcılar kişniyor, uluyor, hırlıyor, ciyaklıyor, anırıyor, kısaca şarkı söylemek hariç ne varsa yapıyorlar. Hayvanat bahçesi mübarek yer!

-Orkestraya gelince, diye devam etti Quinsonnas, çalgı çalgıcısını beslemeye yetmez olduğundan beri o da çok çöktü! İşte sana pratik olmayan bir meslek daha! Keşke piyano pedalında üretilen gücün boşa giden kısmı kömür ocaklarında biriken suyun çekilmesi için kullanılabilseydi! Keşke o ko-

caman üflemeli çalgıların kalaklarından çıkan hava Katakomblar Şirketinin yeldeğirmenlerini döndürebilseydi! Ya da trombonun borusunun ileri geri hareketi bir mekanik testereye uygulanabilseydi! Ah, işte o zaman görürdünüz, çalgıcılar nasıl zengin olurdu!

-Dalga geçiyorsun, diye haykırdı Michel.

-Ya ne yapacaktım? dedi Quinsonnas ciddiyetle. Ama günün birinde sıkı bir mucidin bunu başardığını görürsem şaşmayacağım. Buluşçu zekâ Fransa'da o denli gelişmiştir ki! Zaten bu da bize kalan son zekâ türü! Ve inanın bana, sohbetleri hiç de zevkli ve eğlenceli kılmıyor! Ama eğlenmeyi düşünen kim? Biribirimizin canını sıkalım! İşte kural bu!

-Buna hiçbir çare yok mu demek istiyorsun? diye sordu Michel.

-Para ve makine hüküm sürdükçe, hiçbir çare yok! Ama ben kendi hesabıma daha çok makineye kıl oluyorum!

-Neden?

-Çünkü paranın hiç değilse bir iyi yanı var: Başyapıtların karşılığını ödeyebilir. İnsan dâhi bile olsa karnını doyurmak zorunda, değil mi? Cenevizliler, Venedikliler, Muhteşem Lorenzo'nun zamanında Floransalılar, banker ve tüccar oldukları halde, sanatları koruyup teşvik ediyorlardı. Ama makinist, mekanisyen filan olsalardı, sorarım size, Rafaeller, Tizianolar, Véroneseler, Leonardolar var

olabilirler miydi! Rakipleri mekanik yöntemlerle, makinelerle karşılarına çıkar, onlar da açlıktan olürlerdi! Ah o alçak makine! İnsanın mucitlerden ve icatlarından iğrenesi geliyor!

-Ama ne olursa olsun, dedi Michel, sen bir müzisyensin Quinsonnas ve çalışıyorsun. Gecelerini piyanonun başında geçiriyorsun. Modern müzik çalınayı reddeder misin?

-Ben mi? Olur mu öyle şey! Ben de herkes gibi çalarım, ne gerekirse! Örneğin tam günün beğenisine uygun bir parça besteledim; sükse yapacağına da inanıyorum, tabii bir yayıncı bulabilirse...

-Ne ad verdin eserine?

-La Thilorienne, Karbonik Asidin Sıvılaşması Üstüne Büyük Fantezi.

-Olacak şey mi bu? diye haykırdı Michel.

-Dinle ve hükmünü ver, dedi Quinsonnas.

Piyanoya geçti, daha doğrusu atıldı. Parmaklarının, ellerinin, dirseklerinin vuruşları altında zavallı enstrüman duyulmadık, akıl almaz sesler çıkardı; notalar dolu taneleri gibi çarpışıyor, çatırdıyor, çıtırdıyorlardı. Ne melodi ne de ritim vardı. Sanatçı, bu müzikle Thilorier'nin canına mal olan son deneyini betimlemek iddiasındaydı.

-Ha, nasıl? diye haykırıyordu. Duyuyor musunuz? Anlıyor musunuz? Büyük kimyacının deneyini yaşayabiliyor musunuz? Laboratuvarına yeterince girebildiniz mi? Karbon dioksidin nasıl çıktığını hissedebiliyor musunuz? İşte dört yüz doksan

beş atmosferlik basınca ulaştık! Silindir sallanmağa başladı! Dikkat edin! Kendinize mukayyet olun! Alet patlayacak! Herkes canını kurtarsın!

Ve Quinsonnas fildişi tuşları un ufak edecek bir vuruşla patlamayı meydana getirdi ve:

-Uf! dedi. Ne dersiniz, iyi öykünülmüş mü! Yeterince güzel olmuş mu?

Michel şapşallaşmış, aval aval bakıyor, Jacques gülmekten kırılıyordu.

-Ve sen bu parçaya güveniyorsun, öyle mi? dedi Michel.

-Güveniyor muymuşum! dedi Quinsonnas. Tabii güveniyorum! Tam zamanımıza göre bir parça! Şimdi herkes kimyacı. Beni anlayacaklardır. Ancak, fikir yeterli değil, uygulamayı da görmek gerek.

-Ne demek istiyorsun? diye sordu Jacques.

-Elbette icra önemli; ben yüzyılımı asıl icradaki ustalığımla şaşırtmak iddiasındayım.

-Ama bana kalırsa sen bu parçayı harika çalıyorsun, dedi Michel.

-Yok canım! dedi sanatçı omuzlarını silkerek. Üç yıldan beri üstünde çalıştığım halde henüz ilk notasını bile bildiğim yok!

-Daha fazla ne yapmak istiyorsun?

-Bu benim sırrım çocuklar, hiç boşuna sormayın. Söylersem bana deli dersiniz, bu da cesaretimi kırar. Ama size garanti ederim ki, bu olaydan sonra Lisztlerin ve Thalberglerin, Prudentların ve

Schulhoffların yetenekleri çok, çok eskimiş, aşılmış olacak.

-Saniyede onlardan üç nota daha fazla çalmak mı istiyorsun yoksa? diye sordu Jacques.

-Hayır, ama piyanoyu, dinleyenlerin gözlerini -daha doğrusu kulaklarını- kamaştıracak yeni bir tarzda çalmak iddiasındayım. Nasıl mı? Söyleyemem. Ufacık bir ima, küçücük bir boşboğazlık fikrimin çalınmasına yeter. Alçak taklitçi sürüsü hemen peşime düşer; oysa ben yalnız kalmak istiyorum. Fakat bu da insan üstü bir çaba gerektiriyor. Kendimden emin olduğum zaman geleceğim de sağlanmış olacak ve Defter Tutma işine elveda diyeceğim.

-Sen sahiden delisin yahu! dedi Jacques.

-Yo, hayır! Sadece biraz kaçık! Başarmak için gerektiği kadar! Neyse, şimdi bunları bırakıp daha tatlı heyecanlara dönelim ve içinde doğmadığımıza üzüldüğümüz o büyüleyici geçmişten bir şeyleri yeniden yaşayalım. Dostlarım, işte müzikte gerçek!

Quinsonnas büyük bir sanatçıydı; içten duyarak çalıyor, önceki yüzyıllardan bu yüzyıla miras kalan -ve bu yüzyılın reddettiği- her şeyi biliyordu. Müzik sanatını ta baştan aldı; ustadan ustaya geçiyor, icrada eksik kalan noktaları oldukça eğitimsiz ama sempatik bir sesle tamamlıyordu. Rameau'dan Lulli'ye, ondan bu sanatın asıl kurucuları Mozart, Bethoven ve Weber'e geçerek, Grétry'nin yumuşak

nağmeleriyle ağlayarak ve Rossini'yle Meyerbeer'in görkemli sayfalarıyla coşarak, büyülenmiş gibi dinleyen dostlarının önüne bütün müzik tarihine resmigeçit yaptırdı.

-Dinleyin, diyordu, bunlar Guillaume Tell'in, Şeytan Robert'in, Huguenot'lar'ın unutulmuş havaları; şunlar da Hérold ve Auber'in, hiçbir şey bilmemekle öğünen bu iki bilginin, nazik dönemleri... Allahaşkına, ne işi var bilimin müzikte? Resme girebiliyor mu? Hayır! Oysa resimle müzik aynı şey! Bu büyük sanat on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında işte böyle anlaşılıyordu! Yeni formül aramaya kalkışılmıyordu. Müzikte de aşkta olduğu gibi bulunacak yeni bir şey yoktur! Duyulara seslenen sanatların ayrıcalığıdır, ebediyen genç olmak!

-Güzel söyledin! diye haykırdı Jacques.

-Ama ne oldu, diye devam etti piyanist, birkaç hırslı adam bilinmeyen yollara sapmak ihtiyacını duydular ve peşleri sıra müziği de uçuruma sürüklediler.

-Bu dediklerin, diye sordu Michel, Meyerbeer'le Rossini'den sonrakilerin bir tekini bile müzisyen saymadığın anlamına mı geliyor?

-Hiç saymaz olur muyum! dedi Quinsonnas, renatürelden mi-bemole cüretkâr bir modülasyon yaparak. Müzikal fikirleri kıskançlık dolu tefrikalar halinde akıp yayılmış olan iktidarsızlar okulunun şefi Berlioz'dan söz etmiyorum; ama işte eski bü-

yük ustaların birkaç mirasçısı. Félicien David'i dinle örneğin; günümüz bilginleri bu uzmanı İbranilerin ilk arpçısı kıral Davud'la karıştırıyorlar! Son duygu ve yürek müzisyeni Massé'nin yalın ve gerçek nağmelerini huşu içinde dinle; *Indienne* adlı operasıyla döneminin başyapıtını vermiştir. İşte Gounod, *Faust*'un görkemli bestecisi; Wagner kilisesine rahip olduktan biraz sonra ölmüştür. İşte ahenkli gürültünün adamı, müzikal tangırtının kahramanı, o sıralar başkalarının kaba edebiyat yaptığı gibi iri iri melodiler üreten Verdi; bitmez tükenmez *Il Trovatore*'nin bestecisi, ki bu eseri yüzyılın beğenisinin yoldan sapmasına hatırı sayılı ölçüde katkıda bulunmuştur.

Nihayet Wagnerbe geldi...*

Quinsonnas bu sırada ritmin artık hâkim olamadığı parmaklarını Seyredalış Müziğinin anlaşılmaz rüyalarında gezinmekte serbest bırakmıştı; sarp aralıklarla ilerliyor, bitiremediği cümlesinin içinde kayboluyordu.

Sanatçı eşsiz bir yetenekle sanatın biribirini izleyen bütün derecelerini dinleyicilerine yaşatmıştı; parmaklarının altından iki yüz yıllık müzik akmış, dostları da büyülenmiş gibi, seslerini çıkarmadan, hayranlıkla dinlemişlerdi.

* "Enfin Malherbe vint..." (Nihayet Malherbe geldi...). Jules Verne klasisizmin kuramcısı Boileau'nun bugün özdeyiş gibi kullanılan bu dizesini Wagner'e uygulayarak, François de Malherbe'in dilde yaptığı şeyi Wagner'in müzikte yaptığını söylemek istiyor. Malherbe klasik Fransızcanın kurucusu sayılır. (ç.n.)

Birdenbire, Wagner okulundan patırtılı bir cümlenin ortasında, feleğini şaşıran düşünce geri dönmemek üzere kaybolup giderken, sesler yavaş yavaş yerlerini müzikal değeri pek kavranamayan gürültülere bırakırken, yalın, melodili, arı duygular esinleyen, tatlı ve yumuşak bir şey piyanistin parmakları arasında şakımağa başladı. Fırtınadan sonra gelen dinginlik, kükreme ve höykürmeleri izleyen yürekten gelme bir nağmeydi bu.

-Ah! dedi Jacques.

-Dostlarım, diye açıkladı Quinsonnas, bir büyük sanatçı daha çıktı, müziğin tüm ruh ve dehasını kendi kişiliğine sığdıran. Bu çaldığım 1947 tarihlidir; can çekişen sanatın son nefesi gibi bir şey...

-Kimin bu? diye sordu Michel.

-Benim sevgili hocam olan o yüce sanatçının, yani senin babanın!

-Babamın ha! diye haykırdı genç adam, nerdeyse ağlayarak.

-Evet. Dinle.

Quinsonnas, Beethoven'le Meyerbeer'in de imzalayabileceği melodileri tekrar çalarak, icra yeteneğini en yüksek noktasında konuşturdu.

-Babam ha! diye tekrarlıyordu Michel.

-Evet! diye onayladı Quinsonnas, öfkeyle piyanoyu kapatarak. Ondan sonra, boşluk! Hiçbir şey yok! Onu kim anlayabilirdi bugün? Tamam çocuklarım, bugünlük bu kadar geçmişe dönüş yeter! Bi-

raz da bugünümüzü düşünelim, endüstriyalizm de egemenliğine tekrar kavuşsun!

Böyle diyerek piyanoya dokundu. Klavye hemen arkaya devrildi, çeşitli ıvır zıvırıyla kullanıma hazır bir tuvaletle birlikte, yatmağa hazır bir karyola ortaya çıktı.

-İşte tam devrimizin icat etmeye layık olduğu bir şey, dedi. Bir piyano-yatak-komodin-tuvalet!

-Başucu sehpası da var, dedi Jacques.

-Dediğin gibi azizim. Komple takım!

IX. Bölüm

Huguenin Dayıya Bir Ziyaret

Bu unutulmaz akşamdan sonra üç genç adam sıkı fıkı dost oldular. Fransa'nın geniş başkentinde kendi başlarına küçük ve ayrı bir dünya oluşturuyorlardı.

Michel gündüzlerini Büyük Defterde geçiriyor, kaderine razı olmuş görünüyordu; fakat Huguenin dayıyı görememesi mutluluğunu gölgeliyordu. Onunla birlikte gerçek bir aile yuvasında hissedecekti kendini; dayısı babası, iki dostu da ağabeyleri olacaktı. İhtiyar kütüphaneciye sık sık yazıyor, o da elinden geldiği kadar yanıtlıyordu.

Böylece dört ay geçti. Büroda da Michel'den memnun görünüyorlardı; kuzeni onu daha az küçümsüyor, Quinsonnas ise öve öve bitiremiyordu. Görünüşe göre genç adam hayatının yolunu bulmuştu; yazdırıcı olmak için doğmuştu, yazdırıcılık yapıyordu.

Kış iyi kötü geldi geçti; kaloriferler ve gazlı şömineler soğukla savaşımı başarıyla üstlendiler. İlkbahar geldi. Michel bir gün -bir pazar günü- tam gün izin aldı ve bu özgürlüğü Huguenin dayıya ayırmaya karar verdi.

Sabah sekizde neşe içinde banka binasından ayrıldı; iş merkezinden uzakta, biraz daha fazla oksijen soluyacağı için mutluydu. Güzel bir hava vardı; Nisan ayı yeniden doğuyor, çiçekçilerin uğraşlarında üstün gelmelerini sağlayacak yeni çiçeklerini hazırlıyordu. Michel yaşadığını hissediyordu.

Dayısı hayli uzakta oturuyordu; tasını tarağını barınmanın o kadar pahalı olmadığı bir yere taşımıştı.

Genç Dufrénoy Madeleine istasyonuna gitti, biletini aldı ve bir vagonun üst katına çıkıp oturdu. Kalkış sinyali verildi, tren Malesherbes bulvarı boyunca ilerledi, ağır ve hantal Saint-Augustin kilisesini sağında, görkemli yapılarla çevrili Monceau parkını da solunda bırakarak önce birinci sonra ikinci metro çemberini geçti ve eski istihkâmların yakınında, Asnières kapısı istasyonunda durdu.

Yolculuğun birinci kısmı bitmişti; Michel yere atladı, Asnières caddesini Ayaklanma sokağına ka-

dar izledi, sağa saptı, Versailles demiryolunun altından geçti ve Çakıl sokağının köşesine vardı.

Mütevazı görünüşlü, yüksek ve içindekilerin kalabalık olduğu anlaşılan bir evin karşısında bulunuyordu. Kapıcıya Mösyö Huguenin'i sordu.

-Dokuzuncu kat, sağdaki kapı, dedi bu önemli kişi; devlet memuruydu ve bu güvenlik isteyen göreve doğrudan doğruya hükümet tarafından atanmıştı. Michel adamı selamladı, iniş-çıkış odasına girdi ve birkaç saniyede dokuzuncu katın sahanlığına ulaştı.

Kapıyı çaldı. Huguenin dayı bizzat gelip açtı.

-Dayı! diye haykırdı Michel.

-Yavrum! diye yanıtladı ihtiyar, kollarını açarak. Demek nihayet gelebildin!

-Evet dayı! İlk özgür günümü size ayırdım!

-Sağol sevgili oğlum, dedi Mösyö Huguenin, delikanlıyı dairesine alarak. Ne büyük mutluluk seni burada görmek! Otursana! Şapkanı da çıkar, rahat ol. Kalacaksın değil mi?

-Bütün gün dayı, tabii sizi rahatsız etmiyorsam.

-Ne demek rahatsız etmiyorsam? Sevgili çocuğum, ben seni bekliyordum.

-Beni bekliyor muydunuz? Ama haber verecek vaktim olmamıştı ki... Zaten yazsaydım bile mektubum benden sonra gelirdi.

-Seni her pazar bekliyordum Michel, yemeğin de hep sofrada hazır duruyordu, şu anda olduğu gibi.

-Olur şey değil!

-Er ya da geç yaşlı dayını ziyarete geleceğini biliyordum. Ama kabul etmelisin ki bu ziyaret erden çok geç oldu.

-Serbest kalamıyordum, dedi Michel heyecanla.

-Biliyorum oğlum ve bu yüzden sana kırılacak değilim. Tam tersine...

-Ah, kim bilir ne kadar mutlusunuzdur burada! dedi Michel, imrenmiş bakışlarını etrafta gezdirerek.

-Benim eski dostlarımı, kitaplarımı inceliyorsun bakıyorum, dedi Huguenin dayı. Güzel! Çok güzel! Ama işe yemekle başlayalım. Bütün bunlardan daha sonra konuşuruz, her ne kadar sana edebiyattan bahsetmemeye söz vermiş idiysem de kendi kendime...

-Oh, dayı, hiç olur mu! dedi Michel yalvarır gibi bir tonla.

-Hadi hadi, bırak şimdi bunları da bana o bankada neler yaptığını, ne olduğunu anlat! Fikirlerin hâlâ...

-Hâlâ aynı, dayıcığım.

-Vay canına! Öyleyse hadi sofraya bakayım! Ama galiba beni henüz öpmedin!

-Öpmüştüm dayıcığım, hiç unutur muyum?

-Öyleyse bir daha öp yeğenim, ne olacak! Nasıl olsa bana zararı dokunmaz, yemeğimi yemedim henüz. Hatta belki iştahımı bile açabilir.

Michel dayısını sevgiyle öptü ve sofraya oturdular. Genç adam durmadan etrafına bakınıyordu;

gerçekten odada kendisi gibi bir şairin merakını uyandıracak çok şey vardı.

Yatak odasıyla birlikte dairenin tümünü oluşturan küçük salonun dört tarafı kitaplarla kaplıydı; duvarlar rafların ardında kaybolmuştu. Eski ciltler bakışlara zamanın kararttığı o güzel kahverengi sırtlarını sunuyorlardı. Salona sığamayan kitaplar oradan taşmış, bitişik yatak odasını istila etmiş, kapıların üstlerine, pencerelerin girintilerine bile sızmışlardı. Mobilyaların üzerinde, şöminede, hatta kapakları aralık dolapların diplerinde bile kitaplar göze çarpıyordu. Bu değerli ciltler, süslü ve gösterişli oldukları kadar yararsız kütüphanelere dizilmiş zengin kitaplarına benzemiyorlardı; ötede beride yığılı oldukları halde, burada kendi evlerinde, hatta evin sahibiymişler gibi rahat bir halleri vardı. Zaten üstlerinde bir toz tanesi, kapaklarında bir leke, sayfalarında bir tek kıvrılmış köşe bile yoktu; dost bir elin her sabah tuvaletlerini yaptığı belliydi.

İki eski koltuk ile yaldızlı sfenksler ve Roma fasciolarıyla süslü ampir üslubunda eski bir masa salonun mobilyalarını tamamlıyordu.

Salon güneye bakıyordu, fakat bir avlunun yüksek duvarları güneşin içeri girmesini engelliyordu. Yılda bir tek defa, 21 Haziran gündönümünde, hava açık olduğu takdirde, ışık saçan yıldızın en yüksek ışınlarından biri komşu damı sıyırtarak bir rafın köşesine ya da bir kitabın sırtına kuş gibi konu-

yor, orada bir an titreyerek eğleşiyor, yolunun üzerine rastlayan toz taneciklerini ışıldatıyor, bir dakika sonra tekrar havalanarak gelecek yıla kadar ortadan kayboluyordu.

Huguenin dayı bu ışını tanıyordu; her defasında aynı ışındı gelen. Onu bir gökbilimci dikkatiyle, yüreği çarparak gözetliyor, ferahlık verici ışığında yıkanıyor, eski saatini onun geçişine göre ayarlıyor ve kendisini unutmadığı için güneşe teşekkür ediyordu.

Bu onun kendine özgü Palais Royal topuydu*; ama ancak yılda bir kez patlıyordu, üstelik de her zaman değil... Huguenin dayı bu önemli 21 Haziran olayına Michel'i de davet etmeyi unutmadı; delikanlı da şenliği kaçırmamaya söz verdi.

Yemek mütevazıydı, ama o kadar candan yürekten sunulmuştu ki!

-Bugün benim gala günüm, dedi Huguenin dayı; bugün konuk ağırlıyorum. Sırası gelmişken, bu akşam yemeğini kiminle yiyeceğini biliyor musun?

-Hayır dayı.

-Öğretmenin Richelot ve torunu Madmazel Lucy ile.

-O iyi insanı görmekten büyük mutluluk duyacağım dayıcığım.

-Ya Madmazel Lucy?

-Onu tanımıyorum.

* Her gün Güneş Paris meridyeninden geçerken (gerçek öğle anında) bir mercek düzeneğiyle barutunu yakarak, bir topu ateşliyor, Parislilere yıldız saatine göre öğleyi haber veriyordu. (ç.n.)

-Öyleyse yeğenim, bu vesileyle tanışacaksınız. Haberin olsun, çok cici bir kızdır, ama bunun farkında değildir; bu yüzden, gidip yüzüne karşı bunu söyleyeyim deme! diye ekledi Huguenin dayı gülerek.

-Hiç öyle şey yapar mıyım! dedi Michel.

-Yemekten sonra, ikiniz için de uygunsa, dördümüz birlikte güzel bir gezinti yaparız.

-İyi fikir, dayıcığım! Böylece günümüz tamamlanmış olur.

-İyi ama Michel, bakıyorum da artık yemiyorsun, içmiyorsun!

-Aman dayı, yiyorum ya, dedi Michel boğulur gibi. Sağlığınıza!

-Ve senin dönüşüne, çocuğum! Zira benden ayrıldığın zaman sanki uzun bir yolculuğa çıkmışsın gibi geliyor bana. Neyse, boş ver! Konuş biraz benimle. Hayata nasıl bakıyorsun? Hadi hadi, sıkılma, sırları açma saatidir bu!

-Memnuniyetle dayıcığım.

Ve delikanlı, esinlenmiş bir şair gibi, iyi kurulmuş, iyi söylenmiş ve gerçek bir şiirsellik taşıyan güzel dizeler okudu.

-Bravo! diye haykırıyordu sevinçten coşan Huguenin dayı. Bravo çocuğum! Demek ki hâlâ böyle şeyler yapan varmış! Geçmiş güzel günlerin dilini konuşuyorsun. Ah oğlum! Bana hem zevk hem de acı tattırıyorsun!

İhtiyarla genç adam birkaç dakika sessiz kaldılar.

-Yeter, yeter! dedi birden Huguenin dayı. Hadi kaldıralım şu sofrayı da ayaklarımıza dolaşmasın!

Michel dayısına yardım etti ve yemek salonu çabucak kütüphaneye dönüştü.

-Evet, dayı, dedi Michel, nerede kalmıştık?

X. Bölüm

15 Nisan 1961 Pazar Günü Fransız Yazarlarının Huguenin Dayı Tarafından Törenle Teftiş Edilişi

Şimdi de tatlıya sıra geldi, işte tatlımız! dedi Huguenin dayı, kitap dolu rafları işaret ederek.

-Bu tatlı benim yeniden iştahımı açıyor, diye karşılık verdi Michel; haydi yumulalım şunlara!

İkisi de biribirinden genç dayı ile yeğen, plansız düzensiz, yirmi yerde birden kitapları karıştırmağa giriştiler. Fakat Mösyö Huguenin bu yağmaya bir düzen getirmekte gecikmedi.

-Bu tarafa gel Michel, dedi, işe başından başlayalım. Bugün yapacağımız okumak değil bakmak ve konuşmak. Savaştan çok birliklerin teftişiyle uğ-

raşacağız. Şimdi Austerlitz savaş alanındaki değil Tuileries sarayının avlusundaki Napoléon olduğunu düşün. Ellerini arkanda kavuştur. Sıraların arasından geçeceğiz.

-Sizi izliyorum dayı.

-Oğlum, hatırında olsun, dünyanın en güzel ordusu şimdi önünde resmigeçit yapacak; dünyada sana, barbarlığa karşı bu kadar büyük zaferler kazanmış böyle eşsiz bir ordu sunabilecek başka ulus yoktur.

-Edebiyatın Büyük Ordusu* desenize...

-İşte bak, şu rafta sağlam ciltlerinin zırhına bürünmüş on altıncı yüzyıla ait ihtiyar homurtkanlarımız** var: Amyot, Ronsard, Rabelais, Montaigne, Mathurin Régnier. Bunlar mevzilerinde sımsıkı durmaktadırlar ve yarattıkları şu güzelim Fransız dilindeki özgün etkileri hâlâ kendini göstermektedir. Ama belirtmek gerek ki fikirden çok biçim uğruna savaştılar. İşte onların yanında bayağı güzel yiğitlik örnekleri de veren bir general; ama asıl başarısı çağının silahlarını yetkinleştirmek olmuştur.

-Malherbe, dedi Michel.

-Ta kendisi. Bir yerlerde bizzat söylediği gibi, mesleğindeki ustaları Samanpazarı'ndaki sırt ha-

* Büyük Ordu (*La Grande Armée*) terimi sadece Napoléon'un ordusu için kullanılır. (ç.n.)

** "Les Grognards" Napoléon'un Büyük Ordusunun -özellikle savaş alanlarında ihtiyarlamış kıdemli-askerleridir; bunlar boyuna yakınan, homurdanan, ama önderlerine taparcasına bağlı savaşçılar olarak bilinir. (ç.n.)

malları olmuştur. Gidip onların kullandığı renkli deyişleri, benzetmeleri, su katılmadık Galyalı ruhunu yansıtan özdeyiş ve deyimleri toplamış; bunları kazıyıp temizlemiş, parlatmış ve on yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda o denli zarafetle konuşulan o güzel dili yaratmıştır.

-Hah! dedi Michel, sert ve gururlu görünümlü tek bir cildi işaret ederek; işte büyük bir kumandan!

-Evet çocuğum, İskender, Sezar ve Napoléon gibi biri. Bu sonuncusu onu prens yapardı eğer kendi zamanında yaşasaydı. Hey gidi ihtiyar Corneille! Bu savaş adamı geçmişte eseriyle pek çoğalmış ve yayılmıştır; buradaki kitap onun bütün eserlerinin elli birinci ve son basımı olup 1873 tarihlidir; ondan sonra Corneille bir daha yeniden basılınamıştır.

-Bütün bu eserleri elde etmek için herhalde oldukça zahmet çekmişsinizdir dayıcığım.

-Tam tersine! Herkes bunları başından atıyor şimdi! İşte bak, şunlar Racine'in bütün eserlerinin kırk dokuzuncu, Molière'in yüz ellinci, Pascal'in kırkıncı, La Fontaine'in iki yüz üçüncü basımları, yani son basımları; çıkalı yüz yıldan fazla olmuş ve şimdiden kitapseverleri sevinçten hoplatıyorlar. Bu büyük dehaların çağı kapandı, kendileri de arkeolojik eski eserler arasına atıldılar.

-Aslına bakılırsa, dedi delikanlı, öyle bir dil konuşuyor ki bunlar, kesinlikle günümüzde anlaşılamazdı!

-Doğru söylüyorsun çocuğum! O güzelim Fransız dili yitip gitti. Leibniz, Büyük Frederik, Ancillon, Humboldt, Heine gibi ünlü yabancıların, düşüncelerini ifade etmek için seçtikleri; Goethe'nin yazılarında kullanamadığı için üzüldüğü o harika ifade aracı; on beşinci yüzyılda Yunanca veya Latince, Catherine de Medici ile İtalyanca, IV. Henri saltanatında ise Gaskonca olmasına ramak kalan o zarif ve ince dil, şimdi iğrenç bir argo olup çıktı. Önüne gelen, dilde rahatlık ve akıcılığın zenginlikten önce geldiğini unutarak, her yeni çıkan şey için kendine göre bir terim uydurdu. Doğa tarihi, bitkibilim, fizik, kimya, matematik alanlarında çalışan bilim adamları korkunç sözcük bulamaçları yaptılar; mucitler icatlarına verdikleri en kaknem adları gidip İngilizcenin dağarcığından aldılar. At cambazları atları için, cokeyler yarışları için, arabacılar arabaları için, filozoflar felsefeleri için Fransız dilini fazla yoksul bulup yabancı dillere üşüştüler! Pekâlâ! Böylesi daha iyi! Büsbütün unutsunlar Fransızcayı! Yoksulluğu içinde daha da güzeldir benim dilim, zengin olacağım diye sokağa düşmemiştir hiç değilse! Bizim dilimiz, çocuğum, yani Malherbe'in, Molière'in, Bossuet'nin, Voltaire'in, Nodier'nin, Victor Hugo'nun dili, iyi yetişmiş gayet görgülü ve terbiyeli bir kızdır; onu hiç çekinmeden sevebilirsin, çünkü yirminci yüzyılın barbarları onu bir saray yosması haline getirmeyi başaramamışlardır!

-Çok güzel söylediniz dayıcığım. Şimdi anlıyorum, şimdinin garip taşra ağzına tenezzül etmeyerek artık sadece Fransızcalaşmış bir Latinceyle konuşan öğretmenim Richelot'nun bu sevimli manyaklığını! Alay konusu oluyor, oysa haklı olan o! Ama söyler misiniz, Fransızca diplomasi dili olmamış mıydı?

-Evet, ceza olarak! 1678'deki Nimègue kongresinde! Açık-seçiklik ve saydamlık gibi nitelikleri yüzünden, iki yüzlülüğün, kapalı anlamlılığın ve yalancılığın bilimi olan diplomasi tarafından ifade aracı olarak seçildi ve bu yüzden yavaş yavaş bozuldu, mahvoldu gitti. Göreceksin, günün birinde değiştirilmesi gerekecek.

-Zavallı Fransızca! dedi Michel. Şurada Bossuet, Fénelon ve Saint-Simon'u görüyorum, burada olsalar onu tanımazlardı bile!

-Evet, çocukları kötü yola saptı! Bilim adamları, sanayiciler, diplomatlar ve buna benzer kötü arkadaşlarla düşüp kalkmanın sonu budur işte! Kendini dağıtırsın, yoldan çıkarsın! 1960'ın sözlüğü, kullanılan bütün terimleri kapsamak isterse, 1800'ün sözlüğünün iki misli olacaktır. İçinde neler bulacağını sana bırakıyorum! Ama neyse, biz teftişimize devam edelim; askerleri uzun süre böyle silah altında tutmak iyi değildir.

-Şurada bir sıra güzel ciltler görüyorum.

-Güzel, hatta bazan da iyidirler, diye yanıt verdi Huguenin dayı. Voltaire'in ayrı ayrı yayımlanmış

eserlerinin yüz yirmi sekizinci basımı bu. Evrensel bir zekâ; mösyö Joseph Prudhomme'a göre ise her şeyde ikinci. 1978'de, demişti Stendhal, Voltaire Voiture olacak ve yarı-salaklar onu kendilerine tanrı yapacaklar. Stendhal gelecek nesillere biraz fazla güvenmiş; yarı-salaklar diyor! Gerçekte bugün sadece tam salaklar dolanıyor ortalıkta ve Voltaire'e de herhangi birinden daha fazla tapılmıyor. Benzetmemize devam edersek, bana göre Voltaire bir büro generaliydi; sadece odasından döğüşüyor, nazik bedenini fazla riske atmıyordu. Aslında pek de öldürücü bir silah olmayan yıkıcı alayları ise bazan hedeflerini şaşırıyordu; nitekim bununla öldürdüğü kimseler bazan kendisinden daha uzun yaşadılar.

-İyi ama dayıcığım, büyük bir yazar değil miydi Voltaire?

-Hiç kuşkusuz, yeğenim; Fransız dilinin ete kemiğe bürünmüş şekliydi. Onu zarafetle, nükteyle, bir hokkabaz kıvraklığıyla kullanırdı; silah eğitim salonunda alayın kılıç ustasının duvara karşı eskrim yapması gibi... Savaş alanında ise acemi bir kura eri gelir ve daha ilk karşılaşmada bir hamlede ustayı öldürüverirdi! Özetle, ki bu Fransızcayı böylesine güzel yazan biri için şaşılacak bir noktadır, Voltaire gerçek anlamda cesur veya yiğit değildi.

-Sanırım, dedi Michel.

-Başkalarına geçelim, dedi Huguenin dayı, ciddi ve asık suratlı bir sıra askere doğru yönelerek.

-Bunlar on sekizinci yüzyıl sonu yazarları galiba, dedi genç adam.

-Evet. İşte İncil üzerine en güzel şeyleri söyleyen Jean-Jacques Rousseau, tıpkı ruhun ölümsüzlüğü hakkında en dikkate değer düşünceleri kaleme almış olan Robespierre gibi! Cumhuriyetin gerçek bir generali, ayağında tahta papuçlar, ne apoleti var ne de nakışlı giysisi! Ama bu gurur verici zaferler kazanmasına engel olmadı! Bak, yanında Beaumarchais var, tam bir öncü kuvvet! Uygarlığın barbarlığa karşı kazandığı şu büyük 89 savaşını tam zamanında ve yerinde başlatan odur. Ne yazık ki o zamandan beri bu yolda biraz aşırıya kaçıldı ve adına ilerleme denilen o belalı şey bak bizi nelere getirdi...

-Belki de sonunda ona karşı da bir devrim yapmak gerekecek, dedi Michel.

-Olabilir, dedi Huguenin dayı, hem de bayağı matrak olur doğrusu! Fakat felsefiyata dalıp gitmeyi bırakalım da sıraların arasında dolaşmağa devam edelim istersen. İşte tantanalı bir ordu kumandanı ki, ömrünün kırk yılını kendi alçakgönüllüğünü anlatmaya hasretmiştir: *Mezar-ötesi Anıları*'nın unutulmaktan kurtarınağa yetmediği Chateaubriand.

-Yanında Bernardin de Saint-Pierre'i görüyorum, dedi Michel; onun o tatlı romanı *Paul ile Virginie* bugün kimseyi duygulandırmazdı herhalde.

-Ne yazık ki öyle! diye devam etti Huguenin dayı. Bugün Paul banker olup beyaz adam ticareti yapar, Virginie de bir lokomotif yayı fabrikatörünün oğluyla evlenirdi. Bak hele, Mösyö Talleyrand'ın ünlü anıları da varmış burada! Emirleri uyarınca ölümünden otuz yıl sonra yayımlanmış! Bu adamın şimdi bulunduğu yerde hâlâ diplomatlık yaptığına eminim, ama şeytan nasıl olsa onun numaralarına kanmaz! Şurada kılıç kadar kalem de kullanabilen bir subay görüyorum, büyük bir hellenist, Fransızcayı Tacitus'la çağdaş biri gibi yazan Paul-Louis Courrier. Dilimiz kaybolduğu zaman, Michel, bu parlak yazarın eserleriyle hiç eksiksiz yeniden kurulabilecektir. İşte kibar denilen Nodier ve boş vakitlerinde şarkı yazan büyük bir devlet adamı, Béranger. Nihayet Restorasyon rejiminden, rahip seminerinden kaçıldığı gibi kaçan ve sokaklarda büyük gürültü koparan şu parlak kuşağa geliyoruz.

-Lamartine, dedi genç adam, büyük bir şair!

-İmgeli edebiyatın önderlerinden biri, güneşin ışıkları vurunca pek güzel şakıyan bir Memnon heykeli*! Zavallı Lamartine, servetini en soylu davalar uğruna saçıp savurduktan ve nankör bir kentin sokaklarında yoksulluk sazını tıngırdattıktan sonra, yeteneğini alacaklılara harcadı; Saint-Point'ı

* Yukarı Mısır'da, Nil kıyısındaki yan yana iki dev Ramses heykelinin ("Memnon Devleri") güneş vurunca ses çıkardıklarına inanılıyordu. (ç.n.)

kemiren ipotek yaralarından kurtardı ve tüm yakınlarının yattığı bu aile toprağının bir demiryolu şirketi tarafından kamulaştırıldığını görerek acılar içinde öldü.

-Zavallı şair! diye acındı genç adam.

-Onun lirinin yanında, diye devam etti Huguenin dayı, Alfred de Musset'nin gitarını görebilirsin. Artık bunu çalan yok; bu gevşemiş tellerin titreyişinden zevk almak için benim gibi yaşlı bir amatör olmak gerek. Şimdi ordumuzun bando mızıka bölümündeyiz.

-Ah, Victor Hugo! diye haykırdı Michel. Umarım onu büyük kumandanlarımız arasında sayarsınız dayı.

-Birinci sıraya koyuyorum oğlum; Arcole köprüsünde* romantizmin bayrağını sallıyor! O ki Hernani, Ruy Blas, Burgraves ve Marion** muharebelerini kazanmıştır! Bonapart gibi yirmi beş yaşında başkumandan olmuştu ve Avusturyalı klasikleri her karşılaşmada yeniyordu. Hiçbir zaman, çocuğum, insan düşüncesi bu adamın beynindekinden daha canlı ve gürbüz biçimde bütünleşmemiştir; en yüksek sıcaklıklara bile dayanabilen bir potaydı sanki mübarek kafa! İmgelem gücü ve zenginliği bakımından ne antik ne de modern çağlarda onun üstüne kimse bilmi-

* Napoléon'un en ünlü, tablolara konu olmuş, zaferlerinden birini kazandığı yer. (ç.n.)

** V. Hugo'nun, sahneye konuşlarında olay yaratmış tiyatro oyunları. Özellikle "Hernani Muharebesi" romantizmin zaferinin tescili olarak kabul edilir. (ç.n.)

yorum. Victor Hugo on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısının en yüksek kişileşmiş simgesi ve bir daha eşine rastlanmayacak bir Okulun başıdır. Bütün eserleri yetmiş beş basım görmüştür; buradaki sonuncusudur. Bugün o da ötekiler gibi unutulmuştur oğlum; yeterince insan öldürmemiştir ki hatırlansın!

-Ah, dayı, Balzac'ın yirmi cildi de varmış sizde, dedi Michel, bir tabureye çıkarak.

-Tabii, elbette! Balzac dünyanın ilk romancısıdır, yarattığı tiplerden bazıları Molière'inkileri bile geçmiştir. Zamanımızda yaşasaydı herhalde *İnsanlık Komedisi*'ni yazmağa cesaret edemezdi.

-Ama, dedi Michel, oldukça kötü eylemler, tutum ve davranışlar betimliyor eserlerinde; kahramanlarından kimisi o kadar gerçek ki, şimdi bizim aramızda bile fazla yadırganmazlardı.

-Öyledir oğlum, ama De Marsay, Granville, Chesnel, Mirouët, Du Guénic, Montriveau, Valois şövalyeleri, La Chanterie, Maufrigneuse, Eugénie Grandet, Pierrette gibi soyluluk, zekâ, yiğitlik, insanseverlik, masumiyet simgesi tipleri bizim dünyamızda nereden bulurdu? O bunları uydurmuyor, hayattan kopya ediyordu. Buna karşılık yırtıcı tipler, yasaların ardına saklanan para babaları, affa uğramış soyguncular çok sayıda karşısına çıkardı ve Crevel, Nucingen, Vautrin, Corentin, Hulot, Gobseck gibi tiplerde pek kıtlık çekmezdi.

-Galiba şurada da, dedi Michel, hatırı sayılır bir yazar var.

-Ne demezsin! Bu Alexandre Dumas'dır, edebiyatın Murat'sı*! Yazma işi bin dokuz yüz doksan üçüncü cildinde ölüm tarafından durdurulmuştur. Öykücülerin en eğlendiricisiydi; cömert doğa ona, kendine zarar vermeksizin her şeyi esirgemeden, kıyasıya kullanabilme lüksünü bağışlamıştı: zekâsını, yeteneğini, parlak anlatım gücünü, coşkusunu, fiziksel kuvvetini (Soissons baruthanesini ele geçirdiğinde), doğumundan gelen ayrıcalığını, derisinin rengini, Fransa'yı, İspanya'yı, İtalya'yı, Ren kıyılarını, İsviçre'yi, Cezayir'i, Kafkasya'yı, Sina dağını ve özellikle Spéronare'sinin üzerinde zorla girdiği Napoli'yi! Ah, bilsen ne şaşırtıcı bir kişilikti o! En olgun çağında kendi icat ettiği bir yemeği yiyerek zehirlenmeseydi, dört bininci cildine ulaşabileceği tahmin edilmektedir!

-Çok kötü olmuş! dedi Michel; bu korkunç kazanın başka kurbanları da olmamış mı?

-Maalesef oldu; özellikle biri var: Jules Janin, gazete sayfalarının altına Latince temler yazan, zamanın bir eleştirmeni. Alexandre Dumas ona bir barışma yemeği veriyordu. Onlarla birlikte daha genç bir yazar, Monselet, de öldü. Ondan bize ne yazık ki bitmemiş bir başyapıt kaldı: kırk ciltlik *Boğazına Düşkünler Sözlüğü*! Henüz F harfine, "farce" maddesine** gelebilmişti zavallı...

* Napoléon'un en gözde, en gösterişli ve en başarılı generallerinden biri. (ç.n.)

** Bu sözcük dolma türü yemeklerde kullanılan "iç" veya "harç" demek olduğu gibi, "kaba güldürü" anlamına da gelir. (ç.n.)

-Vay canına! dedi Michel, devam edebilseymiş göreceğimiz varmış!

-İşte şimdi de Frédéric Soulié, korkusuz bir asker, ani bir baskınla umutsuz görünen bir mevziyi ele geçirmeye birebir; Gozlan, bir hafif süvari yüzbaşısı; Mérimée, bir bekleme salonu generali; Sainte-Beuve, askeri levazımda yükleme-boşaltma birimi müdürü; Arago, bilginliğini bağışlatmayı beceren bilgiç bir istihkâm subayı. Bak Michel, bunlar George Sand'ın eserleri; harika bir deha, Fransa'nın en büyük yazarlarından biri; 1859'da nihayet hak ettiği nişanı aldı, ama madalyasını oğluna taktı.

-Bu asık suratlı kitaplar da ne? diye sordu Michel, kornişin arkasına saklanmış uzun bir sıra cildi göstererek.

-Orada fazla oyalanma oğlum; burası filozoflar dizisi: Cousinler, Pierre Lerouxlar, Dumoulinler ve bir sürü başkaları... Fakat felsefe modaya bağlı bir şey olduğundan, bunların artık okunmamasında şaşılacak bir şey yok.

-Peki, şu ne?

-Renan; bayağı gürültü koparmış biri; Mesih'in tanrılığını ezmeye kalkıştı ve 1873'te yıldırım çarpmasından öldü.

-Ya şu?

-O bir gazeteci, bir yayıncı, bir iktisatçı, bir herşeyci, pırıltısından çok zırıltısıyla ünlü bir topçu generali; adı Girardin.

-Dinsel inancı yoktu, değil mi onun?

-Hiç de değil; kendine inanırdı. Bak, biraz ötede yine yılmaz bir kişilik, gerektiğinde Fransız dilini baştan icat edebilecek ve, hâlâ okula gidilseydi bugün klasik olabilecek biri, Louis Veuillot, Roma kilisesinin en keskin dilli savunucusu; aforoz edilmiş olarak öldü, buna kendisi de çok şaştı. İşte Guizot, ağırbaşlı bir tarihçi; boş vakitlerinde Orléanslıların tahtını tehlikeye atmakla oyalanırdı. Şu koca derlemeyi görüyor musun? *Devrim ve İmparatorluğun tek gerçek ve gayet doğru tarihidir*; 1895'te, tarihimizin bu bölümü üzerinde dolaşan kuşku ve belirsizliklere son vermek için, hükümetin emriyle yayımlanmıştır. Bu eser için Thiers'in kroniklerinden çok yararlanılmıştır.

-Hah! dedi Michel, işte pek genç ve ateşli görünen bir grup kabadayı!

-Doğru söylüyorsun. 1860'ların hafif süvarileri bunlar; gösterişli, gözünü budaktan sakınmaz, gürültücü, önyargıların üstünden bahçe çitiymişler gibi atlayan, yerleşik kuralları engeller gibi aşan, düşen, kalkan, kalkınca daha hızlı koşan, kafalarını kıran, ama bundan hiç zarar görmeyen yiğitler! İşte dönemin başyapıtı *Madam Bovary*; Noriac diye birinin eseri *İnsanın Salaklığı*; uçsuz bucaksız bir konu, kitabında bütünüyle işleyememiş. İşte Assollantlar, Aurevillyler, Baudelaireler, Paradoller, Scholl'ler... Bu takıma isteseniz de istemeseniz de dikkat etmek zorundaydınız, çünkü bacaklarınızın arasına ateş ediyorlardı...

-Sadece barutla tabii, dedi Michel.

-Barutla ve tuzla; ve değdiği yeri yakıyordu. Hah, işte oldukça yetenekli bir başka delikanlı, tam bir kışla çocuğu.

-About mu?

-Voltaire'i baştan almakla övünüyor, daha doğrusu övülüyordu ve zamanla pekâlâ Voltaire'in topuğuna gelebilirdi. Ama ne yazık ki 1869'da, tam Akademi ziyaretlerini* bitirmekte olduğu sırada, amansız bir eleştirmen, ünlü Sarcey, tarafından düelloda öldürüldü.

-Bu felaket olmasaydı belki de çok uzağa gidebilirdi, değil mi? dedi Michel.

-Asla yeteri kadar uzağa değil, dedi dayısı. İşte oğlum, bizim edebiyat ordumuzun belli başlı önderleri bunlar. Şurada, son sıralarda da adları eski katalogları okuyanları şaşırtan meçhul askerler yer alıyor. Sen teftişine devam et, eğlenmene bak; burada beş altı yüzyıllık bir edebiyat var ki, sayfalarının çevrilmesinden, karıştırılmasından başka bir şey istemiyor!

Gün böyle akıp gitti. Michel tanınmamış yazarlara burun kıvırıp ünlü adların peşinden koşuyor, bu arada ilginç tezatlarla karşılaşıyordu. Yanardöner üslubu biraz eskimiş bir Gautier'den Louvet ve Laclosların yolunu sürdüren açık-saçıkça bir Feydeau'ya düşüyor; Champfleury gibi birinden parlak

* Fransız Akademisi üyeliğine adaylıklarını koyanlar sırayla bütün üyeleri ziyaret ederek destek sağlamağa çalışırlar. (ç.n.)

popüler bilim yazarı Jean Macé'ye çıkıyordu. Gözleri, çizmecinin çizme yaptığı gibi sipariş üzerine espri yapan Méry'den, Huguenin dayının hiç çekinmeden laf cambazı diye nitelediği Banville'e gidip geliyordu. Ara sıra Hetzel yayınevi tarafından özenle basılmış bir Stahl'e, ya da fikirlerini çaldıracak kadar esprisi olmayan esprili moralist Karr'a rastladığı da oluyordu. Derken, vaktiyle Rambouillet konağında hizmet ettiğinden oranın gülünç üslubunu ve yapmacıklı tavırlarını kapmış bir Houssaye, ya da yüz yıllık bir ömürden sonra hâlâ parıltılar saçan bir Saint-Victor karşısına çıkıyordu.

Sonra başlangıç noktasına döndü; bu pahalı kitaplardan birkaç tane aldı; açıp birinden birkaç cümle, ötekinden bir sayfa okudu; birinden sadece bölüm başlıklarını, ötekilerden sadece adlarını aklında tuttu. Akıp gitmiş yüzyıllardan yükselen sıcak bir buğu gibi beynine nüfuz eden bu edebiyat kokusunu içine çekti; daha önce doğacak kadar akıllı olsaydı mutlaka tanıyıp seveceği bütün bu geçmiş dostların ellerini sıktı...

Huguenin dayı onun yaptıklarını merakla izliyor, ona baktıkça gençleşiyordu.

-Söyle bakalım, ne düşünüyorsun? diye soruyordu, hayale dalıp hareketsiz kaldığını görünce.

-Düşünüyorum ki şu küçük odada bir insanı ömrünün sonuna dek mutlu edebilecek her şey var.

-Okumayı biliyorsa!

-Ben de öyle demek istemiştim.

-Evet, ama bir şartla.

-Nasıl?

-Yazınayı bilmemesi gerek!

-Neden, dayıcığım?

-Çünkü çocuğum, yazmayı bilirse bu büyük yazarların izinden gitmeye kalkışabilir.

-Peki, bunda ne kötülük olabilir? diye sordu meraklanan delikanlı.

-Kaybolup gider.

-Ah, dayıcığım, demek bana ahlak dersi vermek istiyorsunuz!

-Hayır, çünkü burada dersi hak eden biri varsa o da benim.

-Siz mi? Nedenmiş o?

-Seni böyle çılgınca fikirlere sürüklediğim için! Vadedilmiş Toprağı göstermiş oldum sana, zavallı yavrum, ve...

-Ve oraya girmeme izin vereceksiniz, değil mi dayıcığım?

-Evet, bana bir konuda yemin edersen.

-Ne konuda?

-Orada sadece gezineceksin. Bu nankör toprağı işlemeni istemiyorum. Ne olduğunu, nereye varman gerektiğini, ikimizin de henüz hayatta olduğumuz şu zamanda benim de ne olduğumu aklından çıkarma.

Michel yanıt vermedi, sadece dayısının elini sıktı. Dayı herhalde büyük kanıtlarını sıralamağa başlayacaktı ki, kapının zili çaldı. Mösyö Huguenin kapıyı açınağa gitti.

XI. Bölüm

Grenelle Limanında Bir Gezinti

Gelen Mösyö Richelot'nun ta kendisiydi. Michel ihtiyar öğretmeninin kollarına atıldı; bu sırada az daha Madmazel Lucy'nin Huguenin dayıya uzattığı kollarına düşüyordu. Bereket dayısı karşılama konumundaydı da bu sevimli çarpışmayı önleyebildi.

-Michel! diye haykırdı Mösyö Richelot.

-Ta kendisi! dedi Huguenin.

-Ah! dedi profesör, ne jucund-ucu* bir sürpriz! Ve ne laetant-ıcı* başlayan bir akşam!

* Latince *jucundus* = hoş, sevindirici; *laetanter* = sevinçle, neşeyle, neşeli bir biçimde. (ç.n.)

-*Dies albo notanda lapillo**, diye karşılık verdi Mösyö Huguenin.

-Bizim aziz Flaccus'un dediğine göre, dedi Mösyö Richelot.

-Madmazel, diye kekeliyordu bu arada genç adam, kızı selamlamağa çalışarak.

-Mösyö, diye karşılık veriyordu Lucy, pek de acemice olmayan bir reveransla.

-*Candore notabilis albo***, diye mırıldandı Michel. Öğretmeni, torununa yabancı bir dilde yapılan bu iltifatı bağışladığı gibi, ayrıca buna sevinmişti de.

Kaldı ki genç adam doğru söylemişti; genç kızın bütün büyüleyici güzelliği Ovidius'un bu sevimli yarım dizesinde tam ifadesini buluyordu: Parlak beyazlığıyla, daha doğrusu masumiyetinin parlaklığıyla, gözlere çarpan! Madmazel Lucy on beş yaşında, günün modasına göre omuzlarına dökülen uzun sarı saçlarıyla, -eğer bu terim ondaki yeniliği, arılığı ve az önce açılmış çiçek niteliğini ifadeye uygunsa- terütaze, gencecik bir kızdı. İçlerinden saf bakışlar parlayan gözleri, saydam kanatlı küçük kalkık burnu, çiy nemliliğindeki dudakları, ince ve zarif boynu, tazecik ve yumuşacık elleri, endamındaki zarafet delikanlıyı büyülüyor, hayranlıktan dilinin tutulmasına sebep oluyordu. Canlı bir şiirdi bu genç kız; Michel onu görmekten ziyade hissediyordu; kız onun gözlerinden önce kalbini etkiliyordu.

* Latince: Beyaz bir taşla işaretlenmeye değer bir gün. (ç.n.)
** Latince: Parlak beyazlığıyla dikkati çeken.

Bu kendinden geçiş sonsuza dek süreceğe benziyordu. Huguenin dayı durumu gördü, konuklarını yerleştirdi, genç kızı şairin ışınlarından biraz korunaklı bir yere oturttu ve söze başladı:

-Dostlarım, yemek fazla gecikmez; bu arada biraz konuşalım, ne dersiniz? Richelot, bir ay var ki seni görmüyorum. Hümanist dersler nasıl gidiyor bakalım?

-Çekip gidiyor! dedi ihtiyar profesör. Retorik sınıfımda sadece üç öğrenci kaldı. Tam anlamıyla turp-ucu* bir çöküş! Bu yüzden bizi evimize gönderecekler ve iyi de edecekler.

-Sizi eve göndermek mi? diye haykırdı Michel.

-Gerçekten böyle bir şey söz konusu mu? dedi Huguenin.

-Gerçekten, dedi Richelot. Ortalıkta dolaşan söylentilere göre, hisse senedi sahiplerinin genel kurulunda alınan bir karar uyarınca 1962 öğretim yılından geçerli olmak üzere edebiyat kürsüleri kaldırılacakmış.

-O zaman bu ikisi ne olacak? diye düşündü Michel, genç kıza bakarak.

-Böyle bir şey yapacaklarına inanamam, dedi Huguenin dayı kaşlarını çatarak; buna cüret edemezler.

-Bal gibi cüret edecekler, dedi Mösyö Richelot ve iyi de olacak! Modern bilimin uydurduğu terimlere birkaç kök sağlamaktan başka bir şeye ya-

* Latince *turpo* = aşağılamak, utandırmak. (ç.n.)

ramayan Yunanca ve Latinceyi kim takar bundan sonra! Öğrenciler artık bu harika dilleri anlamıyorlar; bu genç insanları böyle şapşal, akılsız gördükçe, umutsuzlukla birlikte tiksinti de uyanıyor içimde.

-Nasıl olur bu? dedi genç Dufrénoy; sınıfınız sadece üç kişi ha!

-Üç kişi fazla! dedi yaşlı profesör öfkeyle.

-Üstelik, dedi Huguenin, bunlar sınıfın dümencileridir mutlaka.

-Hem de birinci sınıf! dedi Mösyö Richelot. İnanabiliyor musunuz, geçen gün bunlardan biri *jus divinum*'u* "tanrısal özsuyu" diye çevirdi!

-Tanrısal özsuyu ha! diye haykırdı Huguenin dayı. İlerde mutlaka ayyaşın teki olacaktır bu kerata!

-Ve dün! Daha dün, *horresco referens***, bir başkası Vergilius'un *Georgica*'sının dördüncü kantosundan şu dizeyi nasıl çevirdi, bir tahmin edin bakalım: *immanis pecoris custos****!

-Galiba biliyorum, dedi Michel.

-Utançtan kulaklarımın arkasına kadar kızarıyorum! dedi Mösyö Richelot.

-Peki, dedi Huguenin dayı, mutlu 1961 yılında bu pasaj nasıl çevriliyormuş, söyle de öğrenelim.

* Latince: Tanrısal hukuk. Latince "hukuk" demek olan *Jus* sözcüğü Fransızcada meyvaların, yemeklerin, vb. "suyu"; argoda da "su" ve "içki" anlamına gelir. (ç.n.)

** Latince: Söylerken tüylerim ürperiyor.

*** Latince: Çok büyük bir sürünün çobanı. Bu dilde *pecu* (=sürü, mal) sözcüğünün tamlayan hali olan *pecoris*, Fransızca "huysuz, çekilmez kadın, şıllık" anlamındaki *pécore* ile karıştırılmış. (ç.n.)

-"Korkunç bir şıllığın bekçisi!" dedi yaşlı profesör, elleriyle yüzünü kapayarak.

Huguenin dayı esaslı bir kahkaha patlattı. Lucy gülümseyerek başını çeviriyor, Michel de ona üzüntülü gözlerle bakıyordu. Mösyö Richelot adeta saklanacak yer arıyordu.

-Ah Vergilius ah! diye haykırdı Huguenin dayı; hiç aklına gelir miydi bu haller?

-Görüyorsunuz ya dostlarım, diye tekrar sözü aldı yaşlı profesör. Böyle çevrilecek olduktan sonra hiç çevrilmesin, daha iyi! Üstelik bir retorik sınıfında oluyor bu! Varsın bizi kaldırsınlar, böylesi daha iyi!

-Peki, o zaman ne yapacaksınız? diye sordu Michel.

-Bu başka bir mesele çocuğum; ama onu çözme zamanı henüz gelmedi. Biz buraya eğlenmek için toplanmadık mı?

-Pekâlâ, öyleyse hadi sofraya oturalım! dedi Huguenin dayı.

Yemek hazırlıkları sırasında Michel Madmazel Lucy ile havadan sudan, bazan derin düşünceleri de ele verebilen sevimli anlamsızlıklarla dolu, tatlı bir konuşmaya daldı. Lucy'nin on altı yaşında, on dokuz yaşındaki Michel'den daha yaşlı görünmeye hakkı vardı, ama o bunu kötüye kullanmıyordu. Yine de gelecek kaygısı o tertemiz alnını gölgeliyor, kızcağızı pek ciddi ve ağırbaşlı yapıyordu. Bütün yaşamının özeti ve güvencesi olan dedesine en-

dişeyle bakıyordu. Michel bu bakışlardan birini yakaladı.

-Mösyö Richelot'yu çok seviyorsunuz, dedi.

-Çok, çok, mösyö.

-Ben de, matmazel, diye ekledi genç adam.

Lucy biraz kızardı; kendi sevgisiyle Michel'inkinin ortak bir dost üzerinde birleşmesi onu biraz utandırmıştı sanki. Bu, en kişisel duygularının bir başkasınınkilerle karışmasıydı bir bakıma. Michel de bunu hissetmiş, kıza bakmağa korkuyordu.

Fakat Huguenin dayı bu başbaşa sohbeti kocaman bir "Hadi sofraya!" çağrısıyla kesti. Komşu lokantacı bu gün için özel ve güzel bir yemek hazırlamıştı. Şölen başladı.

Yağlıca bir çorba ve mükemmel bir at yahnisi (on sekizinci yüzyılda pek sevilen ve yirmincide tekrar baş köşeye oturtulan bir et) ilk iştahların hakkından geldi. Ardından, eti koruyan ve aynı zamanda lezzetini de arttıran yeni yönteme göre şeker ve güherçileyle işlemden geçirilmiş tombul bir koyun jambonu, Ekvator'dan getirilip Fransa iklimine uyarlanmış bazı sebzeler geldi. Huguenin dayının coşkulu konukseverliği ve keyifli halleri, yemekleri dağıtan Lucy'nin zarafeti, Michel'in içinde bulunduğu duygusal ortam, kısaca her şey bu aile yemeğini pek zevkli ve keyifli kılıyordu. Uzattıkça uzatmalarına karşın yine de istenenden çabuk bitti; gönül, doymuş karnın önünde geri çekilmek zorunda kaldı.

Sofradan kalktılar.

-Şimdi de, dedi Huguenin dayı, bu güzel günün sonunu da başına layık şekilde getirmek gerekiyor.

-Gezintiye çıkalım! diye haykırdı Michel.

-Evet, çok iyi olur, dedi Lucy.

-Ama nereye? diye sordu Huguenin dayı.

-Grenelle limanına, dedi genç adam.

-Mükemmel! Hem Leviathan IV de yeni gelmiş; bu harika gemiyi de görmüş oluruz böylece.

Küçük grup caddeye indi, Michel genç kıza kolunu verdi ve çevre demiryoluna doğru yürüdüler.

Paris'i bir deniz limanı yapmayı amaçlayan o ünlü proje nihayet gerçekleşmişti. Uzun süre insanlar buna inanmadı. Çalışmalar sırasında birçok kişi açılan kanalı görmeye geliyor, alay ediyor, bir işe yaramayacağına dair fikirlerini dile getiriyordu. Fakat on yıldan beri en güç inananlar bile gözlerinin önündeki gerçek karşısında pes etmek zorunda kaldılar.

Başkent şimdiden Fransa'nın ortasında bir çeşit Liverpool olma yolundaydı. Geniş Issy ve Grenelle ovalarında kazılan uzun bir dizi derin havuz, en yüksek tonajlılarından bin tekneyi barındırabiliyordu. Bu Herkül işi çalışmada, endüstri mümkün olanın son sınırlarına erişmişti.

Daha önce, önceki yüzyıllarda, XIV. Louis'nin ve Louis-Philippe'in saltanatlarında da Paris'i denize bağlayacak bir kanal açma fikri sık sık akıllara gelmişti. 1863'te bir şirkete kendi hesabına Cre-

il, Beauvais ve Dieppe taraflarında inceleme yapma izni verildi. Fakat aşılması gereken iniş ve yokuşlar pek çok eklüz yapılmasını ve bunları işletmek için oldukça yüksek debili akarsular bulunmasını gerektiriyordu. Oysa bu güzergâh üzerindeki iki ırmağın, Oise ve Béthune'ün, bu iş için yetersiz kalacağı kısa sürede anlaşıldı ve şirket çalışmalarına son verdi.

Altmış beş yıl sonra devlet, geçen yüzyılda önerilmiş ve basitliği ve mantıklılığı yüzünden reddedilmiş olan bir sisteme göre, bu fikri tekrar ele aldı. Söz konusu sistem, Paris'le Okyanus arasındaki doğal ana yol olan Seine nehrinden yararlanmayı öngörüyordu.

On beş yıldan kısa bir süre içinde, Montanet adlı bir mühendis Grenelle ovasından başlayıp Rouen'ın biraz aşağısında nehirle birleşen bir kanal açmayı başardı. Kanal 140 kilometre uzunluk, 70 metre genişlik ve 20 metre derinlikteydi ve yaklaşık 190 000 000 metreküp kapasitede bir su yatağı sağlıyordu. Kuruması asla söz konusu değildi, zira Seine'in saniyede akıttığı elli bin litre su onu beslemeye rahat rahat yetiyordu. Seine'in aşağı çığırında yapılan çalışmalarla nehir yatağı da en büyük gemilere elverişli hale getirilmişti. Böylelikle Le Havre'dan Paris'e gemi yolculuğu artık hiçbir güçlükle karşılaşmıyordu.

O sıralar Fransa'da, bütün kanallar boyunca, tekneleri çekmek üzere, Dupeyrat diye birinin pro-

jesine göre kurulmuş bir demiryolu ağı bulunuyordu. Kanallara paralel olarak döşenmiş raylar üzerinde hareket eden güçlü lokomotifler büyük mavnaları, salapuryaları ve diğer yük teknelerini kolayca çekebiliyorlardı.

Bu sistem Rouen kanalına da büyük ölçekte uygulandı. Ticaret gemilerinin ve devlete ait teknelerin denizden Paris'e kadar ne kadar çabuk gelebildikleri buradan anlaşılabilir.

Yeni liman da gayet görkemli biçimde inşa edilmişti. Az sonra Huguenin dayı ile konukları, büyük bir kalabalığın arasında, bu limanın granit rıhtımları üzerinde gezintilerine başladılar.

On sekiz havuz vardı; bunların sadece ikisi dalyanları ve Fransa sömürgelerini korumakla görevli devlet gemilerine ayrılmıştı. Orada on dokuzuncu yüzyıla ait eski zırhlı firkateynlerin modelleri hâlâ görülebiliyordu; arkeologlar bunları, pek de bir şey anlamadan, hayran hayran seyrediyorlardı.

Bu savaş araçları büyüye büyüye inanılmaz -ama kolayca açıklanabilir- boyutlara ulaşmıştı. Elli yıl boyunca zırh ile mermi arasında, birinin ötekine direnmek, ötekinin de berikini delmek için çırpındıkları gülünç bir savaşım hüküm sürdü. Dövme sac duvarlar öyle bir kalınlığa erişti, toplar da o derece ağırlaştı ki, sonunda gemiler kendi ağırlıkları altında batına durumuna geldiler. Bu sonuç da, tam mermi zırhın hakkından

gelmek üzereyken, aralarındaki soylu kavgayı bitirmiş oldu.

-O zamanlar işte böyle savaşılıyordu, dedi Huguenin dayı, havuzlardan birinin dip tarafına atılmış bu demir canavarlardan birini işaret ederek. Bu kutuların içine kapanıyor, ya ötekileri batırıyor ya da kendiniz batıyordunuz.

-Ama kişisel cesaret diye bir şey pek söz konusu olamazdı bu durumda, dedi Michel.

-Cesaret, yeğenim, topların namluları gibi çizilmişti, dedi dayısı gülerek. Döğüşen, insanlar değil makinelerdi. Artık gülünçleşen savaşları durdurma fikri de buradan kaynaklanıp gelişti zaten. Ben insanların göğüs göğüse çarpışarak hasımlarını kendi elleriyle öldürdükleri eski savaşları kafamda tasarlayabiliyorum.

-Kan dökücü biriymişsiniz, Mösyö Huguenin, dedi genç kız.

-Hayır, sevgili çocuğum, hiç de öyle değilim. Aklımı kullanıyorum sadece, tabii bu işlerde aklın ne kadar yeri olabilirse... Savaşın o zaman bir varlık nedeni vardı; ama topların menzili sekiz bin metreye çıkalı ve otuz altılık bir mermi yüz metreden yan yana dizilmiş otuz dört atı ve altmış sekiz insanı delip geçeli beri, siz de itiraf edersiniz ki bireysel cesaret artık bir lüks olmuştur.

-Gerçekten de öyle, dedi Michel. Makineler yiğitliği öldürmüş, askerler de mekanisyen olmuşlar.

Bir yandan eski zaman savaşları hakkındaki bu arkeolojik tartışma yapılırken, bir yandan da dört ziyaretçinin gezintileri, ticaret gemilerine ayrılmış havuzların arasında devam ediyordu. Tüm çevrede adeta meyhane ve kabarelerden bir kent oluşmuştu; burada bir sürü denizci o kabare senin bu kabare benim dolaşıp kafaları çekiyor, etrafa çalım satıyorlardı. Bu gözünü budaktan sakınmaz kabadayılar Grenelle ovasının ortasındaki bu ticaret limanında kendilerini evlerinde hissediyor ve istedikleri gibi bağırıp çağırmakta haklı görüyorlardı. Öteki banliyö ve kenar mahalle halklarına fazla karışmayan, toplumsallıktan hoşlanmayan, kendilerine özgü bir topluluk oluşturmuşlardı. Sanki Le Havre Paris'ten sadece Seine nehrinin genişliğiyle ayrılıyordu.

Ticaret havuzları, *Katakomblar Şirketi*'nin sıkıştırılmış havalı makineleriyle belli ve sabit saatlerde çalıştırılan döner ve açılır-kapanır köprülerle biribirlerine bağlanıyordu. Gemi teknelerinin altından su gözükmüyordu. Bunların çoğu karbonik asit buharıyla çalışıyordu; uskuru bulunmayan bir tek yelkenli, brik, uskuna veya balıkçı teknesi yoktu. Rüzgâr miadını doldurmuş, modası geçmişti; artık onu kimse istemiyor, artık adam yerine konmayan ihtiyar Eolos* da utancından tulumunun içine saklanıyordu.

* Mitolojide, rüzgârları bir tulumun içinde tutarak büyük tanrıların isteğine göre serbest bırakan veya dindiren ikincil tanrı. (ç.n.)

Süveyş ve Panama kıstaklarının birer kanalla delinmesinin*, uzun yol deniz taşımacılığı işlerini ne kadar artırdığı kolayca anlaşılabilir. Her türlü tekelden ve bakanlık bürokratlarının engellerinden kurtulan denizcilik operasyonları dev bir sıçrama yaptı. Her biçim ve türden gemiler çoğaldıkça çoğaldı. Bandıraları yüzlerce rengi havalarda dalgalandıran, her boydan ve milliyetten bu bir sürü buharlı gemi gerçekten göz alıcı bir manzara sunuyordu seyredenlere. Karmaşık makinelerle yüklenip boşaltılan çeşit çeşit mallar geniş rıhtımlara yığılıyor, devasa ambarlara istiflenip korunuyordu. Bu makinelerin kimisi balyaları hazırlıyor, kimisi tartıyor, kimisi etiketliyor, kimileri de gemilere yüklüyordu. Lokomotiflerin çektiği gemiler granit duvarlar boyunca yağ gibi kayıyordu. Yün ve pamuk balyaları, şeker ve kahve çuvalları, çay sandıkları, dünyanın beş kıtasının türlü türlü ürünleri buraya dağlar gibi yığılıyordu. Havada, ticaretin parfümü diyebileceğimiz o kendine özgü koku dalgalanıyordu. Rengârenk panolar dünyanın dört bir yanına giden gemileri haber veriyor, dünyanın en işlek limanı olan Grenelle limanında dünyanın bütün dilleri konuşuluyordu.

* Yine ilginç bir durum: Süveyş kanalı bu kitabın yazıldığı tarihlerde henüz kazılıyordu (açılışı 1869). Panama kanalı ise çok sonra gündeme geldi. Kazılmasına 1881'de başlandı, 1888'de bir mali skandal sonucu çalışmalar durdu ve Jules Verne'in ölümünden sonra (1914'te) Amerikalılar tarafından bitirildi. (ç.n.)

Bu havuzun Arcueil ya da Meudon sırtlarından görünüşü gerçekten etkileyiciydi. Bakışlar, bayram günleri rengârenk bayrak ve filamalarla donatılan bu direk ormanında kaybolup gidiyordu. Limanın girişinde gelgit göstergesi kuleler yükseliyor, elektrikli bir deniz feneri de -pek fazla işe yaramamakla birlikte- beş yüz kademlik boyuyla göğü deliyordu. Bu, dünyanın en yüksek yapısıydı; ışıkları kırk fersaha kadar ulaşıyor, örneğin Rouen katedralinin kulelerinden görülebiliyordu. Bütün bunlar gerçekten hayran olunınağa değerdi.

-Gerçekten çok güzel, dedi Huguenin dayı.

-*Pulcher** bir manzara, dedi profesör.

-Ne deniz suyu ne de deniz rüzgârı olmasa bile, dedi Mösyö Huguenin, yine de gemileri taşıyan bir suyumuz ve iten bir rüzgârımız var.

Fakat kalabalığın asıl üşüştüğü, arasından geçmenin iyice güçleştiği yer, en büyük havuzun rıhtımlarıydı; yeni gelmiş olan *Leviathan IV* adlı dev yolcu gemisi buraya güçlükle sığabiliyordu. Geçen yüzyılın *Great Eastern*'i bunun şalupası bile olamazdı. Amerika'dan geliyordu ve Amerikalılar bununla İngilizleri yenmiş olmakla öğünebilirlerdi. Leviathan'ın otuz direği ve on beş bacası vardı; makineleri otuz bin beygir gücündeydi ve bunun yirmi bini çarklarına, on bini de uskuruna gidiyordu. Güvertesine döşenmiş demiryolları bir ucundan bir ucuna çabucak gitmeyi sağlıyordu; direklerin ara-

* Latince: güzel, hoş, alımlı. (ç.n.)

sında, budanarak biçim verilmiş bitkiler, çiçek tarhları ve çim yüzeylerden oluşan, yüksek ağaçların gölgelediği parklar göz okşuyordu. Kibarlık tutkunları zikzaklı özel patikalarda at gezintisi yapabilirlerdi. Bu yüzen bahçeler arka güverteye yayılmış on kadem kalınlığında bitek toprağın üzerinde yaratılmıştı. Bu gemi kendi başına bir dünyaydı ve hızı da olağanüstü değerlere ulaşıyordu. New York'tan Southampton'a üç günde geliyordu. Genişliği iki yüz kademdi; uzunluğuna gelince, şu örnekle daha kolay anlaşılacaktır: *Leviathan IV* iniş rıhtımına pruvasını vererek yanaştığında, arkadaki yolcuların karaya ayak basmak için daha çeyrek fersah yolları kalıyordu.

Huguenin dayı güvertedeki meşe, üvez ve akasya ağaçları altında gezinirlerken:

-Çok yakında, dedi, şu fantastik Hollanda gemisini de inşa etmeyi başaracaklar! Hani şu cıvadrası Mauritius adasına varmışken dümeni hâlâ Brest limanında bulunan tekneyi canım!

Michel'le Lucy de şu aval aval bakan kalabalık gibi bu dev makineye hayran oluyorlar mıydı? Bilinmez; ama alçak sesle konuşarak ya da ellerinden geldiğince susarak ve sonsuz ufka bakarak, geziniyorlardı. Huguenin dayının evine de Grenelle limanının harikalarından hiçbir şey fark etmemiş olarak döndüler.

XII. Bölüm

Quinsonnas'ın Kadınlar Hakkındaki Düşünceleri

Michel ertesi gecenin tatlı bir uykusuzluk içinde geçtiğine tanık oldu. Neye yarardı ki uyumak? En iyisi uyanık rüya görmekti. Ve genç adam tan sökümüne dek bilinçle kendini bu işe verdi. Düşünceleri şiir göğünün en yüksek katlarının sınırlarına erişti.

Ertesi sabah büroya indi ve her zamanki dağına tırmandı. Quinsonnas kendisini bekliyordu. Michel dostunun elini sıktı, daha doğrusu kucakladı, ama söz bakımından pek cömert davranmadı. Yazdıracağı sayfayı aldı ve ateşli bir sesle diktesini yaptı.

Quinsonnas ona baktıysa da Michel gözlerini kaçırdı.

-Bu işin içinde bir iş var, dedi piyanist. Ne tuhaf haller bunlar! Sıcak ülkelere gidip gelmiş birine benziyor!

Gün böylece geçti, biri söyledi, öbürü yazdı ve her ikisi de biribirini gizlice gözetledi. İkinci gün de iki dost arasında hiçbir düşünce alışverişine tanık olmadı.

-Bunun altında bir aşk olayı var, diye düşündü piyanist. Bırakalım duygusunu iyice sindirsin; daha sonra konuşacaktır.

Üçüncü gün Michel ansızın Quinsonnas'ı muhteşem bir majüskülün ortasında durdurdu.

-Dostum, dedi, kadınlar hakkında ne düşünüyorsun?

-Tamam işte, dedi piyanist kendi kendine; yanılmamışım. Ama yanıt vermedi.

Michel daha da kızararak sorusunu tekrarladı. İşine ara veren Quinsonnas ciddi ciddi:

-Oğlum, dedi, biz erkeklerin kadınlar hakkında edinebildiğimiz fikirler çok değişkendir. Onlar hakkında sabah düşündüğümü akşam düşünemem. İlkbahar bana onlar hakkında sonbaharınkilerden farklı fikirler getirir. Yağmur ya da güzel hava da doktrinimi hatırı sayılır ölçüde değiştirebilir. Nihayet sindirim durumumun da onlara ilişkin duygularım üzerinde oldukça etkisi vardır.

-Bu, soruma yanıt değil, dedi Michel.

-Oğlum, izninle bir soruya başka bir soruyla yanıt vereceğim. Yeryüzünde hâlâ kadınlar bulunduğuna inanıyor musun?

-İnanıyor muyum! Ne biçim soru bu? diye haykırdı genç adam.

-Ara sıra rastlıyor musun onlardan birine?

-Her gün.

-Dur bakalım, dedi piyanist; neden bahsettiğimizi açıklığa kavuşturalım. Ben, amaçları insan soyunu sürdürmek olan ve giderek yerlerini sıkıştırılmış havalı makinelerin alacağı şu az çok kadın görünüşlü yaratıklardan söz etmiyorum.

-Ciddi konuşmuyorsun...

-Dostum, onlar hakkında ciddi de konuşulur, ama bu yüzden bazı istekleri gündeme getirmekten de geri kalınmaz.

-Hadi, hadi, Quinsonnas, ciddi olalım biraz!

-Hayır dostum, şen olalım! Neyse, ben önerime geliyorum: Artık kadın yok; Süs köpekleri ve megalentheriumlar gibi kadın da nesli tükenmiş bir ırk!

-Rica ederim... dedi Michel.

-Bırak, sözümü bitireyim oğlum. Sanıyorum eskiden, çok eski devirlerde, kadın varmış; eski yazarlar onlardan kesin ifadelerle söz ediyorlar; hatta en kusursuz tip olarak da Parisli Kadını gösteriyorlar. Eski metinlere ve zamanın taşbaskısı resimlerine bakılırsa çok güzel, eşi benzeri olmayan bir yaratıkmış. Sözcüğün bütün anlamlarıyla kadın olduğundan, en kusursuz kötü özellikleri ve en kötü

kusursuzlukları kendisinde birleştiriyormuş. Ama yavaş yavaş kan yoksullaşmış, ırk soysuzlaşmış ve fizyolojistler bu üzüntü verici çöküşü yazılarında kayda geçirmişler. Tırtılların kelebeğe dönüştüğünü hiç gördüğün oldu mu?

-Evet.

-İşte, dedi piyanist, anlattığım öyküde bunun tam tersi oldu; kelebek tırtıl oldu. Parisli kadının okşayıcı salınışı, zarif endamı, zekice ve sevgi dolu bakışı, nazik gülümseyişi, tam kıvamında ama sıkı tombulluğu çok geçmeden yerlerini uzun, zayıf, sıska, kısır, etsiz, sırık gibi vücutlara ve mekanik, metodik ve yobazca bir umursamazlığa bıraktılar. Endam yassıldı, bakışlar ciddileşti, eklemler kireçlendi; sert ve keskin bir burun, incelmiş ve içeri çekilmiş dudakların üzerine eğildi; adımlar uzadı. Eskiden kadınlara en cazibeli eğri çizgileri dağıtan geometri meleği, onları doğru çizginin ve sivri köşelerin sert disiplinine teslim etti. Fransız kadını Amerikalı oldu; büyük bir ciddiyetle ciddi ciddi işlerden konuşuyor, hayata kasıntıyla bakıyor, gelenek-göreneğin zayıf sırtına umursamadan biniyor, kötü ve zevksizce giyiniyor ve en yüksek basınçlara dayanıklı galvanize sacdan korseler kullanıyor. Oğlum, Fransa asıl üstünlüğünü yitirdi; XV. Louis'nin incelmiş yüzyılında kadınlar erkekleri kadınlaştırmışlardı; ama o zamandan beri kendileri erkek cinse geçtiler; artık ne bir sanatçının bakışına, ne de bir sevgilinin duygularına değiyorlar!

-Devam, devam, dedi Michel.

-Tabii, kıskıs gülüyorsun! Cebinde beni yalancı çıkaracak bir şeyin bulunduğunu sanıyorsun! Genel kuralın dışında kalan küçük istisnacığın orada hazır bekliyor! Ama fazla umutlanma, sonunda sen de bu kuralı doğrulayacaksın! Ben bunu derim vesselam! Hatta daha da ileri giderim: Hangi sınıfa mensup olursa olsun hiçbir kadın, ırkın uğradığı bu bozulmadan yakasını kurtaramamıştır! Nazlı ve çapkın çalışan kız tipi tümüyle ortadan kalktı. Yosma tipi ise, birinin kapatması olarak bile iyice sönükleşti; şimdi ahlaksızlığını da ciddiyetle yapıyor. Sakar ve aptal, ama tertipli ve düzenli yaşayarak ve tutumlu davranarak servet yapıyor, kimsenin onun uğruna varını yoğunu harcamasına gerek kalmadan. Varını yoğunu harcamak mı dedim? Hadi canım sen de! Bu deyim eskidi artık! Şimdi herkes zenginleşiyor*, iki şey hariç: insanın bedeni ve kafası...

-Yani sen şimdi yaşadığımız devirde gerçek bir kadına rastlamanın imkânsız olduğunu mu iddia ediyorsun? diye sordu Michel.

-Elbette; doksan beş yaşının altında böyle bir yaratık bulamazsın. Sonuncular da bizim ninelerimizle birlikte öldüler. Yine de...

* 1830-1848 yılları arasında -finans semayesinin güçlendiği Louis-Philippe dönemi hükümetlerinde- başbakanlık dahil önemli görevler üstlenen tarihçi François Guizot'nun, tüm politikasını özetleyen bir sözü pek ünlüdür: "Enrichissez-vous!" (Zenginleşiniz!). Demek "köşeyi dönme" felsefesi o kadar yeni değilmiş! (ç.n.)

-Ha! Evet, yine de..?

-Saint-Germain taraflarında bunlara rastlanabilir belki. Koca Paris'in bu küçük semtinde hâlâ bazı nadir bitkilerden, örneğin öğretmeninin diliyle söylersek, şu puella desiderata'lardan* yetiştiriliyor; ama sadece orada.

-Demek ki, dedi Michel biraz alaycı bir gülümsemeyle, kadının nesli tükenmiş bir ırk olduğu fikrinde ısrar ediyorsun?

-Ee, oğlum, on dokuzuncu yüzyılın büyük moralistleri bile daha o zaman bu felaketi hissetmişlerdi. Balzac, ki bilirsin bu konuda uzmandı, Stendhal'e yazdığı ünlü mektupta dolaylı da olsa bunu anlatıyordu. Ne diyordu orada? "Kadın edilgenliktir, Katlanıcıdır; erkekse etkenliktir, Eyleyicidir; bu yüzden erkek kadına tapar." Ama şimdi her ikisi de eyleyici oldular ve böyle olunca da Fransa'da kadın kalmadı.

-Peki, evlenme hakkında ne düşünüyorsun?

-Hiç de iyi şeyler değil.

-Sen söyle hele.

-Kendimden çok başkalarının evlenmelerinden yanayım.

-Yani sen hiç evlenmeyeceksin?

-Sadakatsizlik davalarını görmek için Voltaire'in önerdiği ünlü mahkeme kuruluncaya kadar hayır. Hani şu altı erkekle altı kadından ve eşitlik durumunda oyu belirleyici olan bir erselikten oluşan mahkeme...

* Latince: Arzu uyandıran, cazibeli kız. (ç.n.)

-Bırak şimdi dalga geçmeyi...

-Dalga geçmiyorum ki! Güvence ancak böyle sağlanabilir. İki ay önce Mösyö de Coutances'ın karısına karşı açtığı zina davasında ne oldu, hatırlıyor musun?

-Hayır.

-Mahkeme başkanı Madame de Coutances'a neden kocasına karşı ödevlerini unuttuğunu sorunca, kadın "Benim hafızam zayıftır" diye yanıt verdi! Ve beraat etti! Doğrusunu istersen böyle bir yanıt aklanmayı hak ediyordu.

-Bırak şimdi Madame de Coutances'ı da evlilik konusuna dönelim.

-Bak oğlum, bu konuda mutlak hakikat şudur: Bekâr oldukça istediğin zaman evlenebilirsin; ama bir kez evlenince bir daha bekâr olamazsın. Bu yüzden, eşlik durumuyla bekârlık durumu arasında korkunç bir nüans vardır.

-Quinsonnas, açıkça söyle, evliliğe neden bu kadar karşısın?

-Neden mi? Dinle öyleyse: Ailenin yıkılma eğilimine girdiği, üyelerinin her birinin özel çıkarlar peşinde ayrı yönlere dağıldığı, ne pahasına olursa olsun zenginleşmek tutkusunun sevgi duygularını öldürdüğü bir devirde, evlilik bana kahramanca ama hiçbir işe yaramaz bir girişim gibi görünüyor. Eski yazarlara bakılırsa, eskiden durum tamamen başkaymış. Eski sözlükleri karıştırırsan, ev, yuva, horanta, çoluk-çocuk, aile yuvası, hayat arkadaşı gibi

terim ve deyimlere rastlar ve şaşırırsın; fakat bütün bu deyimler, temsil ettikleri gerçeklerle birlikte, çoktan unutulup gittiler; artık kimse onları kullanmıyor. Vaktiyle karı-kocanın (işte eskimiş bir deyim daha) bütün yaşamlarını sımsıkı birleştirmiş oldukları anlaşılıyor. Herhalde Sacho'nun şu sözlerini hatırlıyorlarmış: "Kadın öğüdü pek bir işe yaramaz, ama onu dinlememek deliliktir." Ve dinliyorlarmış! Bir de şimdiki duruma bak, ne kadar farklıyız! Bugünün kocası karısından uzakta yaşıyor; vaktini Kulüpte geçiriyor, orada yiyor, içiyor, çalışıyor, kumar oynuyor ve yatıyor. Madam da kendi işlerini çevirmekle uğraşıyor. Sokakta karşılaşırlarsa Mösyö onu bir yabancıymış gibi selamlıyor; ara sıra ziyaretine gidiyor, kabul günlerinde şöyle bir ortalıkta görünüyor. Bazan Madam onu yemeğe, daha seyrek olarak da akşamı birlikte geçirmeye davet ediyor. Kısacası, o kadar seyrek karşılaşıyorlar, o kadar az görüşüyorlar, o kadar az senli benli oluyorlar ki, insan haklı olarak, nasıl oluyor da dünyada hâlâ mirasçılar oluyor? diye soruyor kendi kendine!

-Dediklerin aşağı yukarı doğru, dedi Michel.

-Tamamen doğru, oğlum! Geçen yüzyılda kendini gösteren eğilimi izledi insanlar. O zaman mümkün olduğu kadar az çocuk yapmağa çalışılıyordu; anneler kızlarının erken hamile kalmalarını istemiyor, genç kocalar da böyle bir acemilik yaptıklarından dolayı kendilerine lanet okuyorlardı.

Bu yüzden günümüzde meşru çocukların sayısı, gayrimeşruların yararına, azaldıkça azaldı. Bu sonuncular şimdiden büyük bir çoğunluk oluşturuyorlar. Yakında Fransa'nın hakimi olacaklar ve babalığın saptanmasına ilişkin yasayı da yürürlükten kaldıracaklar.

-Bana göre de bu açıkça görülüyor.

-İmdi, bu hastalık, tabii bu bir hastalıksa, toplumun bütün katmanlarında görülüyor. Ama bir noktayı belirteyim: Ben, kaşarlanmış bir bencil olarak, bu durumu kınamıyor, tersine ondan yararlanmaya bakıyorum! Fakat sana açıklamak isterim ki, evlenmek artık yuva kurmak değildir ve düğün meşalesi artık eskisi gibi tencereyi kaynatmağa yetmiyor.

-Demek ki, dedi Michel, düşünülmedik, hadi olanaksız diyelim, herhangi bir nedenle günün birinde bir kadın alacak olsaydın...

-O zaman, azizim, milyonerleşmeye çalışırdım, herkes gibi, zira kısmen çifte yaşam denilebilecek bu ömrü sürmek için çok paraya gereksinim var. Baba kasasında ağırlığınca altını bulunmayan kız evlenemez; Marie-Louise gibi birisi bile, iki yüz elli bin frankçık drahomasıyla, kendisini isteyecek bir banker oğlu bulamaz.

-Ama bir Napoléon?

-Napoléonlar ağaçta yetişmez, oğlum.

-Öyleyse, belli oluyor ki sen kendi evliliğin konusunda pek hevesli değilsin.

-Tam olarak öyle sayılmam.

-Peki, benimkine ne dersin?

-Tamam, asıl konuya geldik, dedi piyanist için- den ve yanıt vermedi.

-Ee, hadi! diye sıkıştırdı Michel, söyle ne diyorsun?

-Sana bakıyorum, dedi Quinsonnas ciddi ciddi başını sallayarak.

-Ee, sonra?

-Seni bağlamağa nerenden başlasam acaba, diye düşünüyorum.

-Beni mi? Bağlamağa mı?

-Evet! Deli! Zır deli! Ne olmak istiyorsun?

-Mutlu olmak! dedi Michel.

-Şimdi durumu usumuza vuralım. Ya dehan vardır ya da yoktur! Bu sözcük sana ters etki mi yapıyor? Öyleyse yetenek diyelim. Yeteneğin yoksa, iki kişilik sefaletin içinde geberip gidersin. Varsa, o da başka hikâye..

-Nasıl yani?

-Evladım, bilmiyor musun ki deha, hatta yetenek, bir hastalıktır ve bir sanatçının eşi hastabakıcı rolüyle yetinmek zorunda kalır?

-Her neyse, ama ben birini buldum...

-Bir hemşire, hastabakıcı bir rahibe buldun galiba, diye sözünü kesti Quinsonnas; ama öyle biri yoktur! Artık hastabakıcı olarak hemşireler değil kuzinler bulunuyor; ama onlar da...

-Ben buldum dedim ya! diye üsteledi Michel inatla.

-Bir kadın mı?

-Evet.

-Bir genç kız mı?

-Evet.

-Bir melektir mutlaka.

-Evet!

-Öyleyse oğlum, kanatlarını yol ve bir kafese kapat, yoksa uçup gider!

-Dinle Quinsonnas, bildiğin gibi değil. Gencecik bir kız bu, tatlı, iyi kalpli, sevgi dolu...

-Zengin mi bari?

-Yoksul! Hatta sefaletin arifesinde. Onu yalnız bir kez gördüm...

-Çok fazla görmüşsün! Sık sık görsen daha iyiydi...

-Şakayı bırak dostum. Kız benim öğretmenimin torunu. Onu çıldırasıya seviyorum. Yirmi yıllık dostlarmışız gibi sohbet ettik. O da beni sevecektir. Bir melektir o!

-Bunu önce de söylemiştin, oğlum! Pascal "hiçbir yerde insan ne melek ne hayvandır" demiştir. Şimdi siz ikiniz ona esaslı bir yalanlama çekmiş oluyorsunuz!

-Amaan, Quinsonnas!

-Sakin ol! Melek sen değilsin! Şuna bakın yahu! Olacak şey mi? Aşık olmuşmuş! Daha on dokuz yaşında, ama kırkında bile aptallık sayılacak bir iş yapmayı düşünüyor!

-İnsan seviliyorsa, aptalca bile olsa bu bir mutluluktur! dedi genç adam.

-Sus bakayım! diye haykırdı piyanist. Kapa çeneni! Kafamın tasını attırıyorsun! Bir söz daha söyleme, yoksa...

Sahiden kızmış olan Quinsonnas konuşurken bir yandan da şiddetle Büyük Defterin tertemiz sayfalarını yumrukluyordu.

Kadınlar ve aşk hakkında bir konuşmanın sonunun gelmeyeceği bellidir; bu konuşma da herhalde akşama kadar sürecekti, eğer korkunç bir kaza gelip bıçak gibi kesmeseydi. Kazanın sonuçları ise hesaba gelir gibi değildi.

Konuştukça ateşlenen Quinsonnas elini kolunu sağa sola savururken bir aksilik oldu, renk renk mürekkepleri hokkalarına akıtan büyük sifonlu aygıta çarptı. Kırmızı, sarı, yeşil, mavi derecikler lav akıntıları gibi Büyük Defterin bembeyaz sayfalarına yayıldı.

Quinsonnas öyle korkunç bir çığlık attı ki, tüm bürolar zangır zangır titredi. Herkes Büyük Defterin yıkıldığını sandı.

-Mahvolduk! dedi Michel, sesi çatallaşarak.

-Tam dediğin gibi oğlum! diye karşılık verdi Quinsonnas. Deniz taştı, su geliyor, becerebilen canını kurtarsın!

Tam bu sırada Mösyö Casmodage'la kuzen Athanase muhasebe bölümüne geldiler. Banker felaketin meydana geldiği yere yöneldi ve katıldı kaldı. Ağzını açtı, ama konuşamadı; öfkeden boğuluyordu.

Boğulacak kadar vardı doğrusu! Bankanın tüm operasyonlarının kaydedildiği o harika defter lekelenmişti! Finans hareketlerinin bu değerli sicili karalanmıştı! Bir dünyayı içeren bu büyük atlasa pislik bulaşmıştı! Bayram günleri konağın kapıcıları tarafından yabancı turistlere gösterilen bu dev anıt kirlenmiş, soldurulmuş, çamurlanmış, bozulmuş, mahvolmuştu! Bekçisi, böyle bir görevin emanet edildiği adam, bu göreve ihanet etmişti! Rahip mihrabının onurunu kendi elleriyle beş paralık etmişti!

Mösyö Casmodage bütün bunları aklından geçiriyor, ama konuşamıyordu. Büroda ürkütücü bir sessizlik vardı.

Birdenbire Mösyö Casmodage zavallı yazıcıya eliyle bir hareket yaptı. Bu jest, ucunda bir parmakla kapıya doğru uzanan bir koldan oluşuyordu; öyle bir kuvvet, inanmışlık ve iradeyle yapılmıştı ki, anlamı konusunda yanılmağa imkân yoktu. Bu jest bütün insan dillerinde o kadar açık biçimde "Dışarı!" anlamına geliyordu ki, Quinsonnas gençliğini geçirmiş olduğu o konuksever doruklardan indi. Michel de ardından geliyordu ve bankere doğru ilerledi.

-Mösyö, dedi, bunun sebebi benim...

Daha da gergin olarak uzanan -bu mümkünse tabii!- aynı kolun aynı jesti, yazdırıcıyı da yazıcının ardı sıra gönderdi.

O zaman Quinsonnas özenle kalın bezden kolluklarını çıkardı, şapkasını aldı, dirseğiyle tozunu

sildi, başına geçirdi ve bankere doğru yürüdü. Adamın gözlerinden şimşekler çakıyor, ama hâlâ gürlemeyi başaramıyordu.

-Mösyö Casmodage ve Ortakları, dedi en tatlı sesiyle; bu cinayetin -zira Büyük Deftere bunu yapmak gerçek bir cinayettir- evet, ne diyordum, bu cinayetin canisinin ben olduğumu sanabilirsiniz. Sizi böyle yanlış bir sanıda bırakmak istemem. Bu dünyadaki bütün kötülükler gibi bu onarılmaz felaketin sebebi de kadınlardır. Dolayısıyla, Havva anamıza ve onun sersem kocasına kızmalısınız. Çektiğimiz bütün dert ve acılar onlardan gelir; midemiz ağrısa bile, Adem'in çiğ elma yemiş olmasındandır. Sözlerime son verirken hepinize iyi akşamlar dilerim.

Ve sanatçı ardında Michel olduğu halde bürodan çıktı; bu sırada Athanase, Amalika savaşında Harun'un Musa'yı kolundan tutması gibi, bankere koluyla destek oluyordu.

XIII. Bölüm

Bu Bölüm XX. Yüzyılda Bir Sanatçı Ne Denli Kolaylıkla Açlıktan Ölebilir, Onu Anlatır

Genç Dufrénoy'nın durumu kaygılandıracak derecede değişmişti. Olanları onun gözüyle değerlendirmeyen pek çok kişi, onun yerinde olsalardı, umutsuzluğa kapılırlardı. Michel ise artık eniştesinin ailesine güvenemeyecek idiyse de, nihayet kendini özgür hissediyordu. İşine son veriyorlar, kapı dışarı ediyorlardı, ama o hapishaneden çıktığını sanıyordu. Teşekkür edip kapıyı gösteriyorlardı, ama o asıl teşekkür edilecek kişi olarak kendisini görüyordu. Endişeleri bundan sonra ne olacağını düşünme noktasına kadar varmıyordu. Bir kez açık havaya

çıkmıştı ya, kendini her şeyin üstesinden gelebilecek güçte hissediyordu.

Quinsonnas onu yatıştırmakta bayağı güçlük çekti; bunu yaparken içinde kaynayan heyecanın üstüne varmamağa özen gösterdi.

-Benim eve gel, dedi; ne de olsa gece bir yerde yatmak gerek.

-Güneş doğarken yatmak olur mu? dedi Michel, elini kolunu sallayarak.

-Mecazi olarak doğuyor, kabul, dedi Quinsonnas; ama fiziksel olarak gece geldi bile ve artık yıldızların altında yatılmıyor. Artık yıldız filan yok; gökbilimciler hemen hemen sadece gözle görülmeyen yıldızlarla uğraşıyorlar. Hadi gel, birlikte durumu gözden geçiririz.

-Bugün olmaz; can sıkıcı şeyler söylersin bana. Ne diyeceğini biliyorum zaten. Hem sen benim neleri bilmediğimi sanıyorsun? İlk özgürlük saatlerinin sarhoşluğunu yaşayan bir köleye: "Biliyor musun dostum, yakında açlıktan öleceksin!" der misin?

-Haklısın, bugün susacağım. Ama yarın...

-Yarın pazar. Tatil günümü berbat etmek mi istiyorsun?

-Allah allah, hiç konuşamayacak mıyız yani?

-Konuşuruz tabii, neden olmasın. Sırası gelince...

-Hah, aklıma bir fikir geldi! dedi piyanist, madem ki yarın pazar, dayın Huguenin'i ziyaret edelim mi? Bu iyi kalpli adamla tanışmaktan gocunmazdım doğrusu!

-Olur, anlaştık.

-Ama bak, üçümüzün birlikte mevcut duruma bir çare aramamıza izin vereceksin.

-Tamam, bu bana da uyar! Ve eğer arayıp da bulamazsak doğrusu ayıp etmiş oluruz!

-Hı, hı! yaptı Quinsonnas ve yanıt vermeden başını sallamakla yetindi.

Ertesi gün bir gaz-cab tutup Michel'i almağa geldi; Michel de onu bekliyordu. İndi, arabaya atladı ve makinist aracı çalıştırdı. Arabanın görünür bir motoru olmadan sokaklarda hızla süzülüp istediği yöne gidişini görmek çok hoştu. Quinsonnas bu yolculuk tarzını demiryoluna tercih ediyordu.

Hava güzeldi; gaz-cab yeni uyanmakta olan sokaklarda gidiyor, köşeleri hızla dönüyor, rampaları kolayca çıkıyor, asfalt üzerinde bazan hayranlık verici bir hızla süzülüyordu. Yirmi dakika sonra Çakıl sokağına gelip durdu. Quinsonnas parayı ödedi ve iki arkadaş Huguenin dayının katına çıktılar. Kapı açılınca Michel dayısının boynuna sarıldı ve hemen Quinsonnas'ı tanıştırdı.

Mösyö Huguenin piyanisti candan bir ilgiyle karşıladı, yer gösterdi ve damdan düşer gibi yemeğe davet etti.

-Vallaa dayı, dedi Michel, ben başka bir şey düşünmüştüm.

-Ne gibi evladım?

-Sizi bütün gün kırlarda gezdirmek.

-Kırlar mı? Ama Michel, kır filan kalmadı ki!

-Doğru, dedi Quinsonnas, kırı nereden bulacaksın?

-Görüyorum ki mösyö Quinsonnas da benimle aynı fikirde, dedi Huguenin dayı.

-Tamamiyle, mösyö Huguenin.

-Biliyor musun Michel, benim için kırlar demek, ağaçlardan önce, ovalardan önce, derelerden önce, çayırlardan önce, her şeyden önce temiz hava demektir. Oysa Paris çevresinde on fersah uzaklığa kadar hava kalmadı! Londra'nın havasını kıskanıyorduk; bu yüzden, metal aygıtlar, kimyasal maddeler, yapay guano, kömür dumanı, zehirli gazlar ve endüstriyel pis kokular üreten on bin fabrikanın bacaları sayesinde kendimize Birleşik Kırallık'ınkinden aşağı kalmayan bir hava imal ettik! Dolayısıyla, uzağa, benim ihtiyar bacaklarıının çekemeyeceği kadar uzaklara gitmedikçe temiz bir şey solumayı aklımıza bile getiremeyiz! Beni dinlersen sakin sakin evimizde kalalım, pencerelerimizi sıkıca kapatalım ve Allah ne verdiyse yemeye bakalım.

Huguenin dayının istediği gibi yapıldı; sofraya oturuldu, yemek yendi, havadan sudan konuşuldu. Mösyö Huguenin Quinsonnas'ı gözlüyordu; tatlıda Quinsonnas kendini tutamayıp şöyle dedi:

-Vallaa mösyö Huguenin, bu abus suratlar devrinde öyle sempatik bir yüzünüz var ki insan bakmaktan hoşlanıyor; izin verin, elinizi bir kez daha sıkayım.

-Mösyö Quinsonnas, ben sizi uzun zamandır tanıyorum; bu oğlan bana sizden sık sık bahsederdi ve sizin de bizlerden olduğunuzu biliyordum. Bu nazik ziyaretinizden dolayı Michel'e teşekkür ederim; sizi de getirmekle çok iyi yaptı.

-Hele durun, mösyö Huguenin! Onun beni değil benim onu getirdiğimi söylerseniz doğruyu söylemiş olursunuz

-Ne oldu Michel, de seni buraya getirdiler?

-Mösyö Huguenin, dedi Quinsonnas, getirmek sözcüğü uygun değil, sürüklediler demek gerek.

-Oh! dedi Michel, Quinsonnas abartmanın kişileşmiş ifadesidir!

-Her neyse, dedi dayısı, sen ne olduğunu...

-Mösyö Huguenin, dedi piyanist, bize iyi bakın.

-Size bakıyorum, beyler.

-Hadi Michel, dön şöyle de dayın seni bütün açılardan inceleyebilsin.

-Bu gösterinin anlamını bana söyler misiniz?

-Mösyö Huguenin, bizde kısa süre önce kapı dışarı edilmiş kimselere özgü bir şeyler görmüyor musunuz?

-Kapı dışarı edilmiş mi?

-Oh, hem de nasıl! Şimdilerde artık yapılmayan bir biçimde.

-Nasıl? Başınıza bir felaket mi geldi?

-Saadet! dedi Michel.

-Çocuk işte, dedi Quinsonnas omuzlarını silkerek. Mösyö Huguenin, tam anlamıyla ve bal gibi

kapı önüne, daha doğru bir deyişle Paris'in asfaltı üzerine, konulmuş bulunuyoruz.

-Doğru mu bu? Nasıl olur?

-Evet dayıcığım, dedi Michel.

-Peki, nasıl oldu?

-Şöyle oldu mösyö Huguenin.

Quinsonnas felaketi anlatmağa başladı. Olayları anlatma ve değerlendirme biçimi ve ne yaparsa yapsın dizginleyemediği o renkli ve çarpıcı felsefesi, Huguenin dayının istemeyerek de olsa gülümsemesine neden oldu.

-Ama burada hiç de gülünecek bir şey yok, dedi.

-Ağlayacak şey de yok, dedi Michel.

-Ne olacaksınız şimdi?

-Beni bırakalım, dedi Quinsonnas, çocukla ilgilenelim.

-Ve özellikle, diye karşılık verdi genç adam, ben burada değilmişim gibi konuşalım.

-Durum şu, diye devam etti Quinsonnas. Sözümüzün konusu ne banker, ne tüccar, ne sanayici olamayacak bir çocuk olduğuna göre, bu dünyada keçesini sudan nasıl çıkaracak?

-Evet, çare bulunması gereken sorun bu, dedi Huguenin dayı ve oldukça düşündürücü. Bugün geçerli olan üç mesleği saydınız işte; benim aklıma da başkası gelmiyor, meğer ki...

-Toprak sahibi olsun! dedi piyanist.

-Hah, işte!

-Toprak sahibi mi? dedi Michel bir kahkaha atarak.

-Şuna bak, sahiden alay ediyor! diye haykırdı Quinsonnas. Bu kârlı olduğu kadar da onurlu mesleği bağışlanamaz bir züppelikle hafife alıyor! Behey bedbaht, bir toprak sahibinin ne olduğunu hiç düşündün mü? Bak oğlum, bu sözcüğün içerdiği anlam korkunç bir şeydir! Senin benzerin, senin gibi etten kemikten yapılma ve bir kadından doğma biri, basit bir ölümlü, yerkürenin bir parçasının sahibi oluyor, bir düşünsene! Bu yerküre parçası onun öz malı oluyor, örneğin başı, hatta çoğu kez daha fazlası gibi! Ve bu parçayı ondan kimse, hatta Tanrı bile alamıyor, olduğu gibi mirasçılarına kalıyor! Ve o bu parçayı istediği gibi kazmak, sürmek, üzerine inşaat yapmak hakkını da elde ediyor! Ve bu parçayı saran hava, sulayan su ve üzerindeki her şey de onun oluyor! Buranın ağaçlarını istediği gibi yakabilir, suyunu içebilir, otunu yiyebilir de kimse bir şey diyemez! Her gün kendi kendine şöyle der: "Tanrının birinci günde yarattığı şu toprak var ya, işte onda benim de payım var; yarımküremizin şu yüzeyi bana ait, sadece bana ait, üstündeki altı bin arşın yüksekliğinde solunabilir hava ve altındaki bin beş yüz fersah derinliğinde yerkabuğuyla birlikte!" Evet ya, bu adamın mülkiyeti yerin merkezine dek uzanıyor; sadece kürenin karşı tarafındaki meslektaşlarının mülkiyetiyle sınırlı! Sen, zavallı acınacak çocuk, anlaşılan hiç hesap yapmamışsın ki böyle gülüyorsun! Hiç hesaplamadın mı ki, sadece bir hektar toprak

sahibi bir kişinin mülkiyetinde, tamamen ve bütünüyle ve hiç kısıtsız kendisine ait, yirmi milyar metreküplük bir toprak konisi vardır?

Quinsonnas'ın bu söylevini çekerkenki hali gerçekten görülmeye değerdi. Jestleri, yüz ifadesi, sesinin tonu ve ezgisi, her şeyi insanı etkiliyor, inandırıyordu! Yanılma ihtimali yoktu, güneşin altında serveti olan bir adamdı karşılarındaki! Mülk sahibiydi!

-Ah, mösyö Quinsonnas, diye haykırdı Huguenin dayı, muhteşemsiniz! İnsanın bundan böyle hayatının sonuna dek toprak sahibi olası geliyor!

-Değil mi ama, mösyö Huguenin! Bu çocuk da kalkmış buna gülüyor!

-Evet, gülüyorum, diye karşılık verdi Michel; gülüyorum, çünkü benim hiçbir zaman bir metre küp toprağım bile olmayacak! Meğer ki talih...

-Ne demek talih? diye haykırdı piyanist, o sözcüğü kullanıyorsun ama anlamını biliyor musun bakalım?

-Ne demek istiyorsun?

-Şunu demek istiyorum ki, talih Arapça bir sözcükten gelir ve bu sözcük sadece "güç" demektir*, başka bir şey değil! Demek ki bu dünyada sadece yenilmesi gereken güçlükler vardır! Ve akılla, azim ve kararlılıkla bunların hakkından gelinebilir!

-Gayet doğru, dedi Huguenin dayı. Ee Michel, sen ne düşünüyorsun bu konuda?

* Verilen etimoloji Fransızca "rastlantı, tesadüf" anlamına gelen *hasard* sözcüğüne aittir. (ç.n.)

-Dayıcığım, ben hırslı bir insan değilim; Quinsonnas'ın yirmi milyarı bana pek dokunmaz.

-Ama, diye söze karıştı Quinsonnas, bir hektar toprak yirmi-yirmi beş hektolitre buğday üretebilir; bir hektolitre buğdaydan yetmiş beş kilo ekmek yapılabilir! Günde yarım kilo hesabıyla altı aylık besin demektir bu!

-Ah o beslenme sorunu! Besin, besin, hep aynı şarkı!

-Evet oğlum, ekmek şarkısı! Çoğu kez hüzünlü bir ezgiyle söylenir!

-Neyse, Michel, dedi Huguenin dayı, ne yapmayı düşünüyorsun?

-Mutlak biçimde özgür olsaydım, dayıcığım, bilmem nerede okuduğum ve dört koşul içeren o mutluluk tanımını uygulamaya koymak isterdim.

-Peki, neymiş o koşullar, sormamızda bir sakınca yoksa? diye atıldı Quinsonnas.

-Açık havada yaşanan hayat, bir kadının sevgisi, her türlü istek ve ihtirastan arınmışlık ve yeni bir güzelliğin yaratılışı.

-Öyleyse, dedi piyanist gülerek, Michel programının yarısını şimdiden gerçekleştirmiş demektir!

-Nasıl yani? diye sordu Huguenin dayı.

-Açık hava hayatı mı demişti? Alın işte: Kapının önüne koydular ya!

-Doğru! dedi Huguenin dayı.

-Bir kadının sevgisi...

-Bunu geçelim, dedi Michel kızararak.

-Pekâlâ, dedi Huguenin dayı alaycı bir tavırla.

-Öteki iki koşula gelince, diye devam etti Quinsonnas, bunları yerine getirmek daha zor! Ben Michel'i hırstan arınmış denemeyecek kadar hırslı buluyorum.

-Ama, ya yeni bir güzelliğin yaratılması! diye haykırdı Michel coşkuyla ayağa kalkarak.

-Vallaa bu herif bunu pekala başarabilir! dedi Quinsonnas başını sallayarak.

-Zavallı çocuk!... diye mırıldandı Huguenin dayı üzüntülü bir tavırla.

-Ama dayıcığım...

-Hayat hakkında hiçbir şey bilmiyorsun ve yaşamayı hayatın boyunca öğrenmen gerek, demiş Seneca. Çok rica ederim, olmayacak umutlara bel bağlama ve engellere inanmamazlık etme!

-Gerçekten, dedi piyanist, bu dünyada tek tabanca yalnız başına gidilmiyor; mekanikte olduğu gibi ortamların ve sürtünmelerin payını da ayırmak gerek! Dostların, düşmanların, münasabetsizlerin, rakiplerin sürtünmeleri! Kadın, aile, toplum ortamları! İyi bir mühendis bunların hepsini hesaba katmalıdır.

-Mösyö Quinsonnas doğru söylüyor, dedi Huguenin dayı; şimdi durumu biraz daha belirginleştirelim Michel. Buraya kadar finans alanında başarı gösterdiğin söylenemz.

-Bu yüzden biraz da zevklerime ve yeteneklerime göre davranayım diyorum ya!

-Yeteneklerin ha! diye haykırdı Quinsonnas. Şu anda benim gözüme nasıl bir manzara sunuyorsun, biliyor musun? Açlıktan ölmekteyken hâlâ umuttan umut kesmeyen bir şairin içler acısı görüntüsü!

-Bu Quinsonnas olacak herif, dedi Michel, her şeyi eğlenceli tarafından ele almayı o kadar iyi becerir ki!

-Eğlenmiyorum, kanıtlara dayalı us yürütüyorum! Sanatın öldüğü bir devirde sanatçı olmak istiyorsun sen...

-Öldü mü? Yok canım!

-Öldü, gömüldü, külleri çömleğe kondu, mezar taşına yazısı bile yazıldı! Örnek mi istiyorsun? Buyur. Ressam mısın? Artık resim yok, tablo yok, Louvre'da bile! Geçen yüzyılda onları o kadar iyi restore ettiler ki bugün boyaları kavlayıp kalkıyor ve dökülüyor. Rafael'in *Kutsal Aile*leri artık sadece Meryem Ana'nın bir koluyla Aziz Yuhanna'nın bir gözünden oluşuyor, ki bu kadarı yetmez! *Kana'daki Düğün* seyredenlere uçan bir kemanı çalan havai bir yay sunuyor sadece; bu da yetmez! Tizianolar, Correggiolar, Giorgioneler, Leonardolar, Murillolar, Rubensler doktorlarıyla temas sonucu bir deri hastalığına tutulmuş, ölüyorlar. Karşımızda sadece, görkemli çerçeveler içinde, güçlükle algılanan birtakım gölgeler, belli-belirsiz çizgiler, kemirilmiş, kararmış, karışmış renk lekeleri var! Tablolar çürümeye bırakıldı tabii ressamlar da! Elli yıldır tek bir sergi bile açılmadı. Ve iyi de edildi!

-İyi mi? dedi mösyö Huguenin.

-İyi edildi elbette, zira daha geçen yüzyılda gerçekçilik o kadar ileri gitmişti ki, daha fazla hoş görülemedi! Hatta anlatıldığına göre Courbet diye birisi son sergilerinden birinde kendi kendisini yüzü duvara dönük olarak, hayatın en sağlığa yararlı fakat en az zarif ve hoş eylemlerinden birini işlemekteyken sergilemişti!* Zeuxis'in kuşlarını bile kaçırtacak bir manzara, değil mi?

-Dehşet verici, dedi mösyö Huguenin.

-Üstüne üstlük, diye devam etti Quinsonnas, adam Auvergneliydi bir de! Böylece, diyorum, yirminci yüzyıla ne resim kaldı ne de ressam! Peki, heykeltıraş var mı bari? Ne gezer! Louvre'un avlusunun ortasına sanayi perisinin heykeli dikildiğinden beri o da bitti! Ne peri ama! Bir buhar makinesi silindirinin üstüne kadana gibi bir kadın oturtmuşlar; kucağında bir viyadük, bir eliyle bir körüğü öbürüyle bir pompayı çalıştırıyor; omuzlarından küçük küçük lokomotifler dizili bir kolye sarkıyor; saç topuzunun tepesine de bir paratoner dikili!**

-Vallaa beni de meraklandırdınız, gidip göreyim bari şu şaheseri, dedi Huguenin dayı.

* Fransız resim sanatının en büyük ustalarından Gustave Courbet (1819-1877) resimde gerçekçiliğin baş kuramcısı ve uygulayıcısı olarak zamanında (J. Verne'in de zamanında) akademik çevrelerden büyük saldırılara hedef ve polemiklere konu olmuştur. (ç.n.)

** Tam yazarın dediği yerde bugün öyle bir ucube değil, ama başka bir ucube yer alıyor: camdan bir piramit! Birçoklarına göre amacı ve etkisi de çok farklı değil! (ç.n.)

-Görülmeye değer, dedi Quinsonnas. Ne diyordum, heykeltıraş da kalmadı böylece. Peki müzisyenler? Michel, sen bu konuda ne düşündüğümü biliyorsun. Edebiyatçı mı olacaksın? Ama roman okuyan var mı hâlâ? Üsluplarına bakılırsa yazanlar bile okumuyor romanları! Bütün bunlar bitmiş, ölmüş, toz olmuş!

-İyi ama, sanatların yanında, onlarla birlikte giden meslekler yok mu?

-Ha, evet! Eskiden olsaydı gazeteci olabilirdin mesela! Bu iş gazetelere inanan ve politika yapan bir bujuvazinin mevcut olduğu zamanlarda işe yarardı. Ama şimdi kim uğraşır politikayla? Dış politika mı dedin? Artık savaş mümkün değil, diplomasinin de modası geçti. İçerde mi? Mutlak sükûnet! Fransa'da artık siyasal parti yok ki! Orléans'cılar ticaretle, Cumhuriyetçiler endüstriyle uğraşıyorlar! Tek tük birkaç légitimistes varsa onlar da Napoli Bourbon'larına yamanmışlar, çıkardıkları küçük Gazette'de melül mahzun iç çekerek eski günleri yadediyorlar! Hükümet de işlerini iyi bir tüccar gibi çekip çeviriyor, senetlerini düzenli olarak ödüyor; hatta bu yıl temettü dağıtacağı bile söyleniyor! Seçimler artık kimseyi heyecanlandırmıyor; mebusların oğulları babalarının yerlerini alıyor, odalarında ders çalışan uslu çocuklar gibi gürültüsüz patırtısızca yasakoyuculuk mesleğini icra ediyorlar. İnsanın aday sözcüğünün sahiden beyazlık, saflık kökünden geldiğine inanası geli-

yor! * Böyle bir durumda kalkıp gaztecilik yapmışsın, neye yarar? Hiçbir şeye!

-Bütün bunlar ne yazık ki doğru, dedi Huguenin dayı; gazetecilik de miadını doldurdu.

-Evet! Fontevrault ya da Melun cezaevlerinden salıverilen bir hükümlü gibi! Bir daha mı, tövbeler tövbesi! Yüz yıl önce aşırıya kaçılmıştı bu işte, şimdi biz bunun ceremesini çekiyoruz! O zamanlar pek okuyan yoktu, ama herkes yazıyordu. 1900'de Fransa'daki gazetelerin sayısı, siyasal olanıyla olmayanıyla, resimlisiyle resimsiziyle, tam altmış bin rakamına ulaşıyordu! Kırsal kesimin eğitilmesi için bunlar bütün yöresel lehçe ve ağızlarda, pikardca, baskça, brötonca, hatta arapça yayımlanıyordu. Ya, evet beyler, arapça bir gazete de vardı: *La Sentinelle du Sahara*! Dönemin bıçkınları buna *hebdromadaire* bir gazete** diye takılıyorlardı. İşte bu gazete furyası kısa zamanda gazeteciliğin sonunu getirdi, nedeni de basitti: Yazanların sayısı okuyanların sayısını geçmişti!

-O devirde, dedi Huguenin dayı, küçük aydın gazeteleri de vardı, iyi kötü karın doyurabilen..

-Vardı var olmasına da, dedi Quinsonnas, bütün o güzel nitelikleriyle o da Roland'ın kısrağıyla aynı duruma düştü; orada yazan ukalalar esprili üslubu

* Verilen etimoloji Fransızca *candidat* (aday), *candeur* (aklık, saflık), *candide* (safdil, temiz kalpli) sözcükleriyle ilgili; bunlar gerçekten aynı Latince sözcükten geliyor. (ç.n.)

** "Büyük Sahra'nın Nöbetçisi". *Hebdomadaire* = haftalık; *dromadaire* = hecin devesi. (ç.n.)

o kadar kötüye kullandılar ki, sonunda maden tükendi; henüz okumayı bırakmamış olanlar bile bir şey anlamaz oldular.

Zaten bu nazik yazar efendiler az çok biribirlerini de öldürdüler, çünkü hiçbir yerde onların arasında olduğu kadar şamar ve baston darbesi tüketimi yapılmamıştı; bunları karşılamak için sırtların kalın, suratların da kösele gibi olması lazımdı. Aşırılık felaketi getirdi ve entelektüel gazetecilik de büyük ağabeyinin yanı sıra unutulmuşluk içinde yitip gitti.

-Ama, dedi Michel, mensuplarını pekâlâ iyi kötü geçindiren eleştirmenlik mesleği de yok değildi ya!

-Olmaz olur mu? dedi Quinsonnas. Prensleri bile vardı bunun; yetenekleri başlarından taşan, paçalarından akan şu tiplerden! Kodamanların bekleme odalarını doldururlar, ara sıra birisi bunların övgülerini tarifeye bağlamak lûtfunda bulunur ve karşılığını da öderdi. Bu ödemeler beklenmedik bir olay yıkıcı eleştirinin bütün başrahiplerinin kökünü kurutuncaya dek böyle devam etti.

-Hangi olay? diye sordu Michel.

-Yasanın bir maddesinin büyük ölçekte uygulanması. Bir yazıda adı geçen her kişinin, gazetenin aynı yerinde aynı sayıda satırla yanıt verme hakkı olduğundan, eleştirilen oyun, roman, felsefe veya tarih kitaplarının yazarları kitle halinde eleştirmenlerine yanıt vermeye giriştiler; her birinin, konu olduğu eleştiriye göre, şu kadar satırlık bir yanıt ya-

yınlatma hakkı vardı ve bu hakkını kullanıyordu. Gazeteler önce bu furyaya direnmeye yeltendiler; davalar açıldı, mahkûm oldular. O zaman yanıtlara yer açmak için formalarını büyüttüler; bu kez herhangi bir makine icat edenler de işe karıştı ve gazeteye konacak bir yanıta yol açmadan hiçbir şey yayımlanamaz oldu. Durum o kadar şirazesinden çıktı ki, sonunda eleştirmenlik de oracıkta öldü. Onunla birlikte gazetecilikten beklenebilecek tek geçim kaynağı da yok oldu.

-Peki, ne yapacağız öyleyse? diye sordu Huguenin dayı.

-Ne yapmalı? Evet, bu sorun hâlâ duruyor, meğer ki doktor olunsun, endüstri, ticaret ve bankerlik istenmediğine göre!... Ama Şeytan belamı versin, hastalıklar da gittikçe yıpranıyor! Tıp fakültesi insanlara yeni hastalıklar aşılamazsa yakında işlevsiz kalacak! Barodan hiç söz etmeyelim! Artık dava açılmıyor, pazarlık yapılıp ödün veriliyor; kötü bir pazarlık iyi bir davaya tercih ediliyor; böylesi daha çabuk ve daha ticari!

-Düşünüyorum da, dedi Huguenin dayı, finans dergileri de var...

-Evet, ama Michel bu işe girmek ister mi bakalım? Bültencilik yapmak, bir Casmodage ya da bir Boutardin'in şirket formasını giymek, işlerin kesat gittiği dönemleri içyağı, kolza ya da yüzde üçlerle denkleştirmek, her gün hata yaparken suçüstü yakalanmak, olacakları gözünü bile kırpmadan, cü-

retle önceden haber vermek; bu konuda şu ilkeden hareket etmek: Öngörü gerçekleşmezse öngörücü unutulur, gerçekleşirse göğsünü gere gere öğünür; nihayet, bir bankerin kâr etmesi uğruna rakip şirketleri peşin parayla batırmak, ki bu, büroların tozunu almaktan daha aşağılık bir iştir! Michel bütün bunlara razı olabilecek mi?

-Elbette hayır!

-O zaman sadece hükümet işleri geliyor aklıma, yani memur olmak. Fransa'da zaten on milyon memur var. Yükselme şanslarını hesapla ve kuyruğa öyle gir!

-Galiba, dedi Huguenin dayı, tutulabilecek en akıllı yol da bu...

-Akıllı belki, ama umutsuz da, dedi Michel.

-Ama sen de, Michel...

-Besleyici meslekleri sayarken Quinsonnas bir tanesini unuttu.

-Hangisiymiş o? dedi piyanist.

-Oyun yazarlığı.

-Ya, demek tiyatro yapmak istiyorsun?

-Neden olmasın? Tiyatro -senin o iğrenç deyiminle- insanı beslemiyor mu?

-Bak oğlum Michel, dedi Quinsonnas, bu konuda ne düşündüğümü söylemektense sana bunu tattırmak istiyorum. Sana *Dramatik Kırkambar* müdürü için bir tavsiye mektubu alacağım, biraz tadına bakarsın o dediğin şeyin!

-Ne zaman?

-Yarından tezi yok.

-Söz mü?

-Söz!

-Ciddi mi bu? diye sordu mösyö Huguenin.

-Son derece ciddi, dedi Quinsonnas; bakarsınız başarılı olur. Her halükârda altı ay sonra da şimdi olduğu gibi, memur olmak için fazla geç olmayacaktır!

-Hadi bakalım Michel, seni iş başında göreceğiz. Fakat mösyö Quinsonnas, siz de bu çocuğun talihsizliğini paylaştınız. Sizin ne yapmayı düşündüğünüzü sormama izin verir miydiniz acaba?

-Oh, mösyö Huguenin, benim için kaygılanmayın. Michel de biliyor, büyük bir projem var benim.

-Evet, dedi delikanlı, yüzyılını şaşırtmak istiyor.

-Yüzyılını şaşırtmak mı?

-Hayatımın soylu amacı budur; istediğim şeyi bulduğumu sanıyorum ve önce gidip bunu yurt dışında denemeyi düşünüyorum. Bildiğiniz gibi, büyük ünlerin temeli hep oralarda atılır.

-Yani buradan ayrılacaksın? dedi Michel.

-Birkaç ay sonra; fakat çabuk döneceğim.

-İyi şanslar, dedi mösyö Huguenin kalkmakta olan Quinsonnas'a elini uzatarak; ve Michel'e gösterdiğiniz dostluk için teşekkürler!

-Çocuk benimle gelmek isterse tavsiye mektubunu hemen sağlarım.

-Memnuniyetle, dedi delikanlı. Elveda dayıcığım.

-Güle güle yavrum.

-Görüşmek üzere mösyö Huguenin, dedi piyanist.

-Görüşmek üzere mösyö Quinsonnas; umarım talih size gülümser!

-Gülümsemek mi? Bu kadarı yetmez, mösyö Huguenin! Ben onun bana kahkahalarla gülmesini istiyorum!

XIV. Bölüm

Büyük Dramatik Kırkambar

Her şeyin, mekanik güç gibi düşüncenin de, merkezleştiği bu devirde merkezi bir *Dramatik Kırkambar* kurmak da tutulacak en doğal yoldu. Pratik zekâlı ve iş bitirici birtakım kişiler ortaya çıkarak, 1903'te bu önemli şirketin imtiyazını elde ettiler.

Ancak yirmi yıl sonra şirket hükümetin eline geçti ve Sayıştay üyesi bir Direktörün yönetimi altında çalışmağa başladı.

Başkentin elli tiyatrosu her türden oyunlarını oradan sağlıyorlardı; bazı oyunlar önceden yazılmış olup isteyene veriliyor, bazıları da, kimisi filan

aktörün çapına kimisi filan fikrin işlenmesi ilkesine göre, sipariş üzerine yazılıyordu.

Bu yeni durum karşısında sansür doğal olarak kalktı ve amblemi olan makas çekmecede paslanmaya terkedildi; zaten kullanıla kullanıla iyice körelmiş, ağzı çentiklenmişti; hükümet böylece onu yeniden biletmek masrafından kurtulmuş oldu.

Paris ve taşra tiyatrolarının müdürleri de devlet memuru olup yaşlarına ve hizmetlerine göre maaş, prim, emeklilik ödentisi, nişan veya madalya alıyorlardı.

Oyuncular henüz devlet memuru olmamakla birlikte bütçeden maaş alıyorlardı; eski zamanlarda onları hedef alan olumsuz önyargılar gittikçe hafifliyor, meslekleri artık en onurlu uğraşlar arasında sayılıyordu. Salon komedilerine gittikçe daha geniş ölçüde kabul ediliyorlar, orada rolleri davetlilerle paylaşıyorlardı; böylece giderek yüksek sosyeteli olup çıkmışlardı. Ünlü komedyenlerle karşı karşıya rol kesen ve kimi rollerde onlara şöyle diyen kibar hanımefendilere rastlanır olmuştu:

"Siz benden çok değerlisiniz, madam; erdem ve ismet alnınızda pırıl pırıl parlıyor. Bense sefil bir yosmayım sadece!."

Ve buna benzer nice başka şeyler...

Hatta zengin bir Comédie Française aktörü vardı ki, kendi evinde kibar aile çocuklarına özel ve samimi piyesler oynatıyordu.

Tabii bütün bunlar oyunculuk mesleğinin saygınlık derecesini bayağı yükseltiyordu.

Büyük *Dramatik Kırkambar*'ın kurulması, şamatacı oyun yazarları topluluğunu ortadan kaldırmıştı; şirketin memurları hayli dolgun olan maaşlarını alıyorlar, hasılat da devletin kasasına giriyordu. Böylece tiyatro edebiyatının yüksek düzeyde yönetim ve denetimi devlete kalmıştı. *Büyük Kırkambar* başyapıtlar üretemese de, suya sabuna dokunmayan kendi halinde eserlerle uysal halk kitlelerini eğlendiriyordu. Eski yazarların eserleri artık sahnelenmiyordu, ama ara sıra Palais Royal'de Molière oynandığı oluyordu, tabii sayın komedyenlerin katkıları maniler ve nüktelerle birlikte... Hugo, Dumas, Ponsard, Augier, Scribe, Sardou, Barrière, Meurice, Vacquerie ise kitle halinde sahneden kovulmuşlardı. Vaktiyle, yüzyıllarının önüne koşulup onu sürüklemek için yeteneklerini biraz kötüye kullanmışlardı bunlar; oysa iyi düzenlenmiş bir toplumda yüzyıl olsa olsa yürür, ama koşamaz. Koşulan atlar güçlüydü ama koşuldukları şeyin bacakları ve ciğerleri geyik organlarıydı ve durum tehlikeli olabilirdi.

Böylece artık her şey, uygar insanlara yakışır biçimde, düzen içinde yürüyordu; memur yazarlar rahat bir yaşam sürüyor, kendilerini bitirip tüketmiyorlardı; sonsuza dek kurulu düzeni protesto etmekle görevli olduklarını sanan o bohem şairler, o sefil dâhiler kalmamıştı ortalıkta. İnsanların kişilik-

lerini öldüren ve halka da ihtiyacı olan edebiyat besinini veren bu düzenden yakınılabilir miydi?

Ara sıra, içinde kutsal ateşin yandığını hisseden zavallının biri öne atılıp sivrilmek istemiyor değildi; fakat tiyatrolar, *Büyük Dramatik Kırkambar*'la aralarındaki sözleşmeler uyarınca, ona kapılarını kapıyorlardı. O zaman, bu anlaşılmamış yazar, masrafını kendisi üstlenerek, güzel bir komedi yayımlıyor, ama kimse okumadığından eseri Entomozoerler sınıfından küçük yaratıklara yem oluyordu. Bunlar, kemirilmek üzere önlerine konan her şeyi okuyorlarsa, o devrin en bilgili yaratıkları olmalıydılar.

Evet, ne diyorduk, Michel elinde tavsiye mektubuyla, işte buranın, resmi kararnameyle kamu yararına çalışan kuruluş statüsü kazanmış olan Büyük *Dramatik Kırkambar*'ın, yolunu tuttu. Şirketin büroları Neuve-Palestro sokağında, işlevsiz kalmış eski bir kışlanın binalarını işgal ediyordu. Michel'i direktörün yanına aldılar.

Direktör, görevinin önemini içine iyice sindirmiş, son derece ciddi görünüşlü biriydi. Asla gülmez, vodvillerinin en başarılı esprileri karşısında bile yüzünde bir kas oynamazdı. Bu yüzden, bombaya bile dirençli olduğu söylentisi çıkmıştı hakkında. Emrindeki memurlar kendilerini askeri bir disiplinle yönetmesinden yakınırlardı; ama ne yapsındı? O kadar çok ve çeşitli insanla işi oluyordu ki! Komedi yazarları mı istersin, dram yazarları,

vodvil yazarları mı, yoksa librettocular mı! Kopyalama bürolarında çalışan iki yüz düz memur ve şakşakçılar da cabası!

Zira yönetim, sahnelenen oyunun niteliğine göre, tiyatrolara alkışçı da sağlıyordu. Büyük bir disiplin içinde iş gören bu beyler, bilgiç öğretmenlerin nezareti altında, nazik bir sanat olan alkışlama sanatını, tüm nüanslarıyla inceleyip öğreniyorlardı.

Michel Quinsonnas'ın mektubunu uzattı; direktör gözünün ucuyla okudu ve şöyle dedi:

-Mösyö, koruyucunuzu iyi tanırım ve bu konuda onu memnun etmekten büyük zevk duyacağım. Mektubunda sizin edebî yeteneklerinizden bahsediyor.

-Henüz bir şey yazmış değilim efendim, diye alçakgönüllülükle yanıt verdi Michel.

-Daha iyi ya! Bu bizim gözümüzde olumlu bir noktadır.

-Ama birkaç yeni fikrim var...

-Boş verin, mösyö, bizim yeniliklerle işimiz yok. Burada her türlü kişilik gösterisi ortadan kalkmak zorundadır. Orta karar eserler üreten büyük bir bütünün içinde eriyeceksiniz. Ancak, sizin için de yerleşik kurallarımızı çiğneyemeyeceğimi belirtmek isterim. İşe kabul edilmek için bir sınavdan geçeceksiniz.

-Sınav mı? dedi Michel şaşırarak.

-Evet. Bir yazılı kompozisyon.

-Pekâlâ, efendim, emirlerinize hazırım.

-Bugün için hazır olduğunuza inanıyor musunuz?

-Evet efendim, ne zaman isterseniz.

-Öyleyse, hemen şimdi.

Direktör birtakım emirler verdi ve az sonra Michel, kâğıt, kalem, mürekkep ve bir konu ile birlikte, bir odaya yerleştirilip orada yalnız bırakıldı.

Şaşkınlığı büyük oldu! Bir tarih parçasını ele alıp işlemesini, bir dram sanatı ürününü özetlemesini, eski dağardan bir başyapıtı analiz etmesini isteyeceklerini sanmıştı. Çocukluk işte!

Oysa verilen bir durum içinde beklenmedik ve şaşırtıcı bir olay tasarlaması, iğneleyici tonda birkaç dize yazması ve anlam yakınlığına dayalı bir sözcük oyunu yapması isteniyordu.

Tüm cesaretini ve iyi niyetini toplayarak, elinden gelen en son gayretle çalışmağa koyuldu.

Sonuçta kompozisyonu zayıf kaldı; yapım becerisi, ya da dedikleri gibi pençesi, eksikti. Beklenmedik durum bu tanıma tam uymuyordu, manzum parça vodvil için fazla şairaneydi, sözcük oyunu ise tam bir fiyaskoydu.

Yine de, koruyucusunun hatırına, bin sekiz yüz frank aylıkla işe alındı. Tasarladığı beklenmedik olay kompozisyonunun en az zayıf öğesi olduğundan, Komedi bölümünde görevlendirilmesi uygun bulundu.

Büyük *Dramatik Kırkambar*'ın harika bir yapısı vardı; beş büyük Bölümden oluşuyordu:

1. Yüksek komedi ve durum komedisi

2. Asıl anlamıyla vodvil

3. Tarihsel ve modern dram

4. Opera ve opera-komik

5. Revüler, fantastik sahne gösterileri ve özel durumlar için resmi parçalar.

Trajedi kaldırılmış ve bir daha konmamıştı.

Her bölümde uzmanlaşmış memurlar çalışıyordu; bunların sayılması, her şeyin önceden görülmüş, düzene ve kurala bağlanmış olduğu bu büyük kurumun işleyişini yavaş yavaş açığa çıkaracaktır sanırız.

Otuz altı saat içinde bir durum komedisi ya da bir yıl sonu revüsü müşteriye teslim edilebiliyordu.

Michel de birinci bölümdeki masasının başına oturdu.

Yetenekli memurlar vardı burada; kimi Serimleme, kimi Sonuçlandırına, kimi Girişler, kimi Çıkışlar konularında uzmandı; bazıları, ille de böyle nazım istenirse verilmek üzere, zengin uyaklar bürosunda, diğerleri de basit eylem diyalogları için normal uyaklar kısmında görevliydi.

Bir başka uzmanlık alanı daha vardı ki, Michel de burada yer alınağa davet edilmişti. Buradaki memurlar -ki hiç de beceriksiz sayılmazlardı- önceki yüzyıllara ait eserleri yeniden yazmakla görevliydiler; bunu ya eseri doğrudan doğruya kopyalayarak ya da kişilerini tersine çevirerek yapıyorlardı.

Bu şekilde yönetim, ustaca ters-yüz edilmiş *Le Demi-Monde* ile, Gymnase tiyatrosunda çok büyük bir başarı elde etmişti. Barones d'Ange az kalsın Nanjac'ın ağına düşecek safdil ve deneyimsiz bir genç kadın olmuştu; arkadaşı ve Nanjac denen adamın eski metresi madam de Jalin olmasaydı bu iş olacaktı da. *Kayısılar* bölümü ve eşleri hiç ortalarda gözükmeyen bu evli adamların halleri salonu ayağa kaldırıyordu.

Hükümet bilmem hangi olay vesilesiyle avukat hanımlarının da gönlünü almakta yarar gördüğü için, *Gabrielle*'i de yeniden yazmışlardı. Julien metresiyle birlikte aile yuvasından kaçmak üzereyken karısı Gabrielle yanına geliyor ve ona eşine sadık kalmayanlar hakkında öyle bir tablo (kırlarda serseri serseri dolaşmak, kötü şaraplar içmek, ıslak çarşaflar arasında yatmak..) çiziyordu ki, beriki eşinin öne sürdüğü yüksek ahlak nedenleriyle, işlemek üzere olduğu suçtan vazgeçiyor ve sözünü şöyle bağlıyordu:

"Oh! aile anası! Oh! şair! Seni öyle seviyorum ki!..."

Julien adı verilen bu oyun Akademi'nin takdirine bile mazhar olmuştu.

Bu büyük kurumun sırlarına vakıf oldukça, Michel yokolmakta olduğunu hissediyordu, ama maaşını hak etmesi lazımdı; çok geçmeden oldukça ağır bir işle görevlendirildi. Sardou'nun *Nos Intimes* adlı oyununu yeniden yazacaktı.

Zavallı kendini paralarcasına çalıştı. Oyunun madam Caussade'la kıskanç, bencil ve yoldan çıkmış dostları arasında geçtiğini pekâlâ anlıyordu; başka çare bulunamazsa doktor Tholozan'ın yerine bir ebe kadın koymak düşünülebilirdi; ayrıca ırza geçme sahnesinde madam Maurice mutlaka mösyö Caussade'ın başının etini yiyecekti. Ama ya bitiş sahnesi! İmkânı yok, olmuyordu. Michel ne kadar yırtınırsa yırtınsın, ünlü tilkiye mösyö Caussade'ı öldürtmeyi başaramayacaktı! Dolayısıyla, bu işten vazgeçip yetersizliğini itiraf etmek zorunda kaldı.

Direktör bu sonucu öğrenince oldukça canı sıkıldı; bunun üzerine genç adamın dramda denenmesine karar verildi; belki de orada bir şeyler ortaya koyabilirdi.

Böylece Michel Dufrénoy *Dramatik Kırkambar*'a girişinden on beş gün sonra Komedi bölümünden Dram bölümüne aktarıldı. Burası büyük tarihsel dram ve modern dram dallarını kapsıyordu.

Birinci dalda biribirinden tamamen ayrı iki tarih birimi yer alıyordu. Birinde gerçek tarih, iyi yazarların eserlerinden, sözcük sözcük yağmalanıyor, ötekinde ise amansızca ve utanmazca bozulup çarpıtılıyordu; zira, on dokuzuncu yüzyılın büyük bir dram yazarının dediği gibi, "tarihten bir çocuk peydahlamak için onun ırzına geçmek gerek"ti. Bu ilke uyarınca tarihten nice nice çocuklar peydahlanıyordu, ama bunların hiçbiri anasına benzemiyordu!

Tarihsel dramın belli başlı uzmanları, beklenmedik şok yaratıcı olaylar ve özellikle dördüncü perdeler tasarlamakla görevli memurlardı. Eserler onlara kabaca yontulmuş olarak geliyor, onlar da canla başla bu taslakları kesip biçerek kuşa benzetmeye çalışıyorlardı. Büyük hanımlara özgü denen önemli tiradları yazmakla görevli memurun yönetim kademelerinde yüksek bir mevkii vardı.

Modern dram dalı, siyah takım elbiseli dram ve işçi tulumlu dram birimlerini içeriyordu. Bazan bu iki türün karıştığı oluyorduysa da, yönetim bu uygunsuz evlilikten hoşlanmıyordu, zira bu durum memurların alışkanlıklarıyla çatışıyordu; işin kolaylığına kapılarak, süzme kibar bir züppenin ağzına serseri takımından birinin sözcüklerini yakıştırabilirlerdi maazallah! Böyle bir şey de argo konservatuarının uzmanlık alanına müdahale etmek olurdu!

Cinayetler, suikastlar, zehirlemeler ve ırza geçmelerle görevli bir miktar personel de vardı; bu sonuncu görevde çalışanlardan birinin perdeyi tam zamanında indirmekte üstüne yoktu; zira bir saniye geç kalınsa aktör, hatta aktris, gayet berbat bir durumda kalabilirdi.

Aslında iyi bir insan ve onurlu bir aile babası olan, çevresinden saygı gören ve yirmi bin frank kadar kazanan, elli yaşlarındaki bu kişi, söz konusu ırza geçme sahnesini otuz yıldan beri eşine rastlanamayacak bir ustalık ve beceriyle gerçekleştiriyordu.

Michel yeni bölümüne giriş ödevi olarak, 1827'de ortaya çıkmış önemli bir eser olan Amazampo ya da *Kınakınanın Keşfi* adlı dramın, baştan başa yeniden düzenlenmesiyle görevlendirildi.

Hiç de hafif bir görev değildi bu; özü bakımından modern bir eser ortaya çıkarmak söz konusuydu, oysa kınakınanın keşfi olayı şimdilerde çok eskimiş kalıyor ve sırıtıyordu.

Bu yeniden kazanım çalışmasıyla görevlendirilen memurlar kan ter içinde kaldılar, çünkü eser son derece kötü durumdaydı. Uyandırmak istediği etkiler o kadar yıpranmış, çekilecek ipler o kadar çürümüş, tüm yapısı ve iskeleti depolarda uzun süre beklemekten o kadar kemirilmişti ki, aslına boş verip yeni bir oyun yazılsa yeriydi! Fakat yönetimin emirleri kesindi: Hükümet, Paris'te dönemsel olarak ateşin yükseldiği şu günlerde, bu önemli buluşu halka hatırlatmak istiyordu. Demek ki oyunu günün beğenisine uydurmak gerekiyordu.

Memurların yeteneği sonunda bunu başardı. Gerçek bir ustalık gösterisi oldu bu, ama yaratılan başyapıtta zavallı Michel'in hiçbir payı olmadı. En küçük bir fikir bile getirememiş, durumun elverişli özelliklerinden yararlanmayı becerememişti. Böyle işlerde tam tamına sıfır olduğu anlaşıldı; yeteneksiz ve yetersiz olduğuna karar verildi. Direktöre lehinde olmayan bir rapor gönderildi ve bir aylık dramdan sonra, Michel üçüncü bölüme indirildi.

-Hiçbir işe yaramıyorum, diye düşündü genç adam; ne hayalgücüm var ne de espri yeteneğim! Ama öte yandan haksız da değilim; ne biçim tiyatro yapmak bu böyle!

Umutlarını gittikçe yitiriyor, içinde çalıştığı örgüte lanet yağdırıyordu. On dokuzuncu yüzyıldaki işbirliği ilkesinin bütün bu *Büyük Dramatik Kırkambar* kurumunu tohum halinde içinde sakladığını unutuyordu. İşbirliğinin, yüzüncü kuvvetine yükseltilmesiydi bu!

Michel böylece dramdan vodvile düştü. Burada Fransa'nın en şen şakrak insanları toplanmıştı; mani görevlileri nükte görevlileriyle yarışıyordu. Belden aşağı durumlar ve dekolte deyimler bölümünün sorumlusu pek nazik bir gençti. Sözcük oyunları bölümü de tıkır tıkır işliyordu.

Ayrıca nükteler, iğneleyici sözler ve dam-deve konuşmalar için bir merkezi büro da vardı; burası beş Bölümün bu konulardaki bütün ihtiyaçlarını karşılıyordu. Yönetim komik bir sözün kullanılmasına, ancak en az on sekiz aydan beri hiçbir yerde kullanılmamışsa izin veriyordu. Emirleri uyarınca durmadan sözlükler taranıyor, alışılmış düz anlamlarından saptırılınca beklenmedik ve çarpıcı etkiler yaratan bütün deyim, deyiş, cümle ve sözcükler listeleniyordu. Şirketin son envanter çalışmasının raporunda yetmiş beş bin sözcük oyunu yer alıyordu; bunların dörtte biri tamamen yeni olup geri kalanı da hâlâ işe yarar durumdaydı. Birincilerin fiyatı daha yüksekti.

Bu ekonomi, bu yedek espri deposu ve bu anlaşma sayesinde, üçüncü Bölümün üretimi kusursuz yürüyordu.

Michel'in üst bölümlerdeki başarısızlıkları öğrenilince, kendisine vodvil yapımının kolay işlerinden birinin ayrılmasına dikkat edildi; ne bir fikir getirmesi ne de esprili bir söz bulması istendi; kendisine verilen durumu işleyip geliştirmekten başka bir şey yapmayacaktı.

Palais Royal tiyatrosu için bir perdeydi ilk işi. Tiyatroda henüz yeni ve en çarpıcı etkilerle dolu bir duruma dayanıyordu. Sterne bunu daha önce, Tristram Shandy'nin ikinci kitabının 73. bölümünde, Phutatorius olayını anlatırken, taslak halinde ele almıştı.

Oyunun adı bile içinde ne olduğunu göstermeye yetiyordu:

Pantalonunu iliklesene!

Erkek giyiminin en savsaklanamaz zorunluluğunu unutan bir adamın bu tuzlu-biberli konumundan neler çıkarılabileceği hemen anlaşılır. Onu soylular semtinde bir salona götürüp yüksek sosyeteye tanıştıran arkadaşının yaşadığı dehşet anlarını, ev sahibi hanımın düştüğü güç durumu düşünün! Buna, her an seyircilere "ya ...sa!" korkusunu yaşatan aktörün ustaca oyununu ve ...an kadınların düştükleri komik dehşeti de ekleyin! Dev bir sükse için gerekli her şey vardı bu oyunda!*

* Bu piyes birkaç ay sonra oynandı ve çok para getirdi. (Yazarın notu)

Ama Michel kendini bu özgün fikirle güreşir durumda bulunca dehşetli bir tiksintiye kapıldı ve kendisine verilmiş olan senaryoyu yırtıp attı.

-Yoo, dedi içinden, bu mağarada daha bir an bile kalamam! Açlıktan ölürüm daha iyi!.

Haklıydı. Ne yapacaktı başka? Opera ve operet bölümüne mi inseydi yani? Günün müzisyenlerinin istediği saçma sapan dizeleri yazmaya asla razı olamazdı ki!

Yoksa revüye, göz boyama eğlencelerine, ısınarlama resmi piyeslere kadar düşmeli miydi? Ama buralarda her şeyden önce, oyun yazarı değil mekanisyen ya da boyacı olmak gerekiyordu; yeni bir dekor bulmaktı istenen, başka şey değil! Fizik ve mekanik sayesinde bu yolda hayli uzağa gidilmişti; sahneye, kökleri görünmez sandıklar içinde gerçek ağaçlar, çiçek tarhları, doğal ormanlar getiriliyor, kesme taştan binalar inşa ediliyordu! Okyanus gerçek deniz suyuyla temsil ediliyor, bu su her gece seyircilerin önünde boşaltılıp ertesi sabah yeniden dolduruluyordu.

Michel kendini, böyle şeyleri tasarlayabilecek biri gibi hissediyor muydu? Kitleleri etkileyecek ve ceplerinden taşan paraları tiyatronun kasasına akıtmaya zorlayacak güç ve yetenek var mıydı onda?

Hayır! Yüz kere hayır!

Demek ki yapılacak tek şey kalıyordu: Çekip gitmek.

O da bunu yaptı.

XV. Bölüm

Sefalet Günleri

Büyük *Dramatik Kırkambar*'da Nisandan Eylüle kadar geçirdiği, düşkırıklığı ve tiksinti dolu beş uzun ay boyunca, Michel dayısı Huguenin'i de öğretmeni mösyö Richelot'yu da ziyaret etmekten geri durmamıştı.

Gerek birinin gerek öbürünün evinde birçok akşamlar geçirdi, ki bunları hayatının en güzel anları sayıyordu. Profesörle kütüphaneci hakkında konuşuyor, ama kütüphaneciyle iken profesörden değil de torunu Lucy'den söz ediyordu, hem de ne sözcüklerle, ne duygularla!

Dayısı bir gün şöyle dedi:

-Gözlerim oldukça bozuk, ama galiba senin o kızı sevdiğini görebiliyorum!

-Evet dayı, hem de deli gibi!

-Deli gibi sev, ama akıllı gibi evlen, şey olunca...

-Ne olunca? diye sordu Michel titreyerek.

-Mesleğini eline alınca, hayatını kazanır hale gelince. Kendin için değilse bile onun için hayatta başarılı olmalısın.

Michel bu sözlere hiçbir yanıt veremiyor, içini kemiren öfkeden kuduruyordu. Bir başka akşam Huguenin dayı yine sordu:

-Peki, Lucy de seni seviyor mu bari?

-Bilmiyorum. Onun ne işine yarayabilirim ki? Doğrusu, beni sevmesi için hiçbir neden yok!

Bu sorunun sorulduğu akşam, Michel kendini dünyadaki insanların en mutsuz ve umutsuzu gibi hissetti.

Oysa genç kız, zavallı delikanlının toplum içinde onurlu bir yeri olup olmadığıyla hiç ilgilenmiyor, bu sorunu gerçekten kendine dert etmiyordu. Yavaş yavaş Michel'i görmeye, yanında olduğu zaman söylediklerini işitmeye, gelmediği zaman beklemeye alışıyordu; iki genç birlikteyken şundan bundan, havadan sudan konuşuyorlar, iki ihtiyar da onları özgür bırakıyorlardı; biribirlerini sevmelerini neden engellesinlerdi ki! Gençler bunu biribirlerine itiraf etmiyorlar, daha çok gelecekten söz ediyorlardı. Michel o yakıcı güncel sorunu ağzına alınağa cesaret edemiyor, sadece "Bir gün sizi ne kadar seveceğim bilseniz!" diyordu.

Bu sözde Lucy'nin sezdiği, hissettiği bir nüans vardı: Şu anda çözülmesi gerekmeyen bir zaman sorunuydu önlerindeki...

Sonra genç adam kendini şairliğinin tüm coşkusuna kaptırıp konuşuyor, dinlendiğini ve anlaşıldığını da bildiğinden, bu genç kız kalbine bütün benliğini özgürce açıyor, akıtıyordu. Onun yanındayken gerçekten kendisi oluyordu; ama Lucy için şiir söylemiyordu; elinden gelmiyordu bu. Sevgisi fazlasıyla gerçek olduğundan, seviyle ölçü-uyağın birleşebileceğini, duygularının bir ritmin zorlayışlarına boyun eğdirilebileceğini anlayamıyordu.

Yine de farkında olmadan şiirleri o sevgili varlığın düşüncelerini özümsüyor ve Lucy'ye herhangi bir konuda şiir söylediği zaman genç kız bunları kendisi tasarlamış gibi dinliyordu. Bu şiirler her zaman, kimseye sormağa cesaret edemediği bir soruya yanıtmış gibi geliyordu ona..

Bir gün Michel, yüzüne dikkatle bakarak, kıza şöyle dedi:

-O gün geliyor.

-Hangi gün?

-Sizi seveceğim gün.

-Ya! dedi Lucy.

Ondan sonra da zaman zaman tekrarlıyordu Michel:

-O gün yaklaşıyor...

Nihayet, Ağustos ayında güzel bir akşam, Lucy'nin elini tutarak haberini verdi:

-Geldi.

-Beni seveceğiniz gün mü? diye mırıldandı Lucy.

-Hayır, seni sevdiğim gün! diye karşılık verdi Michel.

Huguenin dayı ile mösyö Richelot gençlerin, kitabın bu sayfasına geldiklerini görünce, şöyle dediler:

-Hadi bakalım çocuklar, yeteri kadar okudunuz; artık kitabı kapatın ve sen, Michel, iki kişilik çalış!

Başka nişan töreni olmadı.

Anlaşılacaktır ki bu durumda Michel başına gelen aksiliklerden söz etmedi. *Büyük Dramatik Kırkambar*'da işlerin nasıl gittiği sorulduğunda kaçamak yanıtlar veriyordu. Her şeyin tam istendiği gibi olduğu söylenemezdi, bir alışma dönemi olacaktı elbet, ama sonunda bunu başaracaktı mutlaka...

İhtiyarlar daha ötesini görmüyorlardı. Lucy ise Michel'in çektiği acıları tahmin ediyor ve elinden geldiğince ona moral vermeye çalışıyordu. Ama kendisini de işin içinde hissettiğinden, bunu belli bir çekingenlikle yapıyordu.

Durum böyleyken, genç adamın yeniden talihin belirsizliği içine düşünce uğradığı düş ve cesaret kırıklığının ne kadar derin olduğu anlaşılabilir. Korkunç bir an yaşadı; bu anda hayat ona gerçek yüzüyle, yorgunlukları, düşkırıklıkları ve alaycılığıyla, olduğu gibi göründü. Kendini her zamankinden daha yoksul, daha lüzumsuz, daha dışlanmış hissetti.

-Ne yapmaya geldim ben bu dünyaya? diyordu kendi kendine. Beni çağıran olmamıştı ki! Çekip gitmem gerek!

Ama Lucy'yi düşününce kendini tutuyordu.

Quinsonnas'ın evine koştu; onu bavulunu hazırlarken buldu: Bir hurcun bile tepeden bakacağı küçük bir çantadan ibaretti bu. Başına gelenleri anlattı.

-Hiç şaşırmadım, dedi Quinsonnas; sen büyük ölçekli işbirliği için yaratılmamışsın. Ne yapacaksın şimdi?

-Kendi başıma çalışmak.

-Ya, dedi piyanist, demek o kadar gözüpek birisin ha!

-Göreceğiz. Ama sen, Quinsonnas, nereye gidiyorsun?

-Gidiyorum işte.

-Paris'ten ayrılıyor musun?

-Evet, hatta dahası, Fransa'yı da bırakıyorum. Ünlenmek isteyen Fransızlar ünlerini Fransa'da kazanamıyorlar; ün ithal edilmesi gereken yabancı bir mal... Ben de kendimi ithal ettireceğim.

-Ama nereye gidiyorsun?

-Almanya'ya. O biracıları ve pipocuları şaşırtacağım önce. Benden söz edildiğini mutlaka duyacaksın!

-Öyleyse o büyük buluşun elinde!

-Evet! Ama şimdi beni bırakalım da senden bahsedelim. Mücadele edeceksin, değil mi? İyi. Peki, paran var mı?

-Birkaç yüz frank.

-Çok az. Ha, lojman için düşünme, benimkini alabilirsin; üç aylık kirası ödenmiştir.

-İyi ama...

-Almazsan zarar ederim. Şimdi gelelim paraya; bin frangım var, paylaşalım.

-Kesinlikle olmaz! dedi Michel.

-Amma da aptalmışsın be oğlum! Aslında hepsini vermem gerek, ama paylaşıyorum ve sen hâlâ mırın kırın ediyorsun! Bu hesapla sana beş yüz frank borçlu kalıyorum!

-Quinsonnas! diye haykırdı Michel, gözlerinden yaşlar süzülerek.

-Ağlıyor musun? Pekâlâ, haklısın. Ayrılık sahnelerinin olmazsa olmaz mizansenidir bu! Sakin ol! Geri döneceğim. Hadi bakalım, kucaklaşalım!

Michel dostunun kollarına atıldı; heyecanlanmamağa yemin etmiş olan Quinsonnas yeminini çiğnememek için çabucak sıyrılıp kaçtı.

Michel yalnız kaldı. Önce durumundaki değişikliği kimseye, ne dayısına ne de Lucy'nin dedesine, bildirmemeye karar verdi. Dertlerinin üstüne bir de bu derdi eklemenin lüzumu yoktu.

-Çalışacağım, yazacağım! diye tekrarlıyordu içinden, iradesini diri tutmak için. Nankör bir yüzyılın inanmayı reddettiği başkaları pekâlâ savaştılar. Göreceğiz bakalım!

Ertesi gün üç beş parça eşyasını dostunun odasına taşıttı ve çalışmağa koyuldu. Hiçbir işe yara-

maz ama çok güzel şiirler içeren bir kitap yayımmak istiyordu. Bunun için durmadan dinlenmeden, hemen hemen aç biilaç, sadece düşünüp hayal kurarak, uykusunu bile rüya görmek için uyuyarak, çalıştı.

Boutardin ailesinin adını bile duymak istemiyordu artık; kendisini tekrar ellerine geçirmek isteyeceklerini vehmederek, onlara ait sokaklardan geçmemeye çalışıyordu. Oysa vasisinin onu düşündüğü bile yoktu; bir salaktan kurtulmuş olduğuna seviniyordu sadece.

Odasından çıktığında duyduğu tek mutluluk mösyö Richelot'yu ziyaret etmekti; zaten başka iş için dışarı çıktığı yoktu. Gelip genç kızı seyrederek moralini güçlendiriyor, şiiri için bu tükenmez kaynaktan esin alıyordu. Ah, onu nasıl seviyordu! Ve - itiraf etmek gerek- nasıl da seviliyordu! Bu sevgi bütün varoluşunu dolduruyordu; yaşamak için başka şeye de gerek olduğunu anlayamıyordu.

Bu arada kaynakları yavaş yavaş tükeniyor, ama o bunu düşünmüyordu bile.

Ekim ayı ortalarında yaşlı profesöre yaptığı bir ziyaret onun için çok üzücü oldu; Lucy'yi üzgün bulmuş, nedenini sormuştu.

*Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu*nda ders yılı başlamış, sınıflar açılmıştı. Retorik sınıfı kaldırılmamıştı gerçi, ama kaldırılayazmıştı! Mösyö Richelot'nun tek bir öğrencisi vardı! O da ayrılırsa, parası pulu olmayan yaşlı profesör ne yapacaktı? Bu

durum her an meydana gelebilirdi ve o zaman retorik öğretmenine ister istemez yol verilecekti.

-Kendim için konuşmuyorum, dedi Lucy, ama zavallı dedeciğim için kaygılanıyorum.

-Ben burada değil miyim? diye karşılık verdi Michel. Fakat bu sözü o kadar güvensizce söyledi ki, Lucy yüzüne bakınağa cesaret edemedi.

Michel elinden bir şey gelmediğini görmenin verdiği çaresizlikle yüzünün kıpkızıl kesildiğini hissediyordu. Yalnız başına kaldığı zaman:

-Yanında olmaya söz verdim, dedi kendi kendine, ama bakalım sözümü tutabilecek miyim! Hadi bakalım, iş başına!

Ve odasına döndü.

Böylece günler geçti; pek çok güzel fikir doğup açıldı delikanlının kafasında ve sonra bunlar kaleminin altında büyüleyici bir biçime büründüler. Sonunda kitabı bitti, tabii böyle bir kitap ne kadar bitebilirse! Şiir kitabına *Umutlar* adını verdi; doğrusu bu durumda hâlâ umut beslemek için bayağı sağlam bünyeli olmak gerekti.

Sonra Michel büyük yayıncı avına çıkıp kapı kapı dolaştı. Bu çılgınca girişimlerin her birinde oynanan -ve önceden belli- sahneyi burada anlatmanın gereği yoktur. Hiçbir yayıncı kitabını okumak bile istemedi. Kâğıdını ve mürekkebini harcaması ve *Umutlar*'ını tüketmesi yanına kâr kaldı.

Evine umutsuzluk içinde döndü. Birikmiş parası sonuna yaklaşmıştı. Öğretmenini düşündü, el

emeği isteyen bir iş aradı; ama her yerde makineler insanın yerini almış daha iyi iş görüyorlardı. Burada da geçim kaynağı yoktu. Başka bir devirde olsaydı, postunu satar, yani askerlik kurası çekmiş bir zengin aile çocuğunun yerine para karşılığı askere giderdi, ama artık bu tür alışveriş de ortadan kalkmıştı.

Aralık ayı geldi: bütün vadelerin soğuk, karanlık, suratsız ayı; yılı bitiren ama acıları bitirmeyen ay; bütün yaşamlar için adeta fazlalık olan ay... Fransız dilinin en ürkünç sözcüğü Sefalet, Michel'in alnına yazıldı. Giysileri sararıp, kış yaklaşırken dökülen yapraklar gibi parça parça üstünden düşmeye başladı. Sonra yeniden yeşerip büyümelerini sağlayacak bir bahar da görünmüyordu ilerde...

Kendi kendinden utanmağa başladı; sefalet kokuyordu artık; profesöre ve dayısına ziyaretleri seyrekleşti; bahane olarak önemli işleri olduğunu, hatta ara sıra kentten ayrıldığını bile öne sürdü. Acınacak durumdaydı, eğer bu bencillik çağında acıma denen duygu dünyadan sürgün edilmiş olmasaydı!

1961-1962 kışı olağanüstü sert geçti; soğuğu ve süresiyle 1789, 1813 ve 1829 kışlarını geride bıraktı. Paris'te soğuk 15 Kasımda başladı ve don hiç kesintisiz 28 Şubata kadar sürdü. Kar derinliği yetmiş beş santimetreye çıktı, göllerde ve bazı ırmaklarda buzun kalınlığı da yetmiş santimetreye ulaştı.

On beş gün boyunca termometre sıfırın altında yirmi üç derecede kaldı. Seine nehri kırk iki gün buz tuttu ve üzerinde her türlü ulaşım tamamen durdu.

Bu korkunç soğuk Fransa'yla birlikte Avrupa'nın büyük bir kısmında da hüküm sürdü. Rhône, Garonne, Loire, Rhin nehirleri buz tuttu; Thames nehri de Londra'nın altı fersah aşağısına kadar dondu. Ostende limanı, üzerinden arabaların geçebileceği katı bir yüzey sundu insanlara ve arabalar Büyük Belt'i de buz üzerinden geçebildiler.

Kış şiddetini İtalya'ya (çok kar yağdı), Lizbon'a (don dört hafta sürdü) ve İstanbul'a (liman tamamen kapandı) kadar ulaştırdı.

Bu sıcaklık düşmesinin böyle uzaması çok kötü sonuçlar doğurdu; birçok kişi soğuktan öldü; nöbet tutma uygulaması kaldırıldı. Geceleri sokaklarda insanlar yıldırım çarpmış gibi düşüp ölüyorlardı. Arabalar gidemiyor, trenler işleyemiyordu; kar kalınlığının harekete engel oluşturması yetmiyormuş gibi, sürücülerin sağ salim yerlerinde kalmaları da imkânsızlaşmıştı.

Tarım, bu büyük felaketten en çok zarar gören etkinliklerdendi. Bağların, kestane, incir, dut ağaçlarının, Provence'ın zeytinliklerinin çoğu mahvoldu; ağaçların gövdeleri bir anda boydan boya yarılıveriyordu. Bataklık sazları, fundalıklar bile karlar altında yokolmaktan kurtulamadı.

O yılın tahıl ve yem bitkileri ürünü tamamen elden çıkmıştı.

Devletin, yoksul kitlelerin acılarını hafifletmek için aldığı önlemlere karşın, bu zavallı insanların çektikleri dayanılmaz çile kolayca tahmin edilebilir. Böyle büyük çaplı bir istila karşısında bilimin bulabildiği bütün çareler yetersiz kaldı. Bilim yıldırımı altetmiş, uzaklıkları kaldırmış, uzay ve zamanı kendi iradesine bağımlı kılmış, doğanın en gizli güçlerini herkesin eline vermiş, taşkınları dizginlemiş, atmosfere egemen olmuştu; ama bu korkunç ve yenilmez düşmana, soğuğa, karşı elinden bir şey gelmiyordu.

Hayır kurumları biraz daha etkili oldu, ama bu da yeterli değildi; sefalet doruğa ulaştı. Michel de çok acı çekiyordu; ocağında ateşi yoktu, yakacak ise ateş pahasıydı. Isınmaktan vazgeçti. Çok geçmeden beslenmesini de en aza, sadece en gerekli şeylere indirgemek zorunda kaldı ve en kötü yiyecek maddeleriyle yetinmeye başladı.

Birkaç hafta, o sıralar patates peyniri adıyla satılan bir tür hazır yiyecekle yaşadı; pişirilip ezilmiş patatesten yapılan bir tür hamurdu bu, ama yine de yarım kilosu sekiz kuruş tutuyordu. Zavallı yoksul genç o zaman, pelitin kurutulup öğütülmesinden elde edilen unla yapılan palamut ekmeğine fit oldu; buna kıtlık ekmeği deniyordu. Fakat havanın amansızlığı yüzünden onun da yarım kilosu dört kuruşa yükseldi; bu bile Michel için çok pahalıydı. Ocak ayında, kışın en gaddar evresinde, delikanlı kömür ekmeğiyle beslenecek duruma düştü.

Bilim taşkömürünü titizlikle ve enine boyuna incelemişti. Gerçek filozof taşıdır bu madde; içinde elması, ışığı, sıcaklığı, yağı ve daha bir sürü başka öğeleri barındırır, zira bunların çeşitli birleşimleri yedi yüz organik madde vermiştir. Fakat asıl önemli özelliği büyük miktarlarda hidrojen ve karbon -yani buğdayın besleyici öğelerini- içermesidir; ayrıca en lezzetli meyvalara tat ve rayihalarını veren çeşitli koku maddeleri de cabası...

İşte bu hidrojen ve karbonla doktor Franklin diye biri ekmek de yapmıştı ve bu ekmek yarım kilosu iki santimden satılıyordu.

İtiraf etmeli, açlıktan ölmek için gerçekten hayattan umutsuzca tiksinmek gerekiyordu; bilim buna kolay kolay izin vermiyordu. Dolayısıyla Michel de ölmedi, yaşadı, ama nasıl yaşadı?

Ne var ki kömür ekmeğinin de, ne kadar küçük olursa olsun, bir maliyeti vardı ve insan tam anlamıyla çalışacak durumda olmayınca, bir frangın içinde iki santim de ancak sınırlı sayıda bulunabiliyordu. Çok geçmeden Michel son frangına geldi. Madeni paraya bir süre baktı ve kötü kötü gülmeye başladı. Soğuğun etkisiyle kafası sanki bir demir çemberde sıkılıyor, beyni de buz tutmağa başlıyordu.

-Yarım kilosu iki santim ve günde yarım kilo hesabıyla, dedi kendi kendine, önümde daha kömür ekmeğiyle geçecek iki ay var. Ama sevgili Lucy'me şimdiye dek hiçbir hediye almadığım

için, şu son yirmi kuruşumla gidip ona ilk buketimi alacağım.

Ve zavallı çocuk deli gibi koşarak caddeye indi. Termometre sıfırın altında yirmi dereceyi gösteriyordu.

XVI. Bölüm

Elektrik İfriti

Michel sessiz sokaklarda yürüyordu; kar, onun gibi dışarda dolaşan tek tük insanların ayak seslerini boğuyordu. Arabalar çalışmaz olmuş, kentin üzerine gece inmişti.

-Saat kaç acaba? diye söylendi genç adam.

-Altı! yanıtını verdi Saint-Louis hastanesinin kule saati.

-Sadece çekilen acıları ölçmeye yarayan bir saat... diye düşündü Michel.

Kafasındaki sabit fikirle yoluna devam etti. Lucy'yi düşünüyordu, ama ara sıra genç kız isteği

dışında aklından çıkıyor, imgeleminin gücü onu yakalamağa yetmiyordu. Aslında, pek farkında değildi ama, karnı açtı çocuğun! Alışkanlık işte!

Bu dondurucu soğukta gökyüzü eşsiz gözalıcı bir duruluk içinde parlıyor, bakışlar ışıl ışıl takımyıldızların içinde kayboluyordu; Michel farkında olmadan, doğu ufkundan doğmakta olan görkemli Avcı takımyıldızının kuşağındaki Üç Kıralı seyrediyordu.

Fourneaux sokağı Grange-aux-Belles sokağına oldukça uzaktır; oraya gitmek için eski Paris'i hemen hemen bir uçtan bir uca geçmek gerekir. Michel en kestirme yolu tuttu, Faubourg-du-Temple sokağına gitti, oradan Turbigo sokağı yoluyla dosdoğru Su Deposu'ndan Merkez Hal'e vardı, oradan da birkaç dakikada Palais Royal'e ulaşıp, Vivienne sokağının ucuna açılan gösterişli giriş kapısından, kemerli galeriye girdi.

Park karanlık ve ıssızdı; üzerinde tek bir leke, tek bir gölge bile görünmeyen geniş bir beyaz halıyla boydan boya örtülüydü.

-Üstünde yürümeye kıyamaz insan bunun! dedi içinden. Ama halının her şeyden önce dondurucu olacağını bir an bile düşünmedi.

Valois galerisinin sonunda parlak bir ışıkla aydınlanmış bir çiçekçi dükkânı gördü; çabucak girdi ve tam bir kış bahçesiyle karşılaştı. Nadir bitkiler, yeşil ağaççıklar, taze açmış çiçek buketleri, kısacası hiçbir şey eksik değildi.

-Ne istiyorsunuz? dedi sertçe bir ses.

-Yirmi kuruşa ne verebilirseniz... Çiçek olarak yani...

-Yirmi kuruş mu? diye haykırdı satıcı, anlatılmaz bir küçümsemeyle; hem de aralık ayında ha!

-Sadece bir çiçek istemiştim...

-Pekâlâ, sadakamızı verelim de gitsin! diye mırıldandı satıcı.

Ve delikanlıya yarı solmuş bir demet menekşe çıkarıp verdi; ama yirmi kuruşu almayı da ihmal etmedi.

Michel dükkândan çıktı; son parasını harcamış olmaktan garip bir doygunluk duygusu vardı içinde.

-İşte beş parasız kaldım, diye mırıldandı, şaşkın gözlerle bakınırken dudaklarının ucuyla gülmeye çalışarak. Ama olsun! Sevgili küçük Lucy'ciğim sevinecek ya! Ne güzel bir demet!

Bir yandan da bu birkaç solmuş çiçeği yüzüne yaklaştırıyor, artık uçmuş kokularını sarhoşlukla içine çekiyordu.

-Bu kara kışta menekşe bulduğuna kimbilir ne kadar sevinecek! Hadi bakalım, gidelim!

Rıhtıma indi, Royal köprüsünden geçti, Invalides ve Askeri Okul (bu ad değişmemişti) mahallelerine daldı; Grange-aux-Belles sokağındaki odasından çıkalı iki saat olmuş, ama sonunda Fourneaux sokağına varmıştı. Kalbi şiddetle çarpıyor, ne soğuğu ne de yorgunluğu hissediyordu.

-Beni beklediğine eminim! Görüşmeyeli o kadar çok oldu ki!

Sonra aklına başka bir şey geldi.

-Ama tam yemektelerken gelmek istemem! Doğru olmaz bu! Beni de sofraya davet etmek zorunda kalırlar sonra... Saat kaç acaba?

-Sekiz! diye karşılık verdi, sivri kulesi havada netlikle beliren Saint-Nicolas kilisesi.

-Hah, dedi Michel, bu saatte herkes akşam yemeğini yemiştir artık!

Ve sokaktaki 49 numaralı eve doğru yürüyüp kapıya hafifçe vurdu; sürpriz yapmak istiyordu. Kapı açıldı. Michel merdivene koşarken kapıcı kendisini durdurdu.

-Nereye gidiyordunuz? dedi, ters bakışlarla delikanlıyı yukardan aşağı süzerek.

-Mösyö Richelotlara.

-Burada değil.

-Nasıl burada değil?

-Artık burada değil diyelim, madem ki öyle istiyorsunuz!

-Yani mösyö Richelot artık burada oturmuyor mu?

-Hayır. Gitti.

-Gitti mi?

-Evden kovuldu.

-Kovuldu mu? diye haykırdı Michel.

-Kirayı ödeme günü geldiğinde cebinde parası olmayanlardan biriydi o da. İcra geldi.

-İcra mı?

-Evet. İcraya verildi ve evden çıkarıldı.

-Nereye gitti?

-Ne bileyim ben! dedi devlet memuru kapıcı. (Bu mahallede kapıcılar henüz dokuzuncu derecedendiler.)

Michel nasıl olduğunu anlamadan kendini sokakta buldu. Saçları diken diken olmuştu, başının döndüğünü, yıkılacağını hissediyordu. Görünüşü korkunçtu.

-İcraya verilmiş! diye tekrarlıyordu koşarken. Demek ki üşüyor! Demek ki aç!

Ve zavallı çocuk, bütün sevdiklerinin şu anda belki de acı çektiklerini düşündükçe, unutmuş olduğu üşüme ve acıkma duygularını kendi içinde de duymağa başlıyordu.

-Neredeler? Neyle geçiniyorlar? Büyükbabanın bir şeyi yoktu. Herhalde okuldan da atmışlar... Öğrencisi dersi bırakmış olmalı... Alçak! Sefil! Ah, onu bir elime geçirsem!

-Neredeler acaba? diye ikide bir tekrarlıyor, aynı soruyu yanından aceleyle geçen birine de soruyor, adam da onu deli zannediyordu.

-Lucy belki de onu sefalet içinde terk ettiğimi sandı.

Bunu düşününce dizlerinin çözüldüğünü hissetti; az daha sertleşmiş karların üzerine yıkılıyordu, ama umutsuzca bir gayretle kendini tuttu. Yürüyemiyordu, ama koştu. Acının fazlası insana böyle sıra dışı şeyler yaptırır.

Amaçsızca, düşüncesizce koştu; az sonra *Eğitim-Öğretim Kredi Kurumu*nun önünde bulunduğunu fark etti; dehşet içinde kaçtı.

-Oh! diye söyleniyordu, bilim ha! endüstri ha! Lanet olsun!

Sonra geri döndü. Bir saat boyunca Paris'in bu köşesine toplanmış olan çeşitli barınma ve sığınma yurtları arasında dolaştı: Hasta Çocuklar, Genç Körler, Marie-Thérèse hastanesi, Bulunmuş Çocuklar, Doğumevi, Güney hastanesi, La Rochefoucauld, Cochin ve Lourcine sağlık yurtları... Acıların yoğunlaştığı bu mahalleden bir türlü çıkamıyordu.

-Ama ben bunlardan birine girmek istemiyorum ki! diyordu içinden, sanki arkasından bir kuvvet kendisini ileriye itiyormuş gibi. Derken Montparnasse mezarlığının duvarı çıktı karşısına.

-Burayı yeğlerim, diye düşündü ve bir sarhoş gibi bu ölüler yurdunun etrafında dolaştı.

Sonunda nasıl olduğunu bilmeden sol kıyıdaki Sebastopol bulvarına vardı ve hep ateşli, hep genç mösyö Flourens'in derslerini büyük bir başarıyla sürdürdüğü Sorbonne'un önünden geçti.

Zavallı çılgın genç nihayet Saint-Michel köprüsüne gelmişti. Buzdan kabuğunun içinde tamamen gözden kaybolmuş olan çirkin çeşme, o anda en hoşgörülebilir haliyle kendini gösteriyordu. Michel ayaklarını sürüyerek Augustinler rıhtımı boyunca Pont-Neuf'e kadar geldi ve oradan, baktığını gör-

meyen gözlerle, donmuş Seine nehrini seyretmeye koyuldu.

-Umutsuzluk için kötü bir hava! diye haykırdı; suda boğulmak istesen bile olmuyor!

Gerçekten de nehrin yüzeyi tamamen buzla kaplıydı; kara taşıtları tehlikesizce üstünden geçebiliyordu. Gündüzleri buzun üstünde bir sürü küçük dükkân açılıyor, ötede beride büyük kamp ateşleri yakılıyordu.

Seine barajının dev yapıları kar yığınları altında kaybolmuştu. On dokuzuncu yüzyılda Arago'nun büyük fikrinin gerçekleşmesiydi bu proje; baraj sayesinde, su düzeyinin en düşük olduğu dönemde bile Paris Şehrinin elinde hiçbir maliyeti olmayan ve sürekli iş gören dört bin beygirlik bir güç bulunuyordu.

Türbinler on bin parmak suyu elli metre yüksekliğe çıkarıyordu; bir parmak su, yirmi dört saatte yirmi metre küp su demektir; dolayısıyla Parisliler suyu eskiye göre yüz yetmiş kat daha ucuza alıyorlardı. Bin litreye üç santim ödüyorlardı ve her bireyin günde elli litre su kullanma hakkı vardı.

Ayrıca, borular her zaman suyla dolu olduğundan, sokakların sulanması basınçlı su fışkırtan hortumlarla yapılıyordu ve yangın çıktığında her ev yüksek basınçlı su bulabiliyordu.

Michel barajın üzerine tırmanırken, buzdan kabuğun altında hâlâ çalışan Fourneyron ve Koechlin türbinlerinin boğuk gürültüsünü duyuyordu. Ama

tepeye varınca kararsız kaldı; zira kafasında bir fikir vardı, ama şu anda onu yakalayamıyordu. Geri döndü ve kendisini Enstitünün karşısında buldu.

O zaman aklına, artık Fransa Akademisinin üyeleri arasında edebiyat alanından bir kişinin bile bulunmadığı geldi. On dokuzuncu yüzyıl ortalarında Sainte-Beuve'e tahtakurusu diyen Laprade örneğince, daha sonra iki başka akademisyen de biribirlerine Sterne'in Tristram Shandy'de (cilt I, böl. 21, s. 156, 1818 Ledoux ve Teuré yayını) bahsettiği o küçük dâhi adamın adıyla hitap etmişlerdi. Böylece edebiyat adamları gerçekten fazla terbiyesizleşince, Akademiye sadece Büyük Senyörler alınmağa başlamıştı.

Bu sarımtırak bantlı çirkin kubbe Michel'in içini sızlattı; delikanlı Seine boyunca yukarı doğru ilerledi. Başının üstünde gök, bir kıyıdan ötekine uzanan ve Polis Müdürlüğüne kadar geniş bir örümcek ağı ören elektrik telleriyle çizgi çizgiydi.

Kaçtı. Donmuş nehrin üzerinde yapayalnızdı; ay yoğun gölgesini önüne düşürüyor, gölge Michel'in hareket ve jestlerini ölçü dışı büyüterek tekrarlıyordu.

Saat Kulesi rıhtımını, Adalet Sarayı duvarını izledi, kemerleri dev buz kayalarıyla dolmuş Sarraflar köprüsünü geçti; Ticaret Mahkemesini, Notre-Dame köprüsünü, geniş tek kemeri bel vermeye başlamış olan Reform köprüsünü de geçti ve rıhtımda yürümeye devam etti. Ölülere de dirilere de

gece gündüz açık olan morgun önüne gelmişti; sevdiği birilerini ararmış gibi, ne yaptığını düşünmeden içeri girdi. Mermer masalara uzatılmış katı, yeşilimsi, derileri kabarıp tomurcuklanmış cesetleri seyretti. Bir köşede, henüz canlılık belirtisi gösteren boğulmuşları hayata döndürmekte kullanılan elektrik makinesi gözüne çarptı.

-Yine elektrik! diye haykırarak dışarı kaçtı.

Notre-Dame katedrali oracıktaydı; vitrayları rengârenk ışıldıyor, içerden etkileyici ilahi sesleri geliyordu. Michel yaşlı katedrale girdi; ayin bitmek üzereydi; sokağın karanlığından çıkan gencin gözleri kamaştı.

Mihrap elektrik ışıkları altında pırıl pırıl parlıyor, rahibin elindeki kutsal kaptan da aynı türden ışınlar fışkırıyordu.

-Yine elektrik! Her yerde elektrik! diyerek kiliseden kaçtı; ama Katakomblar Şirketi'nin sağladığı basınçlı havayla kükreyen orgu işitmeyecek kadar çabuk uzaklaşamadı.

Michel çıldırıyordu; elektrik ifritinin, peşinde olduğunu sanıyordu. Grev rıhtımını izledi, ıssız sokakların oluşturduğu labirente daldı; Victor Hugo'nun heykelinin XV. Louis'ninkini kovmuş olduğu Krallık meydanına çıktı, ortasından XIV. Louis'nin Fransa Bankasına doğru atını sürdüğü meydana kadar uzanan IV. Napoléon bulvarını önünde buldu ve bir köşeyi dönüp Notre-Dame-des Victoires caddesini tutarak yoluna devam etti.

Sokağın Borsa meydanıyla köşe yapan evinin cephesinde, üzerinde altın harflerle şu sözlerin bulunduğu mermer levhayı gördü:

Tarihsel anı
Bu evin dördüncü katında
Victorien Sardou
1859'dan 1862'ye kadar
yaşamıştır.

Michel nihayet günün katedrali, tapınaklar tapınağı Borsanın önünde bulunuyordu; duvardaki elektrikli saatin kadranı gece yarısına çeyrek kaldığını gösteriyordu.

-Gece yürümüyor bir türlü! dedi içinden.

Bulvarlara kadar çıktı. Sokak lambaları göz kamaştırıcı beyaz ışık hüzmelerini karşılıklı yansıtıyor, üzerlerine elektriğin ateşten harflerle yazılar yazdığı saydam reklâm panoları mahmuzlu direklerinden göz kırpıyorlardı.

Michel gözlerini kapadı, tiyatroların kustuğu oldukça büyük kalabalığın içine daldı. Böylece Opera meydanına geldi ve kaşmir ya da kürk mantolarıyla soğuğa meydan okuyan zarif ve yaldızlı zenginler güruhunu gördü; gazlı arabaların önündeki uzun kuyruğu döndü ve Lafayette sokağı yoluyla oradan sıyrıldı.

Önünde bir buçuk fersahlık dümdüz bir çizgi vardı.

-Kaçalım bu insanlardan! dedi ve dediğini yaptı.

Koşuyor, sürünüyor, ara sıra düşüyor, bir yeri incinmiş olarak kalkıyor, fakat hiçbir şey hissetmiyordu; sanki dışından bir güç ona destek oluyordu.

İlerledikçe çevresine sessizlik ve ıssızlık yeniden çöküyordu. Fakat hâlâ uzaklarda dev bir ışık görüyor, hiçbir şeye benzetemediği boğuk ve derin bir gürültü işitiyordu.

Yine de yoluna devam etti ve kulakları sağır edici korkunç bir gümbürtünün ortasına düştü. On bin kişiyi rahatça alabilecek geniş bir salondu burası, kapının üzerindeki alınlıkta da alevden harflerle yazılmış şu ibare okunuyordu:

Elektrikli Konser

Evet! "Elektrikli konser" veriliyordu salonda! Hem de nasıl enstrümanlarla! Macar icadı bir yönteme göre elektrik akımı aracılığıyla biribirleriyle bağlantıya sokulmuş iki yüz piyano, tek bir sanatçının parmakları altında hep birden çalıyordu! İki yüz piyano kuvvetinde bir tek piyano!

-Kaçalım, kaçalım! diye haykırdı bu inatçı ifritin peşini bırakmadığı zavallı çocuk. Paris'ten dışarı kaçalım! Paris dışında belki huzuru bulurum!

Artık dizlerinin üzerinde sürünmeye başlamıştı adeta. Güçsüzlüğüne karşı iki saat savaştıktan sonra zar zor Villette havzasına ulaştı ve orada yolunu kaybetti; Aubervilliers kapısına varmak isterken uzun Saint-Maur caddesine saptı ve bir saat sonra,

Roquette sokağının caddeye açıldığı yerdeki gençler tutukevinin köşesini döndü.

Orada insanın kanını donduran bir manzarayla karşılaştı: Darağacı dikiliyordu! Sabaha karşı bir idamın hazırlıkları yapılıyordu! Alt platform bitmişti bile ve ustalar çalışırken şarkı söylüyorlardı!

Michel bu manzaradan kaçmak istedi, fakat açık bir sandığa çarparak düştü. Kalkarken, kasanın içinde bir elektrik bataryası gördü. Birden aklına geldi: Artık mahkûmların kafasını kesmiyorlar, elektrik deşarjıyla yıldırım çarpmış gibi öldürüyorlardı. Bu yöntem tanrısal intikamın daha iyi bir taklidi oluyordu.

Michel son bir çığlık atıp oradan kayboldu.

Sainte-Marguerite kilisesinin çanı saat dördü çalıyordu.

XVII. Bölüm

Et in Pulverem Reverteris...*

Bu korkunç gecenin kalan kısmında zavallı çocuğun başına neler geldi? Kör talih yolunu nerelere çıkardı? Bu uğursuz başkenti, bu lanetli Paris'i terkedemeden içinde kaybolup gitti mi? Yanıtlanamayacak sorular!

Herhalde Père-Lachaise mezarlığını çevreleyen irili ufaklı sayısız sokağın içinde dönüp durmuştur; eski Kabristan şimdi kalabalık mahallelerin ortasında kalmıştı; zira Paris daha ötelere, Aubervilliers ve Romainville istihkâmlarına kadar yayılmıştı.

* Latince: "Ve [sonunda] toza [toprağa] dönüşeceksin". Bizim "Hüve'l-bâkî" gibi. (ç.n.)

Ne olursa olsun, kış güneşi bembeyaz kentin üstüne doğduğunda Michel kendini mezarlıkta buldu. Artık Lucy'yi düşünecek gücü de kalmamıştı; düşünceleri donuyordu; mezarların arasında dolaşan bir hayalet gibiydi, ama yabancı değildi, çünkü kendini evinde hissediyordu.

Geniş ana yol boyunca ilerledi ve mezarlığın aşağı kısmındaki ıslak ara yollardan birinden sağa saptı. Kar yüklü ağaçlar bembeyaz mezarların üzerine gözyaşı döküyorlardı. Sadece karın örtemediği dikey mezar taşları ölülerin adlarını bakanlara bildiriyorlardı.

Çok geçmeden Héloïse ile Abailard'ın yıkıntı halindeki mezarları çıktı karşısına; yer yer kemirilmiş bir kirişi turan üç sütun, Roma Forumundaki Grecostasis gibi, henüz ayakta duruyorlardı.

Michel bakıyor, ama görmüyordu. Biraz ötede, müzikle yaşamış ve belki de müzikten ölmüş olanlara ayrılan köşede, Cherubini, Habeneck, Chopin, Massé, Gounod, Reyer adlarını okuyunca, durmadan geçti.

Tarihsiz, amblemsiz, gösterişsiz, altına bir üzüntü ifadesi bile kazınmadan taşa kakılmış ve zaman tarafından da esirgenmiş La Rochefoucauld adının önünden geçti.

Sonra önlerinde cilalı demir parmaklıkları ve ponza taşıyla düzlenmiş basamaklarıyla küçük Hollanda evleri gibi tertemiz mezarlardan oluşan bir köye geldi; içinden buraya girmek geliyordu.

"Girmek ve orada kalmak... diye düşündü; sonsuza dek orada dinlenmek...".

Gelmiş geçmiş bütün mimarlık okul ve üsluplarını yansıtan bu Yunan, Roma, Etrüsk, Bizans, Lombard, Gotik, Rönesans, Yirminci Yüzyıl mezarlarının hepsi eşitlik düşüncesi içinde birleşiyorlardı; birlik vardı, mermerin, granitin ya da kara tahtadan haçın altında toza toprağa dönüşmüş bütün bu ölülerde...

Genç adam hâlâ yürüyor, ölüm tepesine yavaş yavaş tırmanıyordu. Yorgunluktan bitmiş halde Béranger ile Manuel'in anıt-mezarlarına dayandı. Bu süssüz ve heykelsiz taş koni, Gize piramitleri gibi hâlâ ayakta duruyor ve ölümde birleşen iki dostun üstlerini örtüyordu.

Yirmi adım ötede general Foy onlara göz kulak oluyor ve, mermer toga'sına sarınmış, hâlâ onları savunur gibi görünüyordu.

Birdenbire zavallı çocuğun aklına bu adlar arasında tanıdık aramak geldi; ama zamanın saygılı davrandıklarının arasından hiçbiri ona bir şey anımsatmıyordu. Birçokları, hem de en gösterişlilerinden, içlerindekiler gibi ölmüş bu mezarların üzerinde, silinmiş amblemlerin, birleşikken ayrılmış ellerin, kemirilmiş madalyonların ortasında, okunamayacak haldeydi.

Ama o gidiyor, geliyor, yolunu kaybedip geri dönüyor, demir parmaklıklara dayanıyor, mermerden Melankoli'si ufalanıp dökülmekte olan

Pradier'yi, tunç madalyonunun içinde yaralı bereli Desaugier'yi, öğrencilerinin Gaspard Monge'a diktikleri tümülüs-anıtı ve hâlâ Raspail'ın mezarına kapanmış duran Etex'in peçeli ağlayıcı kadınını görüyordu.

Tepeye tırmanırken, arı bir üslupta, soylu bir mermerden, frizin çevresinde koşup sıçrayan az giyimli kızlarla sarılı görkemli bir mezarın yanma geldi ve şunu okudu:

Clairville'e,
minnettar hemşehrilerinden

Bunu geçti. Biraz ötede, hayatı boyunca başkalarının mezarı için bağış toplamış olan Alexandre Dumas'nın yarım kalmış mezarı görülüyordu.

Şimdi, ölümlerinden sonra bile süslü ve gösterişli biçimde yüceltilmek lüksünden vazgeçemeyen zenginlerin mahallesinde bulunuyordu.. Burada dürüst ve namuslu hanımlarla ünlü kibar yosmaların -yani yaşlılık halleri için kendilerine birer anıt-mezar parası tasarruf edebilmiş olanların- adları umursanmamışçasına biribirlerine karışıyordu. Anıt-mezarlar arasında kötü ünlü evlere benzeyenler bile vardı. Daha ötede, zamanın şairlerinin gözyaşı dolu dizelerini boşu boşuna uğurlarına akıttıkları tiyatro aktrislerinin mezarları bulunuyordu.

Nihayet Michel mezarlığın öbür ucuna kadar sürünebildi; burada muhteşem bir Dennery, Barri-

ère'in sade siyah haçının yanıbaşında, tam tiyatroluk bir mezarda, ebedi uykusunu uyuyordu; burada şairler Westminster'in köşesiymiş gibi biribirlerine randevu vermişlerdi; burada Balzac, taştan kefeninden sıyrılmış hâlâ heykelini bekliyordu; Delavigne, Souvestre, Bérat, Plouvier, Banville, Gautier, Saint-Victor ve daha bir sürüsünün ise adları bile kalmamıştı.

Daha aşağıda, mezartaşıyla birlikte kırılmış bir Alfred de Musset, en yumuşak ve en inleyişli dizelerinde istediği söğüdün yanıbaşında öldüğünü görüyordu.

Tam bu sırada zavallı gencin aklına bir şey geldi; menekşe demeti göğsünden yere düştü. Michel onu alıp ağlayarak, kimsesiz kalmış şairin mezarının üstüne koydu.

Sonra acı çekerek ve hatırlayarak daha yukarıya, tepeye doğru çıktı ve, servilerle söğütlerin arasındaki bir açıklıktan, Paris'i gördü.

Dipte Valérien Dağı yükseliyordu; sağda Montmartre tepesi hâlâ -Atinalıların, burada olsalardı bu akropolün üzerine mutlaka dikecekleri- Parthenon'u bekliyordu*. Solda Panthéon, Notre-Dame, Sainte-Chapelle, Invalides görülüyor, daha uzakta Grenelle limanının fener kulesi sivri ucunu beş yüz kadem yüksekliğe dek fırlatıyordu.

* Bu "Parthenon", kitabın yazılışından on yıl sonra gündeme geldi; J. Verne öldüğünde henüz inşaatı bitmemişti. Tanrıça Athena'ya adanmış bir Yunan tapınağı değil, Mesih'in "Kutsal Yüreğine" (Sacré-Coeur) adanmış bir Hıristiyan bazilikasıdır. (ç.n.)

Altında ise, üst üste yığılmış yüz bin evi ve aralarından yükselen on bin fabrika bacasıyla, Paris uzanıyordu.

Daha aşağıda mezarlığın en alçak bölümü vardı; buradan bakılınca bazı mezar kümeleri, sokakları, meydanları, evleri, tabelaları, kiliseleri ve -ötekilerden daha iddialı bir mezardan oluşan- katedralleri ile, küçük kentleri andırıyorlardı.

Nihayet, hepsinin üstünde, gökte salınan paratonerle donatılmış balonlar, yıldırımın korunmayan evlere düşmesi için bile hiçbir bahane bırakmıyor, göklerin bu felaket getiren gazabından Paris'i bütün olarak koruyordu

Michel'e kalsa balonları yere bağlayan ipleri keserdi ki, kent bir ateş tufanı altında yok olup gitsin!

-Oh, Paris! diye haykırdı umutsuz bir öfke hareketiyle. Sonra da kendinden geçti ve:

-Ah, Lucy! diye mırıldanarak, karların üzerine baygın düştü.

Kendi Çağında Jules Verne

Yayıncının notları

Bu notlar, kitabın yazıldığı dönemin edebi, sosyal ve kültürel ortamını bölüm bölüm açıklamak suretiyle, *Yirminci Yüzyılda Paris*'in okurlarca anlaşılmasını kolaylaştırmak amacını gütmektedir. Metni ağırlaştırmamak kaygısıyla, birtakım zorunlu istisnalar dışında, adı geçen kişilerin doğum ve ölüm tarihlerini vermemeyi uygun bulduk.

I. Bölüm

Paul-Louis COURIER: En baştaki kısa metin "Censeur'ün yazı işleri müdürüne mektuplar" (1819-1820), Mektup IX'dan alınmıştır. Çok bilgili ve kalemi güçlü bir polemikçi olan Courier, 1815'ten sonraki kıralcı ve kiliseci gericiliğe karşı çıkan entellektüeller muhalefetinin en başta gelen figürlerinden biridir.

"Le Crédit instructionnel" (Eğitim-Öğretim Kredi [Kurumu]), Isaac ve Émile Pereire kardeşlerin 1852'de kurdukları "Crédit Mobilier" modeline göre çalışan ve bazan serüvenci bir yönetim pahasına da olsa, İkinci İmparatorluk döneminde Fransa'nın ekonomik kalkınmasına belirleyici katkılarda bulunan kredi kurumlarını (bankaları) karikatürleştirmektedir. Burada oldukça saydam "Paris'i Güzelleştirme Bakanı" sanı altında görünen [Seine ili valisi] Haussmann'ın devasa bayındırlık çalışmaları, adı geçen kredi kurumlarıyla devlet arasında sıkı ve verimli bir işbirliğine dayanıyordu. Jules Verne romanda bunları eğitim-öğretim alanına da uzanmış olarak tasarlıyor.

Maître MOCQUART: Bu ad olasılıkla akla MOCQUARD'ı getirecektir. Louis-Napoléon Bonaparte'ın başlıca samimi dostlarından olan bu adam avukat ve gazetecidir; Bonaparte seçimle Prens-Başkan olunca onun özel kalem müdürlüğünü yapmış olup, 2 Aralık 1852'de yapılan hükümet darbesinin hazırlıklarında da Bonaparte'ın suç ortaklarındandır. Görevini İmparatorluk döneminde de, 1854'teki ölümüne dek sürdürmüştür.

FRAPPELOUP: İkinci İmparatorluk döneminde Şûrâ-yı Devlet üyeliği ve Denizcilik bakanlığı yapan Justin-Prosper de CHASSELOUP-LAUBAT ile yakınlık kurulabilir.

Alphonse KARR: Yayıncı Hetzel'in dostu, edebiyatçı; güçlü taşlayıcı üslubuyla tanınır.

II. Bölüm

Jules Verne daha bu bölümden itibaren çağının tekniklerinin gelecekteki uzantılarını önceden görebilme ve gösterebilme yeteneğini ortaya koyuyor. Betimlediği otomatik, sessiz ve elektro-havalı bir sistemle çalışan bir kent-içi demiryolu ağının, yakınlarda gerçekleştirilen VAL gibi sistemlerle karşılaştırılınca, hiç de saçma veya ütopik olmadığı görülür; çok yeni olan Lenoir motorunu gözden kaçırmaması da öyle..

Adolphe JOANNE: Fransız coğrafyacı; demiryollarının geçtiği yerlerin sistematik olarak betimlenmesi yoluyla -bugünkü Mavi Rehberlerin atası- JOANNE Rehberlerinin kurucusu.

Jean-Baptiste JOBARD: Fransız kökenli Belçikalı mühendis; birçok buluşun sahibidir.

Étienne LENOIR: Bugünkü bütün otomobil motorlarının kökeninde yer alan bir "gaz motoru" icat eden mühendis.

III. Bölüm

Thomas Russell CRAMPTON: İngiliz mühendis; ilk hızlı -ve efsaneleşmiş- lokomotiflerden birini icat etmiştir.

IV. Bölüm

Paul de KOCK: Gayet üretken serüven ve mizah romanları yazarı; romantik dönemde geniş halk kitleleri tarafından çok sevilmiş, kültürlü çevrelerce ise hep alaya alınmıştır.

Aimable Jean Jacques PELISSIER: Fransa mareşali; özellikle Kırım savaşında, Sevastopol'ün 11 aylık bir kuşatmadan sonra 9 Eylül 1855 günü alınması sırasında ve 8 Eylülde bu kenti savunan Malakoff kalesinin ele geçirilmesinde büyük kahramanlık göstermiştir.

V. Bölüm

Claude PERRAULT: Fransız bilim adamı ve mimar; masal yazarı Charles Perrault'nun kardeşi.

Charles, STANHOPE kontu: İngiliz bilim adamı ve yazar.

Thomas DE COLMAR: 1819'da "Aritmometre" adı verilen bir hesap makinesi icat eden kişi.

MAUREL ve JAYET: 1849'da Bilimler Akademisine sunulan dört kadranlı bir hesap makinesini icat edenler.

Henri MONDEUX: Hesaplama dehası; aslında Touraineli basit bir çobandı; kısa bir süre için büyük ün kazandıysa da sonradan unutulmuştur.

Charles WHEATSTONE: İngiliz mucit; ilk elektrikli telgraf makinelerinden birini, ayrıca reostayı da, icat etmiştir.

Giovanni CASELLI: İtalyan bilim adamı; 1859'da, yazı ve çizimlerin de telgrafla uzağa kopyalanmasını sağlayan "Pantelegraf" denen aygıtı icat etmiştir.

5 Şubat 1865'te, Grenelle caddesindeki merkez telgraf bürosunda, Paris'i Le Havre ve Lyon'a bağlayan dört Caselli Pantelegrafına ayrılmış bir salon açılmıştır. Bu dikkate değer sistem şöyle çalışıyordu: Özgün belge madeni bir yaprak üzerine elektrik geçirmez bir mürekkeple yazılıyor; sivri bir kalemle sık paralel çizgiler boyunca "okunuyor"; kalemin ucu bu mürekkebe her rastlayışında, karşı tarafta eşzamanlı olarak duyarlı bir kâğıdı taramakta olan ikinci bir kaleme bir elektrik itkisi gönderiyor; ikinci kalem de böylece özgün belgedeki çizimin aynısını kendi kâğıdına işaretliyordu. Başlangıçta uyandırdığı meraka bağlı büyük sükseye karşın bu usul, belgenin bir foto-elektrik hücre ile okunmasını sağlayan "belinogram" ın ortaya çıkışına kadar unutulmuştur.

WATT ve BURGESS: Ünlü İskoç mühendis J. Watt'ın araştırmalarından türeyen ve 1851'de Burgess kâğıt fabrikaları tarafından geliştirilen, odunu sodayla işlemden geçirme yöntemi hâlâ kullanılmakta ve gerçekten birkaç saat içinde kütükten kâğıt bobinine geçişi sağlamaktadır.

VI. Bölüm

QUINSONNAS: Bu ad, Digne yakınlarında Verdon ırmağı üzerindeki Quinson köyünün adıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca, Şövalye François de Quinsonnas (1719-1768) diye gerçekten yaşamış bir kişi de vardır. Subay ve şair olan bu Quinsonnas, Voltaire'e karşı epigramlar yazmış olup bunların arasında özellikle biri, *La Capilotade, poème ou tout ce qu'on voudra* (Pestili çıkmış, şiir ya da her neyse) ünlüdür; 1745 tarihli bu eser, Voltaire'in "Fontenoy Muharebesi" nin bir parodisidir. Ayrıca, "sonnant à la quinte", yani "beş-

li aralıkta ses veren" anlamını çağrıştıran böyle bir ad bir müzisyene gayet uygun düşüyor.

CALİNO: Aşağıda da adı geçecek olan BARRIERE'in büyük sükse yapan 1856 tarihli bir vodvilinin baş kişisi; safdilliği ve bönlüğüyle dillere pelesenk olmuş, atasözlerine girmişti.

VII. Bölüm

JEANSELME: XIX. yüzyılın ünlü dekoratif lüks mobilya yapımcı ailesi. Jules Verne'in bu aileyle ünlü piyano yapımcısı ERARD arasında kurduğu hayali ortaklık, söz konusu yüzyıldaki "piyanomani" yi pek güzel yansıtıyor. Yazarın betimlediği garip alet de 1866'da Millward adlı birinin patentini alacağı şeye çok benziyor. Gerçekten de bu tuhaf nesneye bir yatak, bir gardrop, çekmeceli bir yazı masası, küveti ve ibriğiyle bir lavabo-tuvalet, bir elişi kutusu, bir ayna, bir divit takımı ve küçük bir komodin sığdırılabilmişti.

VIII. Bölüm

Claude GOUDIMEL: Fransız besteci, protestan; Saint-Barthélémy katliamında Lyon'da öldürülmüştür.

Les Huguenots (Hügno'lar): Meyerbeer'in 1839'da bestelediği ünlü opreası.

THILORIER: 1835'te icat ettiği bir aygıtla halk önünde yaptığı karbon dioksitin sıvılaştırılması deneyleriyle ünlü fizikçi. 29 Aralık 1840'ta bu aygıtın patlaması, bilginin Paris Eczacılık Okulundaki yardımcısı Hervy'nin hayatına malolmuştur. "La Thilorienne" le ilgili olarak şu nokta da anılmağa değer: Fransız romantik müzik okulunun haşarı çocuğu Charles-Valentin Alkan 1844'te "Şimendifer" adını verdiği bir etüt (op. 27) bestelemişti; bu parça bir trenin kalkışını, hızlanışını ve katarın gara girişini gayet belirgin biçimde dinleyiciye yaşatıyordu.

Sigismond THALBERG: Ünlü piyano virtüozu ve besteci; bir ara Franz Liszt'in rakibi olmuştu.

Émile PRUDENT, Jules SCHULHOFF: Jules Verne'in yazdığı sıralarda beğenilen piyanist ve besteciler.

Guillaume Tell: Rossini'nin 1829 tarihli operası.

Robert le Diable (Şeytan Robert): Meyerbeer'in 1831 tarihli operası.

Louis-Joseph HEROLD: Lirik bir besteci.

Daniel François Esprit AUBERT: Lirik bir besteci.

Félicien DAVID: Fransız besteci. 1833'te dağılıncaya kadar Saint-Simon tarikatının üyesi olmuş, sonra Orta Doğuda gezmiştir. Berlioz'un hayranlığını kazanmış, *Désert* (Çöl) adlı parçasının seslendirilmesinden sonra adeta bir kült konusu olmuş, sonra oldukça çabuk unutulmuştur.

Victor MASSÉ: Opera (başlıca Paul et Virginie) ve operet (*Les Noces de Jeannette*) bestecisi. Yalnız bu "Jeannette'in Düğünü" opereti unutulmaktan az da olsa kurtulmuştur.

"Enfin Wagnerbe vint...": Boileau'nun Art Poétique'teki ünlü dizesiyle (Enfin Malherbe vint...) yapılmış hoş bir sözcük oyunu.

X. Bölüm

Bu bölüm, Jules Verne'in edebî beğeni ve sempatilerini ve yayıncısı P.J. Hetzel'le ilişkilerini oldukça ilginç biçimde aydınlatmaktadır. Jules Verne burada Hetzel'le arasında bu konularda bir görüş ve duyuş birliği yaratmağa ve kendini ona zamanın edebiyat çevrelerini iyi tanıyan biri olarak göstermeye çalışıyor. Hugo, Balzac, George Sand, Musset, Baudelaire gibi büyük yazarların yayıncısı olan Hetzel bu çevrelerde saygı gören bir adamdı ve döneminin yazarlarının çoğuyla, bazan sürgünde dayanışma veya İkinci İmparatorluk rejimine muhalefete kadar giden dostluk ilişkileri sürdürüyordu. Bu entellektüel ve dostça ilişkiler ağının inceliklerinden ve karmaşıklığından pek haberi olmadığı açıkça görülen Jules Verne, gayet kesin ifadelerle, yayıncıya yakın olduklarını sandığı yazarları aşırı övgülere boğarken, ötekileri aynı hafiflikle yerin dibine batırıyor. Sonunda, müsveddesinin kenar boşluklarına yayıncının koyduğu notların ve red mektubunun da gösterdiği gibi, kendini iyi tanıtmak istediği adamı kızdırıyor.

Jacques AMYOT: Rönesans dönemi Fransız yazarı; özellikle Plutarkhos ve Longus'un çevirmeni olarak tanınır.

Mathurin RÉGNIER: XVI. yüzyıl Fransız yazarı; Satires (Taşlamalar) ve *Épîtres* (Mektuplar) adlı eserleri vardır.

ANCILLON: Nantes Fermanı'nın yürürlükten kaldırılmasından sonra Almanya'ya göçen bir Fransız protestan ailesi; içinden birkaç kuşak boyunca birçok yazar, tarihçi ve siyaset adamı çıkmıştır.

Joseph PRUDHOMME: Yazar Henri Bonaventure Monnier'nin, Mösyö Joseph Prudhomme'un Yüceliği ve Çöküşü (1853) adlı eserinde yarattığı, kendini beğenmiş, ukala ve tutucu burjuva tipi.

Vincent VOITURE: Fransız şair ve yazar; XVII. yüzyıldaki *précieux* ("gülünç kibarlar") akımının başını çekenlerden biri. Jules Verne döneminde, meramlarını "imbikten çekilmiş" nükteler ve biçimsel söz sanatlarıyla anlatanların pîri olarak görülüyordu.

Charles NODIER: İlk Fransız romantik yazarlarından biri; Alman romantizminin anlayışına yakındır.

Pierre-Jean de BÉRANGER: Liberal ve Napoléoncu bir çizgide yurtseverlik şarkıları yazıp söylemiş bir şair şarkıcı; Restorasyon döneminde sahnelerde çok büyük sükse yapmıştır.

Saint Point: Maconnais bölgesinde Lamartine'in şatosunun bulunduğu köy.

Jules JANIN: Hetzel'in dostu romancı ve eleştirmen.

Charles MONSELET: Gazeteci, edebiyatçı ve yemek uzmanı; *Almanach des gourmands* (Boğazına Düşkünlerin Almanağı) adlı bir eseri vardır. Hetzel'in dostuydu.

Frédéric SOULIÉ: Hetzel'in dostu romancı ve oyun yazarı.

Léon GOZLAN: Fransız gazeteci ve edebiyatçı, Balzac'ın eski sekreteri; roman (*Les Émotions de Polydore Marasquin* - P.M.'in Heyecanları) ve komediler yazmıştır. Hetzel'in yakınlarındandı.

Prosper MÉRIMÉE: Jules Verne'in iğneleyici yorumu ("bekleme odası generali") olasılıkla bu yazarın İkinci İmparatorluk rejimiyle uzlaşmış olmasını hedef almaktadır. Mérimée imparatorluk sarayına en yakın ve o çevreyle samimi kişilerden biri olmuştur.

SAINTE-BEUVE: [Ünlü edebiyat eleştirmeni]. Burada adı, Jules Verne tarafından oldukça küçümseyici bir alayla anılıyor; oysa P.J. Hetzel'le ilişkileri çok dostçaydı.

Étienne ARAGO: Kimyacı; daha sonra edebiyatçı olup vodviller yazmıştır. İnanmış bir cumhuriyetçiydi; İkinci İmparatorluğun çöküşünden sonra Paris belediye başkanı olmuştur.

Victor COUSIN: Fransız filozof; 1828'den itibaren Sorbonne'da felsefe tarihi profesörü, sonra Akademi üyesi olmuş, "Pair de France" [bir tür senatörlük] rütbesini almış ve Temmuz Monarşisi [Louis-Philippe] döneminde Eğitim Bakanlığı yapmıştır. [Louis-Napoléon Bonaparte'ın] 2 Aralık 1851 hükümet darbesinden sonra zorunlu olarak emekliye sevkedilmiştir.

Pierre LEROUX: XIX. yüzyılda Fransız sosyalizminin belli başlı düşünürlerinden biridir; Hugo ve George Sand'un derin hayranlığını kazanmıştır. Le Globe gazetesini kurmuş, 1830'da geçici olarak Sa-

int-Simonculuğa dönmüş, 1848 olaylarında gayet etkin rol oynamış, 2 Aralık 1851'de sürgüne gönderilenler arasında yer almıştır.

Ernest RENAN: Filolog ve yazar, 1862'de Collège de France'ta İbranice profesörü. Mesih'i tarihsel bağlamına ve insan boyutuna yerleştiren *La Vie de Jésus* (İsa'nın Hayatı) adlı eserinin yayımlanmasından sonra katolik çevrelerin kendisine karşı başlattıkları şiddetli kampanya sonucunda, 1864'te Collège de France'taki görevine son verilmiştir.

Émile de GIRARDIN: Gazeteci, 1836'da La Presse gazetesinin kurucusu, kalemi kuvvetli bir polemikçi. Fransa gazetecilik tarihinin en öne çıkan kişilerinden biri.

Louis VEUILLOT: Katolik gazeteci; dişli ve enerjik, fakat dürüstlüğüyle herkesin saygısını kazanmış bir polemikçi.

François GUIZOT: Birinci sınıf tarihçi ve siyaset adamı. 1840'tan 1848'e kadar Louis-Philippe'in başbakanlığını yapmıştır. Sıkı ekonomik politikası ve liberal partiye karşı gösterdiği ödün vermez tutum, olasılıkla 1848 bunalımında ve Temmuz Monarşisinin yıkılmasında rol oynamıştır.

Adolphe THIERS: 1836'dan 1840'a kadar Louis-Philippe'in başbakanı. 1871'de [Commune hareketi sırasında] yürütme erkinin başı, daha sonra da Cumhurbaşkanı olmuştur. *Histoire de la Révolution française* (Fransız Devrimi Tarihi) (1824-1827) ve otuz yıl sonra onu izleyen Histoire du Premier Empire (Birinci İmparatorluğun Tarihi) adlı eserleriyle, XIX. yüzyılda tarihçi olarak kalıcı bir ün kazanmıştır.

Claude Antoine NORIAC: Edebiyatçı ve oyun yazarı, Variétés tiyatrosunun yöneticilerinden biri, daha sonra, 1867'de, Bouffes Parisiens'in müdürü. Gerçekten de 1860'ta La Bêtise humaine (İnsanın Salaklığı) adlı bir eser yazmıştır. Bu sırada Flaubert, sonradan *Bouvard et Pécuchet* adlı romanına yol açacak olan *Encyclopédie de la Bêtise humaine* tasarısını olgunlaştırmağa çalışıyordu.

Alfred ASSOLANT: Hâlâ gençlik edebiyatının klasiklerinden sayılan *Les Aventures du Capitaine Corcoran* (Kaptan Korkoran'ın Serüvenleri) adlı eserin yazarı.

PARADOL: Bu adla, siyasal yazar ve yayıncı, İkinci İmparatorluğa karşıt olup ancak son döneminde uzlaşan gazeteci Lucien Anatole PRÉVOST-PARADOL'ün kastedildiği bellidir. 1870'te Washington'da Fransa büyükelçisi iken Prusya'ya savaş ilân edildiğini öğrenince canına kıymıştır.

Aurélien SCHOLL: Kronikçi ve romancı, Hetzel'in dostu.

Edmont ABOUT: Parlak ve alaycı üslubuyla ünlü yazar. *Le Roi des Montagnes* (Dağlar Kıralı) ve *L'Homme à l'oreille cassée* (Kesik Kulaklı Adam) adlı romanları bugün de unutulmuş değildir.

Francisque SARCEY: Le Temps gazetesinde tiyatro eleştirmeni; kırk yıl boyunca Paris entellektüel hayatının en tanınmış simalarından biri olmuştur. Yeteneği daha kariyerinin başlangıcında P.J. Hetzel tarafından farkedilmiştir.

Ernest FEYDEAU: Oyun yazarı, şair, romancı; vodvilci Georges Feydeau'nun babası.

Jean-Baptiste LOUVET DE COUVRAI: XVIII. yüzyıl romancısı ve siyaset adamı. *Les Aventures du chevalier de Faublas* (Şövalye Faublas'nın Serüvenleri) adlı açık-saçıkça romanıyla ünlüdür.

CHAMPFLEURY (Jules HUSSON): Eleştirmen ve romancı. Daha 1850'li yılların başından itibaren edebiyatta olduğu kadar plastik sanatlarda da gerçekçilik uğruna savaşa girişen ilginç ve önemli bir kişiliktir. [Resimde] Courbet'yi tutmuş ve [XVII. yüzyıl ressamları] Le Nain kardeşler üzerine bir deneme yayımlamıştır. P.J. Hetzel'le ilişkileri gayet dostçaydı.

Jean MACÉ: Yoksul bir aileden gelen Jean Macé önce öğretmenliğe yönelir, 1848'den sonra gazeteci olur ve öğretim konusunda kendi görüşlerini geliştirir. 2 Aralık 1851'den sonra Alsace'a yerleşir, Hetzel'le tanışır ve 1864'te onunla birlikte "Magasin d'éducation et de récréation" dergisini çıkarır. 1866'da "La Ligue française de l'Enseignement" ın da kurucusu olur. 1861'de *Histoire d'une bouchée de pain* (Bir Lokma Ekmeğin Öyküsü) adlı pedagojik romanı yazmıştır. Jules Verne'in, Hetzel'in bütün dostlarına yaptığı gibi Macé'ye de övgüler yağdırması amacına ulaşmamışa benzer, zira Hetzel metnin tam burasında kenar boşluğuna "Bütün bu dergi işini çocukça buluyorum..." diye not düşmüştür.

Joseph MÉRY: Gayet verimli, ama çoğun aykırı fikirli şair, romancı ve oyun yazarı.

P. J. STAHL: Bu, Hetzel'in kendi yazılarında kullandığı "müstear" adıdır; dolayısıyla, elbette bu imzayı taşıyan kitap "büyük bir özenle" basılmıştır!

Arsène HOUSSAYE: Gazeteci, eleştirmen, romancı. Verimli ve nazik bir yazardır, çoğun çarpıcı ve nükteli deyişler arayışındadır. Jules Verne'in onu XVII. yüzyılın gülünç kibarlarına (*précieux*) benzeten iğneleyici yorumunun kaynağı da bu özelliğidir.

Paul BINS, Saint-Victor kontu: Yazar ve edebiyat eleştirmeni. Gerçekten, bazan aşırı şişirmeli ve gösterişli üslubuyla ünlüdür.

XI. Bölüm

Great Eastern: Adı Jules Verne tarafından tuhaf bir hatayla *Great Esthern* şeklinde yazılan bu 110 metre uzunluğundaki efsanevi yolcu gemisi uzun süre dünyanın en büyük gemisi olarak kaldı ve 1865-1866'da Avrupa'yı Amerika'ya bağlayan telgraf kablosunun denizin dibine döşenmesinde kullanıldı. Jules Verne de kendisine *Une Ville Flottante* (Yüzen Şehir) adlı romanını esinleyen Atlantik geçişini o dönemde bu gemiyle yapmıştır.

XII. Bölüm

Amalikalılar savaşı: Eski Ahit, Huruç, 17, 12'de anlatılan bir olay.

XIII. Bölüm

Zeuxis'in kuşları: Eski Yunanlı ressam Zeuxis'le (M.Ö. 464-398) ilgili dillere destan olmuş öykü. Anlatıldığına göre bu ressam o kadar hünerli ve becerikliymiş ki, bir üzüm salkımının resmini yaptığında, kuşlar üşüşüp üzümleri gagalamağa çalışırlarmış!

"Üstüne üstlük Auvergneliydi...": Bu espriyi anlamak için, özellikle bulvar tiyatrosunda ve vodvilde, saka ya da kömürcü rolündeki Auvergne kökenli kişilerin, kabalıkları, bozuk şiveleri ve çocukça açgözlülükleriyle seyircileri eğlendirme görevini üstlendiklerini hatırlamak gerekir.

"Roland'ın kısrağı": Söylenceye göre bütün olumlu özellikleri taşıyormuş, bir tanesi hariç: var olmak!

XIV. Bölüm

François PONSARD: Oyun yazarı, Jules Hetzel'in dostu.

Émile AUGIER: Beğenilen bir oyun yazarı; başlıca eseri -aşağıda da adı geçen- Gabrielle'dir.

Victorien SARDOU: Oyun yazarı; eserleri: *Madame sans gêne* (Bayan Patavatsız), *La Tosca* ve -aşağıda da geçen- *Nos Intimes* (Samimi dostlarımız).

Théodore BARRIÈRE: Çok eseri olan bir vodvilci; başlıcası: yukarda adı geçen Calino.

Paul MEURICE: Edebiyatçı ve oyun yazarı, V. Hugo'nun yakınlarından.

Auguste VACQERIE: Edebiyatçı ve oyun yazarı, V. Hugo'nun damatlarından birinin kardeşi.

Oğul Dumas'nın *Le demi-monde*, Émile Augier'nin *Gabrielle* ve Victorien Sardou'nun *Nos Intimes* adlı piyesleri burada, 1960 seyircisinin beğenilerine uydurulmak üzere, garip biçimde "ters-yüz" ediliyor; Jules Verne, düşündükçe tüylerini diken diken ettiği belli olan bir feminizmin ölçütlerine göre, kadın kişileri erkek, erkekleri de kadın yapıyor.

Bu "ters-yüz etme" mekanizmasının biraz aydınlatılması yerinde olacaktır. Yirminci Yüzyılda Paris'te anlatılan "Büyük Dramatik Kırkambar" da gerçekleştirilen uyarlamalara karşılık gelen oyun bölümleri şunlardır:

Oğul Dumas'nın *Le Demi-monde*'u sahnede büyük bir başarı kazanmıştır. Bu oyunda ahlaksız Madame d'Ange saf ve masum Nanjac'ı ağına düşürür; genç adam ancak Madame d'Ange'ın eski sevgilisi olan sadık dostu Jalin'in işe karışmasıyla, çok pişman olacağı bir evlilikten kurtulur. O dönemin yorumlarında, "kocaları hiç ortada gözükmeyen bu evli kadınlardan" şaşkınlıkla söz ediliyordu; Jules Verne muziplikle bu ifadeyi de tersine çeviriyor.

Gabrielle, Émile Augier'nin 12 heceli dizelerle yazılmış manzum bir komedisidir. Mesleği avukatlık olan sert mizaçlı ve çalışkan Julien Chabrière'le evli Gabrielle son derece sıkılmakta ve tehlikeli ölçüde "Bovary'lenmekte", hatta bu işi, kocasını ve çocuklarını bırakıp genç Stéphane'ın kollarına atılmağa kadar vardıracak gibi görünmektedir. Durumun farkına varan avukat yüce gönüllü yaradılışını ve aile reisi olarak olgunluğunu ortaya koyar, iki suçluya zina yapan kadını bekleyen alçalma ve ahlaksal bataklık üstüne dolaylı, ama yeterince anlaşılır bir vaaz çeker. Kafası alt üst olan Gabrielle pişman olarak tasarısından vazgeçer, kendisini baştan çıkaran çapkını kovar ve "Ey aile babası! Ey şair! Seni seviyorum!" diye haykırarak kocasının kollarına düşer.

Victorien Sardou'nun *Nos Intimes*'i, gerçek ve sahte dostluk teması üzerine oldukça incelikle kurulmuş bir komedidir. Temiz kalpli ve candan davranışlı Caussade, kuşkucu ve insansevmez biri olduğu anlaşılan görmüş-geçirmiş dostu doktor Tholozan'ın uyarılarına karşın, Ville d'Avray'deki malikanesine yeni tanıştığı ve dostları saydığı bazı kişileri davet eder. Çok geçmeden bunların hepsi ona karşı nankörlük ve terbiyesizlik yarışına girerler; özellikle genç Maurice karısı Cécile'e göz diker ve, oldukça dekolte bir sahnede, yar-

dım çağırmasına engel olmak için zilin kordonunu kestikten sonra, arzusuna zorla nail olmağa yeltenir. Piyes bir sürprizle sona erer. Caussade Cécile'in ihanetinden şüphelendiğinden intihar etmek niyetinde olduğunu ifade eder. Kulisten bir silah sesi duyulur... ve Caussade sahneye döner: Çoktandır kümesine dadanmış olan tilkiyi öldürdüğünden çok sevinçlidir!

Amazampo ya da Kınakınanın Bulunması: Adolphe Lemoine-Montigny'nin piyesi, 1836'da basılmıştır.

Tristram Shandy'nin Hayatı ve Fikirleri: Jules Verne, Laurence STERNE'in (1713-1768) bu eserinden birkaç yerde alıntı yapmıştır.

Burada değindiği bölüm, bugünkü basımlara göre, IV. kitabın 27.nci başlığıdır; Sterne'in en Rabelais-vari yönünü yansıtan, cüretli espri ve deyimler bakımından özellikle zengin bir pasaj olup şöyle başlar: "Hay ...ına ...dığım!, dedi Phutatorius...". Zira adı aşağı yukarı "çiftleşmeye düşkün" anlamına gelen bu Phutatorius efendi, dalgınlıkla önünü açık bıraktığı pantalonunun içine henüz soğumamış bir kebap kestane düşürmüştür! Saf ve masum Michel'in böyle bir çıkış noktası üzerine bir oyun kurmayı reddetmesi anlaşılır bir şeydir; tabii Hetzel'in bu noktada müsveddenin kenarına düştüğü şaşkınlık notu da öyle: "Siz çıldırdınız mı kuzum!"

XVI. Bölüm

Sokakların elektrikle aydınlatılması olanağı Davy'nin (1778-1829) ilk elektrik kıvılcımını çaktırmasından beri akıllara geliyorduysa da, bunun genelleşmesi ancak yüzyılın sonlarında, Edison tipi akkorlu ampullerin geliştirilmesiyle gerçekleşmiştir; bunlar güçlü fakat çalışma bakımından nazik olan ark lambalarının yerini almıştır. Kayda değer bir olay, 1861'de deneme mahiyetinde, üç beygirlik bir motorla beslenen bir elektrikli ark lambasının Paris'te Palais Royal kapısının üzerine yerleştirilmesi olmuştur; bunun ışığı, söylendiğine göre, civardaki bütün havagazı lambalarının yerini tutuyormuş. Yine deneme mahiyetinde olarak, Louvre Otelinin ve daha sonra 1867 sergisinin inşaat çalışmalarını aydınlatmak için de arklı projektörler kullanılmıştır. İlk düzenli elektrikle aydınlanma uygulamaları 1885'ten itibaren devreye girmiştir.

Gustave FLOURENS: Çok parlak bir üniversite kişiliği. 1863'te, daha yirmi beş yaşındayken, babasının yerine Collège de France'ta doğa

tarihi kürsüsüne atanmış, 1871 Komün hareketine katılmış ve Versailleslı birliklere [hükümet kuvvetlerine] karşı çarpışırken ölmüştür.

Benoît FOURNEYRON: Mühendis ve siyaset adamı. 1834'te kendi adıyla bilinen su türbinini icat etmiştir.

KOECHLIN: Fransız sanayici ailesi.

"Macar icadı bir yöntem...": Franz Liszt'e taş atılıyor; Liszt'in piyanodaki efsanevi virtüozluğu insanların anlama güçlerini aşıyordu.

XVII. Bölüm

Roma Forumundaki "Grecostasis", Roma Senatosuna gelen yabancı elçi ve temsilcilerin kabulden önce bekletildiği yerdi.

Luigi CHERUBINI: Floransa'da doğmuş besteci; 1821'de Paris konservatuarı müdürü oldu. Başlıca eseri Medea operasıdır.

François Antoine HABENECK: Besteci, ünlü orkestra şefi, Konservatuar Konserleri derneğinin kurucusu; Beethoven'in senfonik eserlerinin Fransa'daki başlıca tanıtıcısı.

Ernest REYER: Fransız lirik besteci; başlıca eseri Sigurd'dur.

Jacques Antoine MANUEL: Fransız siyaset adamı, Restorasyon döneminde milletvekili. 1823'te İspanya savaşı üstüne gürültülü bir oturumun ardından Millet Meclisinden kovulduktan sonra, birinci Restorasyona karşı liberal muhalefetin simgesi olmuştur.

Maximilien FOY: Fransız general; 1819 ve 1824'te milletvekili. Manuel gibi o da birinci Restorasyon döneminde liberal muhalefetin bayraktarlarından biri olmuştur.

James PRADIER: Fransız heykeltıraş; başlıca eserleri Paris'te, Molière çeşmesindeki iki Musa [sanat perisi] heykeli ve mitolojik temalı başka eserlerdir.

Marc-Antoine DESAUGIER: Fransız vodvilci.

Gaspard MONGE: "Geometrici" [mühendis]; Politeknik Okulu'nun en önde gelen kurucusu.

Antoine ETEX: Fransız heykeltıraş ve mimar. Étoile meydanındaki Zafer Takında yer alan kabartmalardan biri ile çeşitli mezar anıtlarındaki bazı eserler onundur. Bu sanat türünde özellikle beğeniliyordu. Saint-Lazare garı yakınındaki Avrupa Meydanına dikilmek üzere, bir "Buhar gücüne anıt" projesi yapmıştı.

François Vincent RASPAIL: Biyoloji bilgini ve cumhuriyetçi siyaset adamı; 1863'e kadar sürgünde kalmıştır.

Louis François CLAIRVILLE: Üretken ve beğenilen bir vodvilci. Başlıca eseri Les Cloches de Corneville (Corneville'in Çanları) dir.

Adolphe DENNERY: Üretken bir melodram yazarı ("Les deux orphelines" [İki öksüz])... ve Jules Verne'in *Seksen Günde Devri-Âlem*'inin 1875'te tiyatroya uyarlayıcısıdır.

Casimir DELAVIGNE: Oyun yazarı; başlıca eserleri *Les Vêpres Siciliennes* [Sicilya Katliâmları] (1819) ve Marino Faliero (1829) dur.

Eustache BÉRAT: Fransız sahne şarkıcısı.

Émile SOUVESTRE: Edebiyatçı, romancı ve oyun yazarı.

Édouard PLOUVIER: Oyun yazarı.

"Azizim Verne, peygamber bile olsanız, günümüzde getirdiğiniz vahye inanacak adam çıkmaz" yorumunu yapıyordu yayıncı P.J. Hetzel, Jules Verne'in kendisine sunduğu yazma metnin kenar boşluğunda... Jules Verne de böylece, 1863 yılında, *Yirminci Yüzyılda Paris*'i rafa kaldırdı; hem de tam *Beş Hafta Balonla Seyahat*'in, uzun ve kesintisiz bir edebi başarılar dizisini başlattığı sırada... Uzun zaman kayıp sanılan *Yirminci Yüzyılda Paris*'in yüz otuz yıl sonra bir rastlantı sonucu bulunmasıyla, insan ve yazar olarak Jules Verne hakkındaki fikrimizi baştan sona değiştiren ilginç ve güçlü bir eserle karşılaşmış oluyoruz.

ISBN 975-403-215-7

